נסיונות

(ניסיון של מדרש עברי באמריקה)

נ. קרמר

נסיונות

(מיומנו של מורה עברי באמריקה)

מאת

נ. קרמר

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

הוצאת „ידידים" בבלטימור, מד.
תשי"ב

NISYONOT

EXPERIENCES OF AN AMERICAN
JEWISH EDUCATOR

by

NATHAN KRAMER

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

This publication has been made possible
by the generous contributions of friends and former
students of the author and by the

BETH EL, BETH TFILOH and
CHIZUK AMUNO Congregations

of Baltimore, Md.

ספרי זה קודש לזכר חתני היקר ד"ר שכנא (סטנלי) א. גינזבורג נ"ע, שנקטף בדמי ימיו בשנת הארבעים ואחת ליומי חייו, בעודנו מלא כוח עלומים ותשוקה עזה לעבודתו היוצרת בשדה החינוך והתרבות העבריים. יהי זכרו ברוך!

מנחם־אב, תשי"ב.

נ. קרמר

IN MEMORIAM

STANLEY ALEXANDER GINSBURGH

Born in Postav, Lithuania, the son of Reverend Joseph and Nechama Ginsburgh, he came to the United States at the age of 17. His talents and bent were already then clearly manifested and he set out to prepare himself for a career in Jewish Education. He settled in Baltimore where he combined attendance at the Johns Hopkins University with teaching in one of the Hebrew schools maintained by the Board of Jewish Education.

In 1931 the University conferred upon him the Master of Arts degree. Subsequently, while heading the United Hebrew Schools of Springfield, Massachusetts, he completed his studies at the Massachusetts State College and received the degree of Ph. D. His doctoral thesis was devoted to the "History and Development of Jewish Youth Movements in the United States". Portions of it were published by the Education Department of the Zionist Organization of America.

In 1942 he returned to Baltimore to become the Executive Director of the Beth Tfiloh Schools and Community Center. Here his dynamic drive and tireless energy found a wide field for creative work. In six short years he developed the educational and group work programs at the Beth Tfiloh Congregation to a position of pre-eminence in the American Jewish community. He founded the Forum Series, the Home Camp, an All-Day school, Kallah assemblies for adult study, and a thriving community center in which Jewish programming was an integral part.

He was one of the most gifted and creative figures in American Jewish Education. In him a fertile imagination was wedded to extraordinary administrative abilities so that new ideas once conceived were translated immediately into activities that enriched the lives of all who came under his influence.

He had a broad conception of the function and province of Jewish Education. He cut through the academic distinctions so often made between formal and informal instruction and knew that people learned most through living experiences. Though deeply aware of the tragic circumstances of recent Jewish history, he had an abiding faith in the worthwhileness of Jewish life and he dedicated his dynamic energy to help others grow towards a positive and joyous affirmation of their Jewish heritage. He loved music and the other art forms and was among the first to integrate these into the varied program of activities which he conceived and planned for the Beth Tfiloh Congregation. Where others talked, he acted, when others hesitated, he moved forward. He knew how to take old wine and pour it into new bottles so that the values of the ages acquired new attractiveness and color.

May his memory be a spur to all who work for the improvement of Jewish life, inspiring them to ever greater efforts on behalf of the cause to which he gave so richly in the all too brief life which was his apportioned time.

LOUIS L. KAPLAN
Executive Director,
Board of Jewish Education
Baltimore, Md.

ה ת ו כ ן

א — מעשי אבות

*) כמעשי אבות יעשו בנים 11
*) צביעות 12
ביעור חמץ 14
*) מודה על האמת 17
בעל תשובה 19
*) אכן נודע הדבר 24
*) הגיורת ובנה 26
בשל כתונת 28
תרתי דסתרי 29
*) לצאת ידי הכל 32
*) משיחתן של בריות 34
*) פה אמריקה (נתפרסם באידית) 38
*) חולמים ולוחמים 43
זוכים ומזכים 45
„סדרים" 50

ב — יחסי תלמידים

*) קול ישורר בחלון 57
*) דבר קטן ומה רב ערכו 60
*) דרישת שלום מתלמיד 62
*) יש שכר לפעולתנו 63
*) גירסא דינקותא 64
מזכרונותיו של „רץ" 66
*) רודף מצוה 70
*) ילדים משחקים ברחובות 71

*) העניינים המסומנים בכוכב, רובם הגדול נתפרסם ב„שבילי החנוך" ומיעוטם — ב„דבר המורה", „תעורה" ועוד.

*) הידד, אמריקה! 73
*) עונשין 75
*) פגישות (נתפרסם באידית) 76
*) נאשם — מאשים 79
*) ילדות מדברות בלשון הקודש 81
מפי עוללים 82

ג — לבטי מורים

*) ביד הסידור 87
*) שיחה קלה 90
*) להזהיר גדולים על הקטנים 92
*) שיחת חולין של מורים עבריים 94
*) שיעור או נדבה 98
*) הבה לי צעיר 100
*) כוח הפרסומת 101
פרדוכסים 103
*) מתנה 108
*) ספרי מקרא לנוער 112
*) לשון פלשתינה 115
*) ביקורים בבתי ההורים 117
*) דע מה שתשיב 121
*) הצלה פורתא 123
*) והדיבור העברי אין בפיהם 124
*) אגודות ילדים עבריות 125
*) המורה העברי והספר העברי 127

ד — מתוך מכתבי חברים

לפנים והיום 129
נימנעות הפכו אפשרויות 134
מדריכים ומודרכים 139

מעשי אבות

„כמעשה אבות יעשו בנים"

פתגמו זה של הראב"ע (בראשית ט', י"ח) יאומת על־ידי החיים בכל עת ובכל שעה ואין מן הצורך להרבות באישורה בראיות ובמופתים. אף־על־פי־כן יש, שמחובת המחנך לחזור עליו בכדי להסב אליו תשומת־לבם של אלה, שמסיחים דעתם ממנו מדעת ושלא מדעת.

סח לי מנהל אחד: „כידוע לך עורכים אנו בבית־ספרנו תפילה בציבור לשתי הכיתות הגבוהות. יחס הילדים לתפילה זו והתעניינותם בה טובים, משום שהם מוצאים קורת־רוח בהכרה שכבר היו לגדולים והם נוהגים כמנהג בית־הכנסת. ברם דא עקא, שהם משיחים בשעת התפילה ויש גם שירשו להם ללחוש איש באוזן חברו איזו בדיחה. זה כמה פעמים נסיתי להוכיחם על כך ולמנעם מזה, בבארי להם לפני מי הם עומדים, ושבוודאי לא היו מרשים להם התנהגות כזו בעמדם לפני מי שהוא גדול מהם להודותו על ‚טובה' או לבקש ממנו דבר־מה, והם באחת: ‚מר פלוני, הרי גם בבית־הכנסת מדברים, מצטחקים ומתבדחים בשעת התפילה, כלום תדרוש ממנו שניטיב מאבותינו?!' — מסתתמות טענותי"...

וחבר אחר סח לי: „בעל־בית אחד, בר־אוריין במקצת, מתעניין בלימודים העבריים של בנו. מדי פעם יבוא אלי לחוות דעה בתכנית הלימודים. אני, כמובן, מקבלו בסבר פנים יפות ומשתדל לתרץ לו את קושיותיו ולהעמידו על המציאות דכאן ועל השינויים והתמורות, שחלו בחיינו בכלל ובדרכי החינוך בפרט. בזמן האחרון בא אלי וטענה חדשה בפיו: ‚אין לבית־הספר העברי השפעה ניכרת על הנימוס ועל הנקיון של חניכיו, והראיה: בני (בן־זקונים הוא לו) עונה עזות ואינו נזהר בנקיון. בית־הספר הצבורי — שאני, שם איני משלם'... עניתי לו מה שעניתי ובארתי לו מה שבארתי.

„פעם הגיד לי את זה בפני בנו זה — ילד פקח אבל מפונק ועז־פנים, — ענה הקטן ואמר: ‚כלום אינך עושה כדבר הזה לאמא? ומדוע כתנתך מגואלה? ראה, הנה גם ידיך וצפרניך מלאות לכלוך!' חיוך חלף על פני האב. נראה, שנהנה מפקחותו של בנו, והקטיגור נעשה סניגור — לעצמו... אמרתי בלבי: אכן כמעשה אבות יעשו בנים".

צביעות

מיום שברא הקדוש־ברוך־הוא את עולמו, אין העולם חסר צבועים, לא רק במקצוע הדת, אלא גם במקצועות אחרים. סכנתה של הצביעות מרובה מאד בכל זמן ובכל מקום ו„רבים חללים הפילה", אולם בזמן הזה ובארץ הזאת נכווים בגחלתה, ביחוד, המורים העברים.

סח לי מנהל בית־ספר קהילתי אחד: „ויהי היום ואני עומד במחלקתי ומטיף לקח לתלמידי בתורה. במקרה עמדנו אז בספר ‚ויקרא' בפרשת בעלי־חיים טמאים וטהורים. הילדים שאלו שאלות שונות בדיני כשר וטרפה ואני בארתי להם מה שבארתי. והנה נפתחה הדלת ואחד מחברי ועד בית־הכנסת, תקיף ובעל בעמיו, שבנו למד בכיתה זו, נכנס וישב והקשיב ללימוד. אני — למה אכחד? — נהניתי מביקורו של זה, שכן שמחתי לראות, שאחד מחשובי הקהילה מתעניין בבית־הספר בכלל ובחינוך בנו בפרט, ובוודאי יתרשם לטובה ממהלך הלימודים ומהאוירה הטובה של המחלקה וימסור את רשמיו הטובים במושב הועד...

„כתום הלימוד נגש אלי והממני בשאלתו־הערתו: ‚מה תועלת בלימוד, הרי לא המדרש עיקר, אלא המעשה?!' — ‚מה עוד לי לעשות לכרמי', עניתיו, ‚כלום יכול המורה להתדבק בחניכיו בכל מקום שהם שם ולהשגיח עליהם שיזהרו בכשרות? זוהי חובת הבית!' — ‚לא לזאת נתכוונתי', ענני, ‚כוונתי לחילול שבת ומועד: הרי בני־תלמידך זה משחק בכדור ורוכב על אפניים בשבת ובמועד! אני איני יכול למנעו מזה, משום שאינו שומע בקולי; זוהי חובתו של המורה העברי!' — עניתיו מה שעניתיו וכך עמדנו מדיינים זה עם זה עד שנפרד ממני ברוגז. כעבור זמן־מה הגיע לאזני, שבמושב ועד בית־הכנסת הרעים בקולו על המורים העברים, שאינם יודעים או שאינם רוצים לחנך את הילדים בדרך הישר.

„פעם, בבוקר של שבת אחת, שחל בו חג אמריקני לאומי, עמדתי בחוץ על־יד בית־הכנסת לקבץ את צאן מרעיתי לתפילה בציבור בבית־הספר שבקומה התחתונה של בית־הכנסת, והנה עברה מכונית ועמדה לפני מאור אדום. לגודל תמהוני ראיתי את מוכיחי ומתקיפי

זה יושב לו במכוניתו היפה עם אשתו, בנו ובתו מוקפים צרורות; נוסעים, כנראה, לאיזה מקום לסוף השבוע. נדהמתי למראה עיני... לא יכולתי התאפק ואחר התפילה סחבתי את זה לנשיא בית־הכנסת. פרץ הלז בצחוק וענה ואמר: ,מה תמים אתה, בחורי, הרי אשתו קונה בשר טרפה בריש גלי ואפילו כתלי דחזירי עולים על שלחנם!'"...

והנה מנסיונותי אני: ביום א' אחד בא אלי אביו של אחד מתלמידי כיתה ה' והתאונן באזני שבית־ספרנו הכלים אותו ואת אשתו, ומעשה שהיה כך היה: שלשום, כלומר, בליל שבת קודש, נזדמן להם אורח חשוב מאד, בן־עירו, חבר־נעוריו, שהתעתד בעירם לרבנות, אולם פה באמריקה פרש למסחר ונתעשר. האורח קרב אליו את דוד (זה שם הילד), שוחח עמו על דא ועל הא, שאלהו כמה שאלות בלימודיו העבריים ולטף את לחייו, כנראה לאות של שביעת־רצון מתשובותיו, והציע, שהוא, כלומר, דוד שלו, יקדש. בתחילה היסס הילד והתנצל שאינו יודע את הקידוש בעל־פה. הרשו לו לקדש מתוך הסידור. ברם, מה נבוכו ונכלמו הוא ואשתו בשמעם, שהילד טועה ונכשל כמהלך על גבי כלונסאות. „רבונו של עולם!", קרא בתרעומת, „מי יהודי ואינו מקדש"?! למה איפוא אני שולח את דוד שלי לבית־ספר עברי? הרי אני בהיותי בן שש שנים כבר ידעתי לנגן את הקידוש בעל־פה!" — ידעתי שבמחלקות הנמוכות משננים לילדים את הקידוש, ובניגון המסורתי דוקא, עד שהם יודעים אותו יפה.

למחרת שוחחתי עם דוד, דרך אגב, על המאורע הזה. הוא התנצל, שאינו מקדש בביתו, ולפיכך שכח גירסא דבית־הספר. „אולם", אמרתי, „הרי שומע אתה את אביך מקדש?!" — „לא, אדוני", ענני, „גם אבי אינו מקדש בשבת, הוא מקדש רק בלילות הסדר"...

ביעור חמץ

סח לי מכיר: „ביום שביעי של פסח, כיבדני אחד מידידי בביקורו. כיון, שאנו מזדמנים תכופות לשם שיחות ודיונים על ענינים שונים, כבר הספקתי לעמוד על תכונותיו. יש, שמבע עיניו, חיוך או רוגז הנסוך על פניו מגידים לי, יותר או פחות, את טיב הנושא, שעליו ישא מדברותיו. לפיכך, כשנכנס הפעם לביתי וראיתי זוהר עיניו וחיוכו האופייני הבינותי מיד, שהפעם לא בא לשם שיחה על ערכם השירי והלשוני של פיוטי החג, אלא בוודאי שמור עמו איזה מעשה־פלא, מאורע מבדח, ששמע או ראה בבית־תפילתו או בחוג שכניו.

אשתי הגישה תקרובת. לאחר שטעם משהו ממנה נתרחב חיוכו ופתח ואמר: ברשותכם הנני לספר לכם מעשה פיקנטי, הכמוס עמדי בשבילכם זה כמה ימים. הרי יום־טוב היום ומצוה להתבדח; ושמחת בחגך! כתוב. והוא סיפר: בערב החג בשעה מוקדמת בבוקר שמעתי קול ענות בחצרו של אחד השכנים. לא שמתי לב לזה, שכן ידעתי שזוהי שעת הליכתם של הילדים לבית־הספר וכיון שמזג האויר חם ונעים, וודאי משחקים שם כמה קונדיסים בכדור או באיזה מישחק אחר והם מריעים כדרכם. אך פתאום ראיתי עמוד עשן מתמר ועולה בחצר ההיא. אמרתי: אסורה נא ואראה מה קרה שם.

בבואי שמה ראיתי כי בני אותו השכן, שני נערים ונערה אחת, מבעירים חבילות עתונים ישנים, מלקטים זרדים ומגבבים אותם על גבי העתונים להגדיל את המדורה. ואמם — בידה האחת קערה מלאה שיורי חמץ ופניה רציניים מאד — מבארת לשכניה הנוצריים טקס שריפת החמץ בבוקר של ערב פסח. בעצם, אמרה, חלה מצוה זו על ראש המשפחה, אלא מכיון שבעלה הלך השכם בבוקר לעבודתו, מקיימים אותה בניה לפני לכתם לבית־הספר, ואגב אורחא הם מתחנכים במצוות.

כשראתה אותי מסרה קערת החמץ לאחד מבניה ואמרה: ‚אני חושבת, שהמדורה כבר די גדולה לכבוד שריפת החמץ ואתם יכולים להתחיל בשריפתו'. הילדים לקחו, איש איש, מדי פעם, פרוסת לחם,

גלוסקה או כעך יבש והשליכום ברצינות ובכוונה לתוך הלהבה. והאם פנתה אלי ואמרה בנעימה של הכרת ערך דבריה, בהורותה באצבעה על ילדיה: ,כל השלישיה שלי, כשמלאו להם שבע שנים התחילו מבקרים בבית־ספר של יום ראשון פלוני והם יודעים כל שיהודי נאמן צריך לדעת. הנה כחודש ימים לפני חג הפסח התחילו מלמדים אותם דיני פסח. האמינה לי, אדוני, שמדי פעם בשובם מבית־הספר וחזרו באזני על מה שלימדום שם וביחוד, כשהצהירו שהם רוצים בפסח כשר בהחלט, שמח בי לבי מאד. זכרתי ימים מקדם עת אמי, עליה השלום, היתה טורחת, שבביתנו יהיה הכל כשר לפסח בתכלית הכשרות. ואף־על־פי שהיתה תשושת־כוח היתה עובדת עבודת הפסח בשמחה ובנהרה על פניה.

הזכרונות הללו, ביחוד מכיון שילדי היקרים גרמו להתעוררותם, מילאוני עונג עילאי, שקשה לי לתארו במילים, והבטח הבטחתי להם, לילדי הדתיים הללו, (אישי אדיש לגמרי לגבי עניני דת!) שבביתנו יהיה הכל כשר לפסח, והאמינה לי, אדוני, שאעמוד בדיבורי.

יפה מאד, אמרתי, כך צריכים לנהוג, שאם לא כן הרי את עושה תורת בניך פלסטר!

ויהי היום, באחד מימי חולו של מועד, ואני הלכתי בבוקר בחלק המסחרי של שכונתנו, והנה ראיתי כי בנה הגדול של שכנתי זו הולך בעבר השני של הריבוע. בידו האחת חכה ובשנית תבת־פח והוא נכנס למסעדה הנכרית דשם. נעשיתי סקרני לדעת מה עושה שם הבחור ה,דתי', שדרוש דרש מאמו פסח כשר בהחלט. חיכיתי עד שיצא משם ופתחתי בשיחה עמו. והנה במרוצת שיחתנו סיפר לי, שעליו להיפגש עם חברים ללכת יחד לדיוג וסר למסעדה זו לקנות כריכים כי בביתם הכל כשר לפסח, והוא אינו יכול לקחת מצה למקום ההוא, שהוא יוצא שמה ליום שלם.

כלום לא אמרו לך בבית־הספר ליום ראשון, שאסור לאכול חמץ בכל מקום, שאתה נמצא שם? שאלתיו. ,כן — ענה — אבל אמא אומרת, שרק בבית צריך הכל להיות כשר לפסח. גם אבא אוכל

סעודת־הצהרים, בימים הללו, במסעדה, שליד בית־החרושת שלו. ובכן, האין זה פיקנטי?'

יש בזה הרבה יותר מפיקנטיות, עניתי. זה בא ללמדנו כי ... אך עוד מלתי על לשוני והנה נכנס אחד השכנים, שדיון על נושא כזה זר לרוחו והשיחה הוסבה לענין אחר".

מודה על האמת

שכן טוב לי, יהודי בגיל העמידה, מאומרק פחות או יותר. בערבי הקיץ, כשאנו יושבים על אכסדרותינו ומתאמצים להסיח את דעתנו מן החום הטרדני, בשיחות על דא ועל הא — יש, שנושאי שיחותינו הם עניינים יהודיים כגון חינוך עברי, ציונות, מצבם של ישראל בעמים וכיו"ב. בקיץ שעבר הסתבכנו בפולמוס חריף, על החינוך העברי. איש שיחי טען, שטרם מצאו המחנכים העבריים נתיבות לליבות ילדינו, למשכם בעבותות אהבה לבתי־ספרנו, והביא ראיות חותכות — לפי דעתו, כמובן — להנחתו זו. „בתי־הספר הציבוריים" — הריע בנעימה של הערצה — „שם יודעים איך ובמה לקנות את לב הילד!" אנכי, כמובן, גם כן השתדלתי להוכיח לו בראיות חותכות — כמדומני, חותכות יותר מראיותיו הוא — שהצלחת בית־הספר הציבורי הוא בזה, שהוא חובה ולא רשות, וכי גם שם ישנם מורים הרבה, שהם שנואים על החניכים, בצדק או שלא בצדק, וכי שם עונשים את הילדים על קלות כעל חמורות הרבה יותר מאשר אצלנו. וכשם שהוא תקף אותנו, המחנכים העבריים, כך תקפתי אני את ההורים היהודיים ודומני שהקטגוריא שלי היתה מבוססת יותר, משכנעת יותר, — ואף על פי כן!... אף־על פי כן לא הודה לי וזר הנצחון היה ממני והלאה.

לפני כמה ימים טלפן לי ושאלני אם אני פנוי מעבודה והוא יכול להיכנס אלי לבלות מעט. בקשתיו לבוא. בבואו ראיתי שפניו קורנים משמחה ופיו פעור. כיון שאני כבר מכיר היטב את טבעו, טיב הליכותיו וארשותיו, אמרתי בלבי: „אכן, מלא הוא עובדות ומופתים חותכים כרימון, המאשרים את השקפתו על איזה ענין, שהתווכחנו עליו זה כבר או זה לא כבר". ברם, הפעם טעיתי. אך צנח אל הכורסה, פתח ואמר: „יודע אתה, ידידי, באתי לספר לך שני מאורעות, שהייתי עד ראיה להם בשבוע זה, שישמחוך ויעטרוך בזר נצחון... הזוכר אתה את ויכוחנו על החינוך העברי בקיץ שעבר? אז בטוח הייתי, שדעתי אני על הענין הזה נכונה וצודקת, עכשו שוכנעתי כי איפכא מסתברא, ואיני בוש להודות על האמת. ובכן, שימעה נא: לפני ימים

אחדים נכנסתי בצהרים אל לקוח אחד, בעל חנות מכולת, לקחת ממנו הזמנה למיצרכים שאני מיצג. באותה שעה ,נפלה' אל החנות בתו, ילדה כבת אחת־עשרה שנה, חוורת פנים, ובין ריסי עיניה נצצו דמעות. ההורים חרדו לקראתה ושאלוה לפשר הדבר, והיא הגידה להם, שמנהלת בית־הספר הציבורי שלה שלחה לאמר לה, שתבוא אל משרדה מיד אחר ארוחת־הצהרים, אף על פי שהיא נקיה מכל חטא ועוון. אז נודע לי מפי ההורים, שמנהלת זו מטילה אימה יתירה בתוך בית־הספר, עונשת קשה על העבירה הכי קלה, והילדים יראים אותה מאד ושונאים אותה תכלית שינאה. ,אך מה נעשה?' — נאנחה האם ואמרה — ,שם תמיד הצדק אתם ואין להרהר אחר מידותיהם'. אנכי הייתי תאבדע מאד לשמוע איך נפל הדבר. בערב טלפנתי להם והאב סיפר לי, בנעימה של יהירות, שהמנהלת קראה לילדתו לאמר לה להכין דבר־מה בשביל האספה, שתתקיים בקרוב. כלום זוהי הפעם הראשונה, שהמנהלת קוראת לילדים בשביל זה וכדומה לזה? שאלתי בתמיהה. ,כמעט שזוהי הפעם הראשונה', ענה האב, ,על פי־רוב עושות את זה המורות בעצמן'. זהו מאורע מספר א'. והנה מאורע מספר ב': אמש הייתי באיזו חנות, גם כן לרגל מסחרי, והנה פרצה לתוך החנות ילדה כבת עשר וזרקה איזה גליון נייר אל אמה וקראה ,לא אלך עוד לבית־הספר העברי! ראי את התעודה שנתנו לי!' ההורים וגם אנכי השתדלנו להסביר לה כי ,לפום צערא — אגרא' וכי אסור למורה לשאת פנים בציון התעודות, אולם היא באחת ,לא אלך עוד שמה!' נתחייך אביה ואמר: ,טוב; אל תלכי; תהיה רבנית אחת פחות בישראל!' והקטנה הידקה שפתיה וסיננה מביניהן בהכרת ערך עצמה: מר פלוני (המנהל — ג. ק.) יטלפן מאה פעמים ויבקשני לשוב'... באותה שעה גמרתי בלבי לספר לך את המאורעות האלה ולאמר: נעניתי לך; מחל לי".

„אני מוחל לך בכל לבי" — עניתי — „ודעה נא כי יכולני לספר לך עשרות, עשרות מאורעות וחוויות כאלה, אך הדברים עתיקים... מוטב לנו לשתות כוס תה ולשחק מעט באישקוקי".

בעל תשובה

בצהרי יום ראשון אחד ואני ישבתי בחיבוק ידים על מרפסת ביתי, מסתכל בעוברים ושבים ובצפרים עפות, — עבר על פני ביתי אחד מגרי הריבוע, יהודי בגיל העמידה, בעל קומה בינונית ומסורבלת קימעא, שחוץ מאמירת שלום הדדית טרם היה לי שיח ושיג עמו. עמד, שאל בשלומי והוסיף: „רואני שאתה יושב בטל, שמא רצונך להמית קצת זמן עמי?" „בבקשה, עניתי, אשמח מאד להשתעות עמך מעט; הרי שכנים אנחנו זה כמה ועדיין לא הספקנו להכיר היטב איש את רעהו". הוא עלה ותקע לי כף, שאחת אצבעותיה עדויה טבעת משובצת יהלום נוצץ גדול, כיבדני בסיגרה ריחנית עבה ועוד טרם הספקתי לבקשו לשבת, ישב על הכסא שממולי, הרכיב רגל על גבי רגל, מצץ סיגרתו ואמר: „אני בא עכשיו מבית־כנסת פלוני, בא אני. כידוע לך מנהג חדש בא למדינה: תפילה וסעודת־בוקר בציבור בכל יום ראשון בשבת. מובן, שגם בית־כניסתי שהוא, כידוע לך בוודאי, אחד מבתי־הכנסת למופת בעירנו ויש אומרים — בכל ארצות הברית, מקיים מנהג זה בהידור רב כיאות לו וכיד כישרונו הארגוני הגדול של רבנו.

למה אכחד? בתחילה נמנעתי מהשתתף במיפעל זה. ראשית, משום שאני מתאווה לאחר לישון ביום ראשון, ואחר קומי משנתי — לשבת בטרקלין או להתהלך בבית בנוחיות כזו, שאדם יכול להרשות לעצמו רק בין כתלי ביתו. שנית — וזהו העיקר — לפי מה שהוגד לי על הנעשה והמדובר שם ראיתי שאין זה עסק בשבילי, פשוט מפני שאיני בקי ביותר באותיות הזערוריות. נתיתמתי מאבי בהיותי כבן עשר שנים. אמי היתה עובדת כל היום בבית־חרושת לפרנס אותי ואת שתי אחיותי הצעירות ממני, ואני הייתי עזוב לנפשי ובן־חורין להיבטל מחובת לימוד. כשרציתי הלכתי לבית־הספר העברי, לא רציתי — לא הלכתי. גם את בית־הספר הציבורי לא הייתי מחבב ויותר משהלכתי שם נפקד מקומי בו. ואף־על־פי, שעדיין לא הכרנו זה את זה היטב לא אבוש להתוודות לפניך, שגם באנגלית איני בר־הכי גדול. אלא מה?

כאן הכסף קונה הכל! כיון, שברך ד' מעשה ידי ופרצתי מאד, יכולני לשכור לי לבלרים, מומחים ויועצים ומלאכתי נעשית על ידיהם, אבל במסיבה של תורה וחכמה, — אם אין רצוני לשבת שם כאילם לא יפתח פיו עלי לעשות מלאכתי בעצמי. לא יועיל הון בבחינה זו! אם כן, מה לי ולמסיבה כזו?

אך, הרי יש לי ידידים וחברים לשיחוק בקלפים, שבבחינה כזו טובי־עין הם כולם והיו רוצים דוקא שאיהנה גם אני ממיפעל זה (בעצם איני יודע אם התכוונו להנאתי או להנאת החבורה כי יודעים הם, שידי פתוחה להעניק בעין יפה לכל דבר, שאני נתבע לו ושאני מוצא ענין בו), והנה החלו להיטפל אלי ולדבר על לבי, השכם ודבר, שאצטרף גם אני למנין! 'כלום נוכל — אמרו פה אחד — לתאר לך את הגדולות שנעשות ונשמעות שם? הנה ביום ראשון אחד בא אלינו — כמובן בהזמנת רבנו — מלומד נוצרי אחד, השקול בידיעותיו העבריות כנגד כל באי בית־כניסתנו והשמיע על התורה ועל היהודים דברים נשגבים — אוזן לא שמעה עוד כמוהם! ועל השאלות, ששאלוהו אחר כך ענה בחכמה רבה אבל גם בענווה גדולה.

אני התחננתי אליהם שירפו ממני. מזון זה, אמרתי, אינו לפי קיבתי, קשה יהיה לי לעכלו, חה, חה, חה! מילא; כשאני 'נופל' לעיתים רחוקות, בשבת או בחג לבית־הכנסת אני הולך, איך שהוא, בריתמה יחד עם הציבור כולו ואין איש שומע שגיאותי; וכשאני נקרא, לפעמים, לעלות לתורה, אמנם הולם לבי קצת יתר על המידה, אך אין הסכנה גדולה כי הבעל־קריאה שלנו חכם הוא: עוד לא הספקת לגמור את הברכה והוא כבר עונה 'אמן' אחריך... אבל להתפלל בציבור ביום חול ולהשתתף אחר כך בפועל בשיחות ודיונים על האותיות הזעירות — עסק זה לא בשבילי נוצר! הרי גם תפלים (תפילין) אין לי ואיני יודע אפילו מה לעשות בהן!

כסבור אתה, שכבר הניחו לי? חלילה! באחד הימים טלפן לי רבנו ודיבר אלי מה שדיבר ואני אמרתי לו מה שאמרתי, וביומא דפגרא אחד בא אלי השמש והביא לי זוג תפילין חדשות (מובן, ששלמתי לו מחירן וגם נתתי לו הענקה הגונה) ולימדני איך לעסוק בהן ומאז...

חבר אני ליראי ד', חה, חה, חה! ומדי יום ראשון בבוקר יכירני מקומי ב„מנין" של בית־כניסתנו. ושמח אני להודות בפה מלא, שאף־על־פי שניבער אני מדעת התורה והיהדות ובוש ומהסס לפתוח פה ולשאול אפילו איזו שאלה, מיראה שמא אינה מן הענין — אני נהנה הנאה מרובה מפולחן זה, משום שרבנו מסדר אותו בטוב טעם ודעת להתעניינותם ושביעת רצונם של הציבור כולו, כלמדנים כבורים, ומשום — אפשר שלא תאמין לי או תלעג לי בלבך על זה — שכשאני מתקשט בתפילין, מזיע ומתנהל בכבדות ביער התפילות הגדול והעבה, עולה ומופיעה נגד עיני רוחי דמות דיוקנו של אבי עלישלום (עליו השלום), שמדי יום, השכם בבוקר, לפני לכתו לעבודה היה מתעטף בטלית גדולה ומתעטר בתפילין, גם כן גדולות — לא כאלה הזערוריות שיש לנו עכשו — מתנועע ומתפלל בדביקות. ודבר־מה, לא אדע כנותו, צובט ומלטף גם יחד את לבי. רצונך, הריהו תערובת של חמלה על אבא, שמת בדמי ימיו וחמלה על עצמי, שנתיתמתי בשחר נעורי. וכשנכנסתי פעם לפנות ערב, אחר ריצה והשתוללות עם חבר ילדים כמוני, לבית־תפילה פלוני שבמורד העיר לאמר קדיש, גרשוני משם בגערה, שנער מלוכלך וקרוע מכנסים כמוני אינו כדאי, שיעמוד לפני ד' לאמר קדיש. ואני עמדתי אז בחוץ בוכה וחורק שן על חוסר־ישעי ובלבי איבה לבית־תפילה זה ולכל שאר בתי־התפילה. ואם תרצה, הנהו שבח והודיה לד' שלמרות יתמותי, דלותי וחוסר עין משגחת עלי מבוקר עד ערב, לא יצאתי לתרבות רעה, וכשגדלתי עבדתי בזיעת אפי עד שבניתי לי בית. שלחתי במסחר ידי, הצלחתי ועשרתי וכלכלתי את אמי עלישלום (עליה השלום) בכבוד וביד רחבה עד יומה האחרון".

דמעות הזהירו בעיניו, הסב פניו מנגדי ונשתתק לרגע קט. אחר המשיך: „כן, ולמה אני מספר לך כל זה? היות ואני נאבק עכשיו עם בעיה חינוכית עברית וחוששני, נכון יותר: ברי לי כמעט, שאצא מנוצח ממאבק זה; וכיון ששמעתי אומרים עליך, שהיית עוסק בהוראה עברית קרוב ליובל שנים; ניצנץ פתאום — בראותי אותך יושב על מרפסתך — רעיון במוחי, לעלות אליך ולבקש ממך, שתואיל להנחותני

בעצתך, כיד נסיונותיך הטובה עליך, מה עלי לעשות למען אנחל, לפחות, חצי נצחון. וידוע הדע, אדוני, שלא הנצחון גופו עיקר כאן אלא מילוא שאיפה חשובה". „טוב — אמרתי — ספר נא, ומי יתן וידעתי ליעצך נכונה לטובתך ולתועלת הנדון".

הוא הרהר דקים אחדים ואחר אמר: „כפי שכבר ספרתי לך יש לי עכשיו הזדמנות לראות, שלא טוב היות היהודי ניבער מדעת התורה והיהדות ואני רוצה מאד מאד לתקן פגם זה בבני יחידי, שזה לא כבר מלאו לו שתים־עשרה שנה, מבקר בבית־הספר הכניסתי שלנו וכבר התחילו מכינים אותו לבר־מצוה. מלבד בני יחידי זה שתי בנות נשואות לי וחתני — כרוב הצעירים שלנו — ריקים מדעת היהדות. אמנם הם מודים, שצר להם שהזניחו בילדותם את האפשרות לקנות דעת היהדות, אבל לקום ולהתאמץ לתקן עכשיו פגם זה — חס ושלום! רק לפני ראש־השנה ויום־כפור הם עושים לי ‚טובה' ומרשים לי לשלם בעד מקומותיהם בבית־הכנסת, חה, חה, חה! ובהגיע החג ייכנסו שמה לשעה קלה. ואם נשפוט לפי זה, שאינם פותחים את פיהם לקרוא דבר מה — יודעים הם עברית פחות ממני. מילא; לא אני אשם בחוסר ידיעתם בעברית ולא אני יכול ומחויב להקנותה להם, אבל בני יחידי הקטן — מי ידאג לעברית שלו אם לא אני? ובכן, קמתי והלכתי אל מנהל בית־ספרנו העברי ואמרתי לו בזו הלשון: שמע נא, ידידי, רצוני שידע ‚נערי' עברית עד כדי כך, שיוכל לפסוק פסוק מן התורה, מן הסידור ואפילו מן המחזור; ואם ישתתף, למשל, במנין ובסעודת־הבוקר של יום ראשון, אל יהא שומע סביל כמוני וכרבים אחרים, אלא פעיל כפלוני וכאלמוני; אם לא יכין שיעוריו רשאי המורה לעכבו בבית־הספר להכינם אחר הלימודים, ואם יצטרך גם לשיעורים פרטיים — בבקשה, שלם אשלם כל אשר יושת עלי! הוא חלק לי מחמאות על יחסי הנכון לחינוך העברי של בני והבטיחני בשמחה למלא בקשתי.

לא עבר שבוע ימים וערב אחד, בשובי הביתה מעבודתי, קיבלתני אשתי בפנים זועפות, שלא כדרכה. „למה אתה מתגולל על הילד — געירה בי בנזיפה — וממרר את חייו בעבודת־בית עברית קשה

ובשיעורים פרטיים? אני כבר יודעת הכל. טלפנתי למנהל ורציתי לנזוף בו כדבעי, אבל ראיתי שהוא חף מפשע. אם אתה נשתטית ובולמוס העברית אחזך פתאום — הילד מה, כי תענה גם אותו בשגעונותיך? אני מזהירך, איפוא, שאם לא תניח לילד אפסיקו לגמרי מלכת לבית־הספר העברי ואקרא לזקן, המתהלך כאן בשכונתנו ומלמד בר־מצוה, ללמד גם אותו פעם או פעמיים בשבוע, וחסל! עכשיו, אדוני, עוצה לי עצה מה לעשות; הרי בעל־נסיון אתה בשדה זה!

אני אמרתי לו מה שאמרתי ובארתי לו מה שבארתי, אך ארשת פניו העידה בו שלא הנחתי את דעתו כלל וכלל. הצית סיגרתו, שכבתה בינתים, קם ונפרד ממני. כאשר כבר עמד על המדרגה האחרונה של מרפסתי הסב פניו אלי ודיבר תחנונים: „אף־על־פי־כן, עיין נא שוב בבעיתי, אולי תמצא עצה טובה; הרי בעל־נסיון אתה בשדה זה! היה שלום; להתראות!"

אכן נודע הדבר

בן עיר לי, צעיר ממני בתריסר שנים. לפי דבריו למד בחדר המתוקן, שחברי ואנכי פתחנו בעיירת מולדתנו בוואלין. נזדמנו לפונדק אחד בפעם הראשונה, כשנועדו בני עיירתנו ליסד חברת־סיוע בשביל עיירת מולדתנו. אך שמע את שמי נגש אלי והציג את עצמו לפני. במרוצת השיחה הזיל אימרותיו, בארשת פנים של שביעת רצון ויהירות, על קורותיו כאן באמריקה: „אני לא נעשיתי פועל בבית־חרושת או רוכל בעגלתו למכור פירות וירקות, כפלוני וכאלמוני. אלא עבדתי בחנות בכדי ללמוד דרכי המסחר האמריקניים. עכשיו יש לי עסק יפה ואנשים עובדים למעני, תחת אשר אעבוד אנכי למען אחרים, ואשתי — קרא בנעימה, שהיתה בה מזיגה של נצחון ויהירות, — היא ילידת אמריקה! מה חפצתי, שתבקרני בביתי ותכיר לדעת את משפחתי! לא תבוש בי, חלילה — לחש לי — תראה, שביתי הוא היפה בבתי בני עירנו, והוא מרוהט ומסודר בטעם אמריקני, לפי האפנה הכי חדשה!" ואמנם כעבור ימים אחדים בא עם מכוניתו ולקח אותי ואת אשתי אליו והראנו את הדר ביתו ויקר כליו... מאז הייתי רואהו באספות חברת בני עירנו. שם היו לי הזדמנויות רבות לעמוד על אופיו ועל הלך נפשו: כשעלתה על הפרק שאלת מתן סיוע חמרי לעיירתנו, — נטה אחר הרבים. אולם כשדנו בשאלת מתן סיוע לעיירתנו להקים בנין לבית־הספר „תרבות", המשוכן בבית פרטי רעוע והממשלה הפולנית רוצה לסגרו, או כשדנו בהצעה לתרום למטרה ציונית — היה קופץ כנשוך נחש לדבר כנגד ולהתקיף את ההצעה והמציע גם יחד. „סוצייליסט אני" — צעק בקצף על שפתים — (אחרים העירו בלחש: נכון יותר — קומוניסט אתה!) „ואני מתנגד להתבדלות! אין לנו צורך לא בעברית ולא בבתי־ספר עבריים גם פה וגם שם. יבקרו את בתי־הספר הפולניים! ועל אחת כמה וכמה שחלילה לנו לתת יד לציונים הבורגנים לנשל את הערבים העניים מעל אדמתם!" בשנות המלחמה, כשפסקו הקשרים עם אירופה ולא היה לנו צורך באספות ובמפעלים, לשם השגת כסף בשביל עיירת

מולדתנו, — נתפרדה החבילה. מאז אני נפגש אתו לעתים נדירות מאד.

לפני זמן־מה התמיהני בהזמנה להשתתף בחגיגת הבר־מצוה של בן זקוניו, שתתקיים ביום השבת בבית־כנסת פלוני וביום א׳ בשעה שש בערב באולם אלמוני. אמרתי: „מה זה היה לבר־נש זה? הגם הוא — האוהד את הקומוניות, בז לקדשי ישראל, כופר ביעודיו ולועג לתקוותיו הלאומיות — במטכסי טכס בר־מצוה?! אכן כדאי ללכת ולראות במחזה שעשועים זה!״ לבית־הכנסת לא יכולתי לבוא כי רחוק הוא מביתי, אולם ביום א׳ הלכתי עם אשתי אל האולם. כתום משתה השמנים, ונגינת התזמורת הסואנת הציפה את האולם, והקרואים השתויים למחצה, לשליש או לרביע, רקדו זוגות זוגות או אחוזי יד במעגל, עמדתי ושוחחתי עם מכרים אחדים. אז נגש בעל השמחה אלינו ושאלנו אם הטכס מצא־חן בעינינו. אמרנו לו, שהכל טוב ויפה, ואני טפחתי על שכמו והוספתי: „אמנם בחור כהלכה אתה, בן עירי היקר; מעולם לא האמנתי, שאתה תטכס טכס בר־מצוה; נראה, שאתה חוזר בתשובה!״ הוא בן לרעי, חייך וענה לי: „שתי סיבות לדבר. האחת: בני הגדול מביע, בכל הזדמנות הבאה לידו, את תרעומתו עלי, על שקפחתיו ולא עשיתיו לבר־מצוה כשאר הנערים. לפיכך החלטתי לבלתי קפח את אחיו הקטן בבחינה זו, והיה לי שונא אחד פחות. הסיבה השנית: החיים קצרים והשמחות מועטות. אמרתי: הדולר מצוי בכיס? הבה, נגילה ונשמחה! טובים חיי שעה!״ צדקת, אחא, צדקת״ — אחריו החרו החזיקו העומדים אתנו — „החיים קצרים והשמחות מועטות. טובים חיי שעה! הבה, נגילה ונשמחה!״ ותוך כדי דיבור התחילו מוחאים כפיים ושורקים לפי מנגינת התזמורת, והחליקו ממני אל מעגל המרקדים, והצטרפו אליהם ברקידתם היוקדת, ואני נשארתי לבדי עם הרהורי... אמרתי בלבי „אכן נודע הדבר, שאני תמה עליו זה כמה: מה ראו רוב ישראל דאמריקה לצפות בכליון־עינים לטכס בר־מצוה ולפזר בעבורו כסף תועפות על הלולי וחגגי, והם יודעים, שלמחרת לא יניח הבן תפילין ויפסיק ממשנתו העברית?! עכשיו שמעתי טעמא דמילתא: הדולר מצוי בכיס? הבה, נגילה ונשמחה! טובים חיי שעה!...

הגיורת ובנה

סח לי מנהל: „בזמן הרשמת תלמידים חדשים נכנסה אל משרדי אשה צעירה בעלת שער צהבהב, עינים תכולות וחוטם סולד קצת, והיא נוהגת נער כבן תשע, שחור שער ושחור עינים. הם עברו את סף החדר הפתוח ועמדו. הנער שלח מבטים סקרניים אל ארונות הספרים העבריים ואל התמונות והציורים העבריים שעל גבי הכתלים, והיא הביטה נכחה בארשת פנים של בישנות ומבוכה. הבנתי שבאה להרשים את הילד וכיון שהייתי עסוק בהרשמת ילדים אחרים, בקשתים לשבת ולחכות לתורם. בעת שמילאתי את כרטיס ההרשמה של בנה התנצלה לאמר: ‚זה שנה, שאני מתחננת אל אישי להרשים את הילד בבית־ספר עברי והוא באחת: הילד עודנו צעיר ביותר מבקר שני בתי־ספר. עוד חזון למועד! נראה, שאינו מעונין ביותר בחינוך העברי של בננו. הגם שאר האבות ככה?' עניתי לה מה שעניתי והיא נפרדה ממני בתודה ובתקוה, שהילד ישקוד על לימודיו ויתקדם בהם, עד שידע לקרוא ולהבין את התנ"ך מתוך המקור...

ותקותה, אמנם, באה: הילד מצטיין מאד גם בלימודים וגם בהנהגה. היות והם דרים בפרבר רחוק מבית־ספרנו, באה היא יום יום לקחתו הביתה, והוא רץ לקראתה צוהל ומכריז על לימודיו ועל ציוניו הגבוהים. פעם נכנסה אל משרדי להראותני את תעודתו מבית־הספר הציבורי ולשתפני בשמחתה. הללתי את הילד וחתמתי בברכה, שחפצה, שדוד (זהו שם הילד) יקרא ויבין את התנ"ך מתוך המקור, יתקיים. היא לחצה את ידי ולחשה: ‚תודה רבה'. ובעיניה נוצצו דמעות...

פעם, בשיחתי אתה, כאשר העירותי, אגב אורחא, על הקושי להשיג עכשיו מורים טובים, אמרה לי בשמינית שבשמינית גאוה: ‚היודע אתה? גם אני הייתי מורה! לימדתי בבית־הספר ליום א' של כנסיה פלונית'. כשהכרת פני ענתה בי, שאני משתומם לדבריה, הוסיפה בלחש: ‚אני אינני יהודיה מלידה... התיהדתי כשהתחתנתי, ואינני מתחרטת על כך. אני אוהבת את הדת היהודית!' הצהרתה זו הסבה לי קצת

עונג, אולם רק עדי רגע, כי היא השביתה אותו בהערתה התמימה, שהיא קוראת עם דוד שלה בברית החדשה, וכי אנו היינו צריכים ללמד לילדינו גם את הברית החדשה כשם שהנוצרים מלמדים לילדיהם את הברית הישנה... עניתיה, שאנו מאמינים רק בתורה אחת ובדת אחת — או יהודי או ארמאי! ‹כן; אבל›... רצתה, כנראה, להיכנס אתי בוויכוח על כך, והנה צלצל הפעמון והייתי צריך לצאת ולהשגיח על חילופי הכיתות, ונפטרתי הימנה בשלום״...

בשל כתונת

ביום בהיר אחד ואני ישבתי על מרפסת מעוני שבדיוטה הראשונה, שקוע כולי בקריאת ספר מעניין ומשעשע, שהשכיחני לשעה קלה תבל ותלאותיה — חרדתי פתאום לקול קורא: „האם אני מפריעה?". נשאתי עיני וארא והנה שכנה אחת, הגרה מול ביתי, עומדת על מדרגות המרפסת, פניה זועפות ועיניה מזרות אימה. אודה ולא אבוש, שבמבט ראשון נפחדתי למראה הזועם, אבל תוך כדי פחדי חלף רעיון במוחי לאמר: „הרי אני מכיר אותה כאשה תקינה, שאינה חשודה על מעשה פשע; ובכלל מה לה ולי?". קמתי והלכתי לקראתה ובקשתיה לעלות ולשבת. „בבקשה ממך, אדוני, פתחה ואמרה: כידוע לי שימשת שנים הרבה כמורה עברי וכמנהל בתי־ספר עבריים; הגם בימיך נהגו המנהלים והמורים כשם שנוהגים אלה דהאידנא?" דהיינו? שאלתי. „הנה בני הצעיר דונלד, היושב עכשיו על מדרגות ביתי, הולך ל„היברו" (בית־ספר עברי) פלוני וזה עתה, לפני התחלת הלימודים, שולח הביתה להחליף את כתנתו, שנתלכלכה ונקרעה מעט בשעת משחקו. חוצפה כזו! מה איכפת להם, שכתונת בני מגואלה? אלמלי קרה כמקרה הזה בבית־הספר הציבורי — החרשתי, שם איננו משלמים והם, איפוא, הבעלים, אבל פה, ב„היברו", הרי אנו משלמים במיטב כספנו! כלום לא ידעו או לא שמעו הפתאים הללו, שהלקוח צודק תמיד?;" אנכי הסברתי לה מה שהסברתי כדי להפיס את דעתה, אבל נוכחתי מהר שאני משחית דברי על אוזן לא שומעת.

„כסבור אתה — הוסיפה בקצף על שפתיה — שאני היחידה, שנעלבה עלבון גס כזה? ישנן עוד נעלבות כמוני, וכל זה משום שרוצים הם הטיפשים הללו להידמות לבית־הספר הציבורי; חה, חה, חה! אבל אין העולם הפקר, יודעת אני אל מי ללכת ואל מי להגיש תלונותי. חכה, תראה".

טלפנתי למנהל של אותו בית־הספר והלז הגיד לי בצחוק מהול בתוגה, שאחר ששולח הנער בפעם הראשונה להחליף את כתנתו, שב ואמר לו עזות: „אמא ציותני לאמר לך כי ל„היברו" נאה גם כתונת זו"...

תרתי דסתרי

פעם, כשנכנסתי לחנות ספרים עבריים נזדמנתי שם עם מכיר ישן, שהיה שכן קרוב לי במשך כמה שנים, ומאז העתיק את דירתו לשכונה אחרת אני נפגש עמו לעתים רחוקות. כיון, שאני מכיר אותו, עוד מן העת שהיינו שכנים, לקומונאי קנאי, העלול לשרוף את יריביו בהבל פיו אני משתמט, מדי היפגשנו, מהיכנס לשיחה עמו ויוצא ידי חובתי רק בשאילת שלום בלבד. הפעם, כשמצאתיו בחנות הנ"ל, מקום לא פיללתי כלל, שיהיה לו ענין שם, הופתעתי מאד ונפשי חשקה לשוחח עמו. אמרתי בלבי: שמא כבר חזר בתשובה ונעשה ירא שמים נלהב כדרכם של הקנאים ההם, המקפצים מקיצוניות אחת לקיצוניות נגדית, והייתי תאבדע מאד לשמוע מפי בעל־תשובה כזה טעמו ונימוקו, מה ראה על ככה ומה הגיע אליו... אך דוקא הפעם, כשתקפה עלי סקרנותי לשוחח ארוכות עמו התנצל, שהוא נחפז ללכת לדרכו. קיבל מיד החנווני צרור החפצים שקנה, שילם והלך לו. כשנודע לי, שקנה שם טליתות קטנות, כיפות, חומש וסידור תפלה, שמשתמשים בו תלמידי הישיבה הקטנה שבעירנו, ושאין זו הפעם הראשונה שהוא בא אל החנות לקנות תשמישי קדושה, — גדלה אפתעתי עוד יותר ושבעתיים גברה סקרנותי להתחקות על שרשי הדבר.

בבואי הביתה טלפנתי לאחד מקרוביו ואמרתי לו: „מה זה היה לפלוני? הנה ראיתיו קונה תשמישי קדושה ולדברי החנווני הנהו לקוח תדיר שם. האומנם כבר השליך את הקומונאות אחר גוו ובין החרדים על הדת יכירנו מקומו, או אולי אינו שפוי בדעתו?"

צחוק מחריש אזנים פרץ מפי איש שיחי ועגה ואמר: „איך זה עלה על דעתך, שעקשן וקנאי לדעותיו כפלוני, העלול לטהר את השרץ בק"ן טעמים ובלבד שלא יצטרך להודות בטעותו, — נעשה כופר ב,עיקר' שלו? לא; על תמימות או התגלות־לב כזו אין פלוני חשוד. לעומת זה נכונה, אולי, השערתך האחרת שמא אינו שפוי בדעתו.

שער בנפשך: בן־אדם, האדוק בקומונאות, שבעיניו רק היא אמת והמחזיקים בה אמת; משליך שיקוצים על דת ישראל ועל מוסר

ישראל, שליכאורה היה צריך להודות בו; נוח לו שימותו, חלילה, כל אחינו הנחיתים בארצות הקומונאיות מיתה רוחנית או ישולחו לארץ גזרה על לא חמס בכפם, אלא משום שכך עלה במחשבתם של ה,מועצות' — בן אדם כזה שולח את בנו יחידו ללמוד בישיבה קטנה, שהלימודים בה על טהרת הדת ושמדי בוקר בודקים בציציותיהם של התינוקות! בזה תיפתר לך חידתך למה נעשה לקוח תדיר בחנות ההיא, משום שילדו מאבד, בכל יום שני וחמישי בשבת, את טליתו הקטנה וכיפתו ואפילו ספריו וצריכים לתת לו אחרים.

הרי ידוע לך עוד מאז היותו שכן קרוב לך, שאני מבקר תכופות בביתו לרגל ענינים מסחריים או משפחתיים. והנה נקריתי שם כמה פעמים בבוקר ואחר הצהרים וראיתי, שבשוב הילד מן הישיבה ישליך מיד את כיפתו מעל ראשו ויפשוט טליתו הקטנה, וישאירם מתגוללים באשר יתגוללו, כדי שלא יהיה — לדברי אביו — ללעג ולקלס לנערים הנכריים, שהוא משחק עמהם (הם גרים עכשיו, לרגל מסחרם, בשכונה שכולה נכרית), ובבוקר מהומה ומבוכה בבית: מחפשים תשמישי הקדושה של בחור הישיבה! לפעמים ימצאום ולפעמים לא ימצאום כאילו בלעה אותם האדמה.

פעם ערבתי את לבי ואמרתי לו: חידה סתומה אתה לי, דודני היקר. מילא, כשנתפסת לקומונאות ונשארת קנאי לה על אף מדיניותה הכוזבת והאכזבות הנוראות השונות, שהנחילה אפילו לרבים ממעריציה שגרמו, כמפורסם, לאלה האחרונים להתנער ממנה — מילא, מה שנוגע לזה יכולני ללמד זכות עליך, שזהו ה,אני מאמין' שלך למרות הכל ועל אף הכל. אבל התאמצותך לתת לבנך חינוך עברי דתי עד כדי שלוח אותו לישיבה — זוהי פליאה נשגבה מבינתי! קומונאות וחינוך דתי — כלום יש תרתי דסתרי יותר מאלה?! חשבתי, שישפוך עלי קיתון של בוז ויחצוב להבות כדרכו, כשנוגעים באלילה הקומונאית שלו אך, כנראה, עמדה לי זכות אבות הפעם וניצלתי משבט פיו. הוא נתחייך וענני בנחת: ,ובכן, הנני לברר לך, בקיצור, טעמו של מעשי זה וראית, שאין בו לא פליאה ולא סתירה ל,אני מאמין' שלי.

קודם כל עלי להצהיר, שהייתי מוכרח להיענות לדרישת אשתי

לשלוח את הילד לבית־ספר עברי. הרי תודה, שכאחד משלושת השותפים שבילד — ושותף חשוב מאד; הלא כן? — עלי להתחשב בדעתה בכל שנוגע לו. אך מכיון, שבבתי־הספר העבריים מטיפים לילדים ללאומיות ולציונות שנואות נפשי, וגם משתפים אותם במיפעלים לטובת הללו, — הכנסתיו לישיבה, שה,מלמדים' דשם אנשים פשוטים והם מלמדים חומש ודת ותו לא מידי. מה שנוגע לחומש, מה איכפת לי אם ילמד אותו שם עד היותו לבר־מצוה? הרי כבולעו כך פולטו! ומה שנוגע לדת, סמוך עלי שאני כבר אדאג לזה, שהיא לא תתקיים בידו. כראותך, יישבתי את הסתירות שמצאת במעשי זה ושלום ושלווה ביניני'.

מצאתי למותר להגיב על דבריו ולהיכנס לוויכוח ארוך עמו, פן תבער בו חמתו ויכלה בי חיציה. עמדתי והרהרתי: הנה בר־נש, שכל הבאים במשא ומתן עמו מכירים אותו לאוהב כסף מאין כמוהו ומנצל פועליו, למיצער, לא פחות מן האחרים, שבשם הגנאי ,בורגונים' יכנם, ואף־על־פי־כן ידגול בשם משאת־נפש, שנושאיה שואפים, כביכול, לתקן עולם במלכות השיויון והצדק החברתי! מה, איפוא, טיבו של בר־נש זה: האם הוא צבוע או בעל איפכא מסתברא? ואולי הוא, באמת, מטורף למחצה?!

ודעה נא, ידידי, שהוא אינו היחיד במחננו בבחינה זו. ישנם בני־אדם, שמחבבים את הקיצוניות, רק היא קוסמת להם. אזכיר, לדוגמא, רק עוד אחד מהם וזהו פלוני, שעבד את האלילה הקומונאית בכל לבבו, נפשו ומאודו. לאחר שנתפכח ומאס בה נעשה אדוק קיצוני עד כדי עורר צחוק ועד כדי נתינת גט פטורין לאשתו, שלא יכלה או לא רצתה לנהוג באדיקות מופרזת כמוהו. אך כבר הרביתי לדבר הפעם. היה שלום ואל תשכחני".

לצאת ידי הכל

באחד הערבים ואני פותח את דלת חדר־לימודי לשלח את כיתתי האחרונה — נתקלתי באבי אחד מתלמידי כיתה זו, בר־נש צנום ודל־פנים חסרי כל ארשת. הוא הראה לי פנים שוחקות והקדים לשאול בשלומי. ידעתי כי פועל הוא בבית־חרושת לתעשיית נעלים, עובד קשה ומתפרנס בדוחק. זאת לא היתה הפעם הראשונה שבא לקחת את בנו הביתה, אלא שתמיד הייתי מוצאו עומד נשען אל הקיר בפרוזדור של הדיוטה התחתונה עיף, מדומדם ומכונס בתוך עצמו, וכולו מעורר רחמים. הפעם נטפל לי וירדנו יחד, ואגב פסיעה על שלבי הבית שאלני ללימודי בנו ואני עניתי לו מה שעניתי. פתאום עמד מלכת, לטפני על שכמי ויאמר: „מה דעתך, אדוני, היש תקוה שידע בני לקרוא ולהבין את ביאליק?" ותוך כדי דיבור התחיל מצטט מתוך „על סף בית־המדרש" ו„המתמיד". הופתעתי; לא פיללתי לשמוע את השם ביאליק מפורש יוצא מפיו וקל וחומר שלא חשדתיו שקטעים משירי ביאליק שגורים על פיו. הסתכלתי היטב בפניו הצומקים ואך אז ראיתי זוג עינים פיקחות, חודרות, ומצח גבוה, מצח של בר־אוריין. עודדתיו בהבטחתי שיש תקוה והוא הודה לי ונפרד ממני בברק אור של שמחת תקוה ובטחון בעיניו.

נכנסתי אל המשרד והנה נגשה אלי אשה אחת, אם לשתי ילדות נחמדות, ותאמר בבת־צחוק על פניה: „זה כחצי שעה שאני מחכה לך פה ובאתי לריב עמך. כידוע לך, סבלה ליליין שלי הרבה מאד בחורף הזה: פעמים אחדות אחזתה צינה ופעם מעדה ותשבור רגלה הימנית והיתה כלואה בבית כארבעה שבועות רצופים. אתמול שבה מן ה„חדר" עצובת־רוח והתאוננה שקיבלה ציונים לא טובים, ואתה אמרת לה, שאם רצונה להשביח את ציוניה, עליה להקדים לבוא אל ה„חדר" או להישאר בו לזמן־מה אחר הלימודים, במשך כמה ימים, להשלים את אשר החסירה בימי היעדרה. איני מבינה למה תכביד את עולך עליה ולמה

תתן לה ציונים לא טובים? הרי היא מיטיבה כל־כך לדעת! בשבת שעברה התפללה כמעט את כל תפילות השבת וברכה את החודש. אישי ואנכי — לא שבעה עינינו מראות ואזנינו לא מלאה משמוע. כידוע לך, מנע ד' ממנו בנים, לפיכך שולחים אנו את בנותינו אל ה„חדר", אולי יחננו ד' ולאחר מאה ועשרים שנה תלכנה לבית־התפילה בשבתות ובמועדים ותדענה לאמר ולהבין „יזכור" בעברית ו... ו... עניתי לה מה שעניתי וביארתי לה מה שביארתי ונפרדנו בשלום.

באתי הביתה. עוד לא הספקתי לסעוד את לבי והנה צלצל הטלפון. אשה אחת טלפנה ותדבר אלי לאמר: „נכדי, בן בתי, למד זמן־מה בבית־ספר עברי קהילתי פלוני ובמשך כמה שנים שמע לקח מפי מורה פרטי ב„סידור", בדת ובהיסטוריה. עתה כבר נעשה בר־מצוה ואין לו צורך בענינים הללו(!). לעומת זה חפצנו מאד שילמד עוד כמה שנים עברית. כיון שאני מכירה אותך מן העת שלימדת את בני אחיותי וכיון שגם עכשיו, לעת הזדמנות, הם יודעים עוד לדבר עברית, הצעתי לפני בתי לבקש ממך לתת לבנה שיעורים בעברית". על שאלתי מהי כוונתה במונח „עברית": המתכוונת היא ללשון העברית או לתנ"ך או לשניהם יחד, ענתה: „כוונתי לעברית מדוברת" (בלשונה: Conversational Hebrew) עניתי לה מה שעניתי ובארתי לה מה שבארתי והעסק נגמר.

ישבתי והרהרתי: „הנה שלש שאיפות בחינוך העברי. מה שעיקר לאחד טפל לשני, ומה שעיקר לשני טפל לשלישי. האפשר לצאת ידי הכל? אפשר ואפשר. אם — תחת עשות הנחות וויתורים חדשים לבקרים, עד שה,עיקר חסר מן הספר' — נלמד בשיטת עברית בעברית גם לשון, גם תנ"ך וגם תפילות ודינים ומנהגים, כשם שהיינו נוהגים בעבר הקרוב וכשם שעדיין נוהגים בקצת קהילות גם עתה, ויחד עם זה — תחת ,עשות ספרים הרבה' ותחת חבר תכניות מתכניות שונות ותכניות לתכניות ננהל תעמולת הסברה מקפת, גדולה ועקשנית, אפשר שנוכל לצאת ידי הכל, ולהיפך — נרכיב את החמור על גבנו...

משיחתן של בריות

סח לי חבר: „משנכנס אויגוסט, החודש שבו חלים ימי החופש שלנו, התחילה שולמית שלי, שמלאו לה השתא שש־עשרה שנה, להתחנן אל רעייתי ואלי לנסוע לקיטנה. הציעה רעייתי, שניסע לשבועיים לקיטנה פלונית, שאינה רחוקה ביותר מעירנו, והשהייה שם עולה — בהשוואה למקומות אחרים — בזול. ברם שולמית שלי נזדעזעה למשמע שם קיטנה זו ובכתה, כמעט, לאמר: הרי הקיטנים דשם רובם ככולם זקנים וזקנות! עם מי אבלה, איפוא, במושב־זקנים זה? נוח לי, שלא אסע כל עיקר משאסע לקיטנה זו. ניסע לאטלנטיק סיטי! ויהא רק לשבוע אחד, ובלבד שנירָאה כבני אדם! נענינו לה. כלום יש דבר שיכבד מהורים לעשות בשביל בניהם? בקיצור, נזדמן לנו שכן טוב, שנסע במכוניתו לאטלנטיק סיטי לבלות את סוף השבוע עם בני ביתו השוהים שם. צררנו את חפצינו ונסענו אתו. שעות אחדות התהלכנו שם, לארכה ולרחבה של העיר, עד שמצאנו חדר מתאים לנו עם הזכויות להשתמש במטבח שבבית. (תיפח רוחו של אותו האיש, שיזם את העסק של השכרת חדר עם זכויות מטבחיות, שיש בו מעין הקללה שבתוכחה: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד...). והנה התחילה פרשת הרחיצה בים, ההתפלשות בחול וההשתזפות בשמש, היות, ואיני חובב ביותר את ההתפלשות בחול ואיני להוט אחר ההשתזפות, בליתי זמן הרבה בהליכה ובישיבה על הטילת, ובכל מקום שראיתי בני אדם יושבים או עומדים במעגל ומסיחים, נגשתי אליהם בכדי להמית זמן... מה אומר לך, חברי? כמה מן השיחות, שהקשבתי להן מעניינות ומאלפות וראויות הן להשמיען ברבים". פצרתי בו לספר לי אחדות מהן והוא נאות לי וסיפר.

א.

„עמד לו יהודי בעל הדרת פנים עם יפה עינים וזקנקן, שכבר זרקה שיבה בו, עוטר את סנטרו, ודיבר בקול שבע רוגז ויאוש: ...כשני חדשים הייתי מוטל על ערש דוי בבית־חולים יהודי זה. עשרים חובשות, שתים־עשרה יהודיות ושמונה נכריות, סעדוני,

חליפות, במשך הזמן הזה. יש, שמתוך שיעמום או תאבדעות נכנסתי אני אתן בשיחה ויש, שהן, ביחוד הנכריות, — אולי מפני שזקנקני והכיפה שעל ראשי היטעון לחשבני לרב — פתחו בשיחה אתי על דת, על ארץ־הקודש ועל התנ"ך. מה אומר לכם, רבותי? בושתי לעצמי בראותי כמה נעלות הן הנכריות — בידיעתן את התנ"ך, כתיבת ארץ־ישראל ואפילו כמה מחגינו — על היהודיות!... לא מצאתי בהן אף אחת שלא ביקרה כמה שנים בית־ספר ליום ראשון, ואחדות מהן יודעות שמות כתבי הקודש וחלק הגון מתכנם בע"פ. לעולם לא אשכח איך חובשת צעירה אחת הרצתה לפני בהמשכים, אגב טפלה בי, על התוכן של עזרא ונחמיה, וכשסיפרתי לה על הציונות העירה, ששיבת ישראל לארץ־הקודש דומה לזו שבימי עזרא ונחמיה. אגב נודע לי מפיה, שבביתם ובבתי הרבה ממכיריהם קוראים בתנ"ך מדי יום... וחובשת נכריה אחרת היתה מדקלמת לפני פסוקים מספר התהלים. ואילו החובשות היהודיות — רובן לא טעמו טעם לימוד יהודי אפילו בבי"ס ליום ראשון, ואחדות התחילו ולא המשיכו, ואין להן כל מושג מקורותינו, דתנו ומשאות נפשנו, חוץ מאחת שלמדה שלש שנים בבי"ס עברי, והיא יודעת טעמי חגינו, ויש לה ידיעה קלושה מאד בתורתנו ובקורותינו. היפלא איפוא, מדוע בחג הלידה, שחל בחג החנוכה, קיבלו החולים, שרובם ככולם היו יהודים, כרטיסי ברכה לחג לידה שמח, ואילו חג החנוכה שלנו מאן דכר שמיה?!... אז אמרתי בלבי: ברצות ד' ויחלימני ויחיני, אעמוד בראש הומיות וכשופר ארים קול, לעורר דעת קהלנו על עם־הארצות המסוכנת השוררת בקרב חוגי הנוער שלנו. ברם... „וחכמת המיסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים" ו„מה לעני יודע להלך נגד החיים?"...

„השומעים, שברובם הגדול היו זקנים ובני גיל העמידה, הניעו ראש והחרישו, רק צעיר אחד אמיץ שרירים ושזוף, הגיב ואמר: ‚אל נא תאשים אדוני את החובשות היהודיות שלך כי — אם את הוריהן. מבשרי אחזה זאת: בילדותי מאסתי בתורה, בעטתי ברבותי והכעסתים תמרורים. הורי, אמנם, הוכיחוני, לפעמים, בשפה רפה, אבל תלו את הקולר ברבותי „הירוקים", שלא ידעו, לדבריהם, איך להטותני לחפצם.

„מדוע לומד הוא היטב ומקבל מרות, שם בבי"ס העממי?" הטיחה אמי דברים כלפי המורים העבריים בפני, אעפ"י שגם שם לא הצטיינתי בלימודים וצערתי את המורים במשובתי. וכן טענו גם הורים אחרים. עכשיו, כשגדלתי ונבונותי אנחם על חטאות נעורי אלה וקבלתי על עצמי למחותן בזכות הודאתי בהן ובפרסומי את האמת, שזה עתה השמעתי'. „סיים את דבריו בחיוך רחב על פניו הנמרצים והשזופים והלך לו מלווה על־ידי מחיאות כפיהם של השומעים"...

ב.

„ביום מעונן וקר, כשקצה נפשי בישיבה בחדרי הצר או על הגזוזטרה, אמרתי: אעלה נא אל הטילת, בודאי אפגוש שם בני אדם הבורחים מלפני השיעמום כמוני ואקשור שיחה אתם להתבדר מעט. ברם, בבואי שמה נתאכזבתי. הספסלים היו פנויים ורק מטיילים בודדים מכורבלים באדרות התהלכו כמי שכפאם שד. והנה הגיעה לאזני זימרת מקהלה מפפיליון אחד. מהרתי אליו ומצאתיו מלא מפה לפה אחינו בני ישראל. רובע אחד נכבש ע"י קומונאים או אוהדיהם והם שרו משיריהם בניצוחו של משחק זקן. רובע אחר היה תפוס ע"י חלוצים וסתם ציונים והם שרו משירי ציון בניצוחה של נערה זריזה ונלהבת. פה ושם ישבו אנשים ונשים ושיחקו בקלפים או באשקוקי ומסתכלים סקרנים הקיפום.

עודני עומד ונמלך בדעתי לאיזה גוש אצטרף, והנה הגיע לאזני, מאחת הפינות, קול אומר: ‚המורה העברי דהאידנא'... מהרתי שמה. הדובר היה יהודי בתחלת גיל הזיקנה, הדור בלבושו ושני יהלומים על ידיו. הוא המשיך לדבר: ‚לשעבר היה המורה העברי כפוף לבעלי־הבתים. הם הם, שקצבו את מספר השעות שעליו ללמד; הם הם, שקבעו את משכורתו, ועל פיהם נחתך מה ללמד ואיך ללמד. ואילו עכשיו — נהפך הגלגל: המורה הוא המולך בכיפה, על פיו יקום כל דבר ובעלי־

הבתים, העושים ומעשים לתלמוד־התורה, כפופים לו!... שערו בנפשכם: מורים, שמשכורתם היתה לפני כארבע שנים אלפיים דולר לשנה, מקבלים עכשיו ארבעת אלפים לשנה, ואינכם בטוחים שמחר לא ידרשו יותר, ואם לא תתנו — יעזבו את המוסד, ואחרים הרי אי אפשר להשיג עכשיו. זהו חמס בעצם יום בהיר!

„הנוכחים, מרביתם אנשים באים בשנים, הניעו ראש, כנראה, לאות הסכמה, רק אשה אחת סינגרה על המורה העברי לאמר: ‚מדוע אינך מתחשב עם היוקר המאמיר והולך? במה נופל המורה העברי מן הפועל?' נתרתח יהודי אחר וצעק: ‚מורה עברי — שאני! עליו לראות בחינוך העברי זכות של קיום המיצוה הגדולה של תלמוד תורה וחס לו לנהוג כפועל'.

„בלב נסער האזנתי למשפט הפומבי בזעיר אנפין הזה על המורה העברי, אלא מכיון, שרופאי הזהירני, שלא אתפלמס ולא אתרגז, פרשתי משם והלכתי לי אל פינתם של משוררי ציון"...

פה אמריקה!

בן־עיר לי, מופלג בשנים, אך עוד די זריז וערני. זה כמה שנים, שמדי הישאלו לגילו, יצהבו פניו ויענה ויאמר בבת־צחוק של הנאה, שיש בה אבק יהירות: „ברוך השם, כבר קרוב לגבורות“... לעתים תכופות יתהלך לבקר בני־עיר. איש איש מאתנו, כזקן, כצעיר, חביב עליו והוא מתעניין בו ובקורותיו. רוב שיחותיו סובבות על עיירת מוצאנו (נכון יותר: מה שהיתה עיירתנו...), אישיה ומאורעותיה, שראה ושמע משחר ילדותו עד לפני כארבעים שנה, עת עזב את עיירתנו ונדד לאמריקה. וזכור יזכרם על אורותיהם וצלליהם, לפרטי פרטיהם, דבר לא נעדר. מדי היפגשו אתי יטפח על שכמי, יעצום עין ויאמר בדביקות מיוחדה: „הו, בני, הרי אני הכרתי עוד את אביך זקנך, שאתה נקרא בשמו! שכנים היינו. לעתים תכופות בחנני בלימודי. וכשנעשיתי בר־מצוה שתה ‚לחיים‘ עמי והתחנן אלי (כן, כן, התחנן אלי;), שאהיה יהודי נאמן. אה, אה, אה, לפנים היו יהודים, יהודים ממש!“

כיודע ספר, דרכו לקחת אל ידו כל ספר או עתון שימצא על שלחני, ידפדף בו ויעיין בו פה ושם. פעם מצאני קורא את „שבילי החינוך“. לקח את החוברת מידי, דפדף בה ועיין בה מעט ושאלני לטיבה. התחלתי מבאר לו. עודני מדבר והוא הפסיקני לאמר: „אני כבר מבין; אני מבין היטב; די לחכימא ברמיזא, ואין חכם כבעל־הנסיון. אני משער, שבעתון זה יכולים אתם, המורים העבריים, או בן־אדם סתם, שלבו נאמן עם החינוך העברי לשפוך את מר נפשו, לגול אבן מעמסה מעל לבו. זהו דבר טוב מאד, כשם שאני יהודי! קחה, לדוגמא, אותי; כן, כן, את עצמי. כידוע לך אני שוכן כבוד בבית בתי נעמי, שתחיה, וברוך השם איני חסר דבר. מסרו לי את הפיקוח על הבית, רצוני לומר: על הכשרות. היודע אני? לי נדמה כי עד כמה שרק אפשר הדבר ועד כמה שידוע לי — מילא; ברוך השם בעד זה!... רק בבחינה אחת מר לי מר, אוי מר כלענה! כוונתי לאמר: בבחינת חינוכם העברי של נכדי שיחיו. שני בנים לה לנעמי שלי. האחד, יוסלה, בן עשר שנים והשני, הרשלה, כבן תשע שנים. שניהם טובים ונחמדים

ואפשר היה לעשותם לאנשים, כלומר: ליהודים, אלמלי לא היו מעכבים בידי.

מתחנן אני אל נעמי לאמר: תניני נא להרשים את הילדים לתלמוד־תורה. בחיי, כבר הגיעה שעתם ללמוד מעט יהדות. בואי וראי, אני אומר לה, את המציאה שהזמין לך הקדוש־ברוך־הוא: בשכר־לימוד מועט, שתשלמי מדי חודש, יעשו את הילדים ליהודים. והיא עונה בתרעומת: ,מה אתה סח, אבא, כלום בלי תלמוד־התורה אינם יהודים? שנית, איני מבקשת מציאות! שנה, לכל היותר שנתיים, לפני שייעשו בני־מצוה, נשלח אותם אל תלמוד־תורה. בין־כך ובין־כך לא יהיו לרבנים בישראל'. השמעת דיבורים? היא אינה מבקשת מציאות!! ימים רצופים, לרבות ערבים, מתרוצצת היא עם חברותיה בחנויות המיוזנות לבקש מציאות, והאמן תאמין שהיא משיגה את המציאות הגדולות ביותר. אך בהגיע הדבר לתורתנו הקדושה, לקנות מעט יהדות בשביל הילדים שיחיו — כאן אין כל ערך למציאות! פה אין מפסידים כלום ואין מאחרים דבר.

פעם אמרה לי נעמי שלי: ,אבא, אל נא תתרעם עלי, אבל האמת ניתנה להיאמר וכדאי לך לדעתה: פה אמריקה! ידעתי, בתי, ידעתי, כי פה אמריקה. לא חכיתי עד שאת תגלי אותה לי. אני גליתיה בעצמי לפני ארבעים שנה בבואי לכאן, עניתי לה. אבל התורה אינה רק מעבר לים בלבד, היא נמצאת גם פה באמריקה, וכל מי שרוצה יכול ללמדה גם כאן — ללמדה ולדעתה. הרי יודעת את כי יש לי, ברוך השם, די פנאי ואני נכנס לעתים תכופות לאיזה תלמוד־תורה להקשיב ללימודי התינוקות. נחשי נא — אם את יכולה — מה שגליתי שם. לא, לא תנחשי. גליתי שם אמריקה חדשה! דהיינו? פשוט בתכלית הפשטות: מספר הגון של המורים בתלמודי־התורה הם ילידי אמריקה!

הנה בחג החנוכה שעבר הוגד לי כי אי־שם בבית־ספר עברי יתאספו נערים ונערות לערוך חגיגת חנוכה, ישירו שירים ארצישראליים ויגאמו נאומים בלשון־הקודש ועוד ועוד. כמובן, נכספתי ללכת שמה לראות במחזה. מה אומר לך, נעמי? אחר הדלקת נרות החנוכה ואחר ששרו מזמורי החנוכה ושירים ארצישראליים, קראה נערה אחת קטעים

יפים מן הנביאים, כלומר מן התנ"ך העברי שלנו, — דברים המשיבים את הנפש וממלאים את הלב היהודי נחמה, תקווה ובטחון. ונער אחד קם ונאם נאום יפה ובלשון־הקודש דוקא, על עם ישראל וארץ־ישראל לפנים והיום. אוי, נעמי, כמה קנאתי בהוריהם של הצעירים הללו! ישבתי והרהרתי: מה מאושר הייתי אלמלי זכיתי לראות ולשמוע את יוסלה והרשלה שלנו קוראים יפה כל־כך בתנ"ך שלנו, נואמים נאומים, או אפילו שחים שיחות חולין סתם בלשון־הקודש! מה, למשל, סובר אתה, ענתה היא לי? חיוך של ביטול השתפך על פניה ואמרה: מציאה גדולה! בלעדיה הרי אין יכולים, חלילה, להשתכר לפרנסה כאן באמריקה?! בהן צדקי, בשעה זו הרגשתי כאילו דבר־מה ניתק לי כאן, כאן בלבי...

ברם, הרי יש לנו אב בשמים, אשר בידו לב בני־אדם ואל כל אשר יחפץ יטנו! ראה אבינו שבשמים בצערי וירחם עלי ויתן בלב נעמי שלי להרשותני להרשים את הילדים לתלמוד־תורה, וישמח לבי ויגל כבודי.

שבועות אחדים היה הכל כשורה. התינוקות — מוחותיהם טובים, ברוך השם — שבו מדי יום מתלמוד־התורה עם מלות לשון־הקודש חדשות בפיהם. גם התחילו קוראים בסידור וכותבים לשון־הקודש ומספרים — באנגלית, כמובן — ספורי נפלאות מן התורה. אפילו היא, כלומר נעמי שלי, לא יכלה להעלים את ההנאה שהיא נהנית מזה. ואני — מי ידמה לי ומי ישוה לי?! אך — אפשר שעוונותי גרמו לכך, מי יודע? — לא עבר חודש ימים ומשוש לבי שבת: תחת היותם עליזים ומתפארים בהישגיהם בלימודיהם העבריים, התחילו באים הביתה מתלמוד־התורה זועפים ורוטנים ועיניהם זולגות דמעות. חקרנו אותם לסיבת השינוי הזה ומצאנו שהיא פשוטה מאד: תלמוד־התורה גוזל מהם יותר ממחצית הזמן, שיש להם למשחקים וזוהי גזרה שאינם יכולים לעמוד בה. נסיתי לשדלם בדברים טובים, לבאר ולהוכיח להם, כי ידיעת היהדות שווה בנזק זמנם למשחקים, כי גם הנכרים באמריקה חובבים את תורתנו ולשוננו העברית ועוד ועוד. הם ישבו דומים והיטו אוזן קשבת לדברי עד שנתעיתי להאמין, שהם

מודים לי ושוב ישובו ללמוד בחשק כקדם. אך לא מינה ולא מקצתה! עם רבות הימים רבו גם זעקתם ובכיים עד... עד שיום אחד אמרה נעמי להם בנחת ובבת־צחוק: ,ניחא; אם אינכם רוצים ללכת אל ה,היברו' (בית־ספר עברי), הפסיקו עכשיו; בעוד שנה תשובו ללכת שמה להתכונן לבר־מצוה. ואלי פנתה ואמרה בלחש: ,עוד יספיקו'... כי עליך לדעת, שבאם יוסלה או הרשלה מקדיר פנים, ועל אחת כמה וכמה כשהם מורידים דמעה — נבהלת אמא, ואף אבא בכלל, והם נענים להם.

אף־על־פי־כן אזרתי עוז ואמרתי: הייתכן, נעמי, מה תעשי? כלום מותר לבטל, תמיד ובכל, רצונך מפני רצון הילדים? איך אפשר להיענות מפניהם תמיד ולתתם לנהוג כרודנים בבית? חייכה ואמרה: ,ולדידך, אבא, מה יש לעשות, כשילד מתעקש ואומר: אי אפשי בכך?'! אמרתי לה: שמעיני נא, בתי, שלמה המלך אמר: ,דרכיה — כלומר, דרכי התורה — דרכי נועם'. וודאי שאנו צריכים לשדל את הילד בדברים טובים, שעליו ללמוד את התורה וכי חובתו לדעת את היהדות, שעליה אנו מוסרים את נפשנו זה אלפי שנים, אך כשהילד מתעקש ואומר: ,לא', על זה אמר אותו שלמה המלך החכם: ,חושך שבטו שונא בנו'. כסבורה את שאני, בהיותי בגילם חשקה נפשי בתורה וחמדתי את ה,חדר'? כלל וכלל לא. אלא מאי? ידעתי שעלי ללמוד תורה ואם אמאן ללכת אל ה,חדר' יוליכוני שמה בחזקת היד ויסר ייסרוני — הלכתי שמה, באין ברירה, ולמדתי והספקתי כמה שהספקתי.

עוד מלתי על לשוני והיא נתכעסה ואמרה: ,שלמה המלך שלך חי ב,יורופ' ואילו אנו חיים באמריקה! המבין אתה, אבא? פה אמריקה!' כעסתי גם אני והרימותי קולי וקראתי: ראשית, שלמה המלך לא היה אירופי, הוא היה מלך על ישראל בירושלים. שנית, ישנן שתי אמריקות: האחת היא אמריקה הממשית, האמיתית, בה מצאנו מנוח, עבודה, לחם וחופש להיות יהודים וללמוד את תורתנו באין מפריע ומכלים דבר. השניה היא אמריקה המדומה, המזויפת, שאת ועוד אלפים, ואולי רבבות, כמוך יצרו לעצמם, כדי לפרוק מעליהם את עול היהדות וכדי שיהיו הילדים בני־חורין למשול באבא ואמא, כי ה,לא' שלהם יכריע את

ה,הן' שלכם. וודאי — אמרתי — שאנו מצווים ועומדים לדבר אל הילדים בלשון רכה, ואפילו בלשון בקשה. אך אם אין זה מועיל צריכים אבא ואמא לנקוט אמצעים אחרים, שיאלצו את הילד לבטל את רצונו מפני רצון ההורים, כשם שהם מבטלים את רצונם מפני רצונו, לא אחת ולא שתים. היא שתקה ולא ענתה דבר. אך מה בצע בשתיקתה? היא עומדת על דעתה; הילדים עומדים בסרובם ואינם הולכים אל תלמוד־התורה; ואני — לבי עלי דווי"...

כשכילה לדבר נתאנח ונתהרהר לרגע. אחר קפץ ממקומו, קל וזריז, טפח על שכמי ואמר: „יודע אני שבחור טוב אתה, הרי אני עוד הכרתי את אביך זקנך, שבשמו אתה נקרא! כתוב — בבקשה ממך — את כל המעשה, שספרתי לך זה עתה, באותה החוברת שמצאתיך קורא בה. אך אל נא תזכיר את שמי; אני בוש; כשם שאני יהודי".

חולמים ולוחמים

בן עיר לי, יהודי תורני ומשכיל, שלמרות היותו טרוד ומתיגע במסחרו הקטן, יקבע עתים לתורה ולספרות העברית החדשה. לעתים יבקרני בביתי והנסיון כבר העמידני על סיבת בקורו: יש שיבוא להשמיעני את בקרתו, החיובית או השלילית, על איזה ספר שקרא או על מאמר חשוב שהופיע בעתונות העברית, ויש שיבוא לשוחח עמי על איזה חזיון ציבורי, שמוצא או שאינו מוצא חן בעיניו.

לפני זמן מה נכנס אלי ואחר שאילת שלום והצתת סיגרה פתח ואמר: „אוי, רחימאי, קינאה אוכלתני! ואל נא תשת עלי חטאת אשר נואלתי לקנא כי, ראשית, לא מרוע לב או מצרות עין אעשה זאת, ושנית, יש שהקינאה מביאה תועלת, כאימרת החכמים: ‚אילולא הקינאה אין העולם עומד'. אני בא עכשיו מאספה חגיגית במוסד חינוך עברי פלוני, שכידוע לך אני תורם לו, מדי שנה, כפי יכלתי, מה שמוכיח שאני חפץ בטובתו ומצפה להתפתחותו ולשגשוגו. התבוננתי בבנין היפה המתנוסס לתלפיות, התהלכתי בחדרי הלימוד, באולמים, במשרד ובמטבח ועיני לא שבעה מראות את רחבותם ונוחיותם. הקשבתי לדברי הנואמים והמברכים וזכרונות מני קדם עלו בלבי: לפני כעשרים ושבע שנה נפתח המוסד הזה עם ארבעה ילדים(!) ועכשיו מונה הוא כשלש מאות ילד, ותקציבו השנתי עולה לחמשים וחמשה אלף דולר, והוא מושג בפחות טירחה משהשיגו אז את התקציב הפעוט. עד לפני כארבע שנים היה נמצא המוסד בחדרים צרים ואפלים של בית פרטי ישן, שמאחוריו חצר קטנה ומרופשת, ועתה — בנין ענקי בשכונה יפה, על מגרש רחב ידים, מוקף חורשה; והדר לו, וגובה לו, ורחבות לו! ברוכים יהיו על כך העושים והמעשים גם יחד! למה איפוא אקנא ובמי אקנא? מקנא אני בסוג היהודים הללו, שנועזו לחלום על מוסד שכזה, שנשאם לבם להאמין במימושו וללחום לו, ללחום — ולנצח... כיון דאתינן להכא, הרשני נא להסב את תשומת לבך לעובדה, שהפעלים ‚חלם' ו‚לחם' הם בעלי אותיות דומות. אני רואה בזה אות ורמז כי מי שחולם על איזה מיפעל או רעיון, עליו ללחום לו להפכו למציאות, ולא — ישאר חלום

של דברים בטלים. כלפי מה אני אומר זה? כלפי זה, שכמה מטובי הציונים שבעירנו וסתם יהודים נאמני החינוך העברי השלם, חולמים זה זמן רב על בית־ספר עברי־אנגלי חדיש, ששיטת הלימודים בו תהיה פרוגרסיבית, שיקצו בו מקום הגון ללימוד הלשון העברית והספרות העברית החדשה וגם — כן! — וגם לדבור העברי החי, ושתתחנכנה בו גם נערות, האימות של הדור הבא, כי במוסד ההוא — ושוב אני מטעים, שאני מחייב את קיומו חיוב גמור ורוצה בטובתו — הרי חסרים כל הדברים הללו! אלא שלצערנו הגדול אין החולמים שבעירנו ושבהרבה ערים אחרות לוחמים להפוך את החלום למציאות... ואם תרצה, ידידי, אומר לך, שמימושו של רעיון זה אינו קשה ביותר, שהרי כמה בנינים ציבוריים מצויינים פנויים עד ארבע שעות אחר הצהרים, וישנם בנינים ציבוריים התפוסים רק ביום א', וכלום ישראל ממון חסר? הם, נתבעין לעגל ונותנין, נתבעין למשכן ונותנין, אלא שלדאבוננו הגדול התמכרנו לנטורי קרתא, שאינם רוצים או שאינם יכולים להתרומם מעל למציאות, ומלאכתנו — מלאכת החינוך העברי השלם — נעשית על ידיהם"...

החריש רגע, הצית את הסיגרה שכבתה ואחר הוסיף: „ובכן, ידידי, האין קינאתי מוצדקת או חלומי שוא ידבר?"

עניתי לו מה שעניתי ודומני, שזאת היתה הפעם היחידה, במשך זמן רב, שהסכמתי עמו...

זוכים ומזכים

בהיותי בקיטנה ידועה נתוודעתי שם לחבר, המכהן פאר באחד מבתי — הספר העבריים שבכרך פלוני. נתחבבנו זה על זה, ובמשך הזמן ששהינו שם לא זזה יד האחד מתוך ידו של חברו, ושעות רצופות ביום היינו מתבודדים וממתיקים סוד.

פעם סח לי אותו חבר: „מנהל חדש, בעל־שאיפות ומרץ, נתמנה בבית־ספרנו. באספת הורים ומורים הראשונה להתמנותו, שהיתה מבוקרת היטב, שכן סקרנים היו ההורים להכיר לדעת את המנהל החדש — הצהיר הלז, שאין רוחו נוחה ממספר התלמידים הנוכחי, הואיל והשכונה מאוכלסת יהודים הרבה — כן ירבו! לפי אומדנו נוטה הוא להאמין שרק כרבע ילדי השכונה היהודיים, שבגיל בית־הספר מבקרים במוסד מדי יום, או אפילו רק בבית־הספר ליום א' שעל־ידו, ומן הצורך לנקוט אמצעים למשוך את שאר הילדים לבית־אולפנא לחנכם ביהדות. ‚הרי הבנין גדול — טען — ומקום בו להכפיל מספר התלמידים בלא שיהיה צורך למנות הרבה מורים חדשים'. ועוד באותה האספה הוחלט ש‚קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא' ויתכן תכנית־עבודה לממש את הצעתו ובאספה הבאה יציע אותה.

במשך הזמן, שבין אספה לאספה, הכין המנהל כרטיסים לפי טופס ידוע וחילקם, בעזרת המורים, לתלמידים לרשום על כל כרטיס את השם, הגיל והכתובת של ילד או ילדה יהודיים, המבקרים בבתי־הספר הציבוריים, שבתחום בית־ספרנו העברי ואינם מקבלים כל חינוך עברי, ולהחזיר לו אחר־כך את הכרטיסים. והבטח הבטיח לתת פרס בעד כל נרשם, שיתחיל לבקר בבית־ספרנו.

בסקרנות ובצהלה קיבלו התלמידים את הכרטיסים, ותוך שבוע אחד נתגבבו על מכתבת המנהל מאות כרטיסים נושאי שמות ילדים וילדות, שאינם מקבלים כל חינוך עברי.

וועדת מורים עיבדה תרשים הרחובות, שבתחום בית־ספרנו, חילקה אותם לשטחים קטנים בני ריבועים אחדים, ולפיהם סידרה את הכרטיסים כרך לשטח, כרך לשטח, כדי שלא תיכבד העבודה על

האנשים והנשים, שיתנדבו לבקר בבתים הרשומים על הכרטיסים ויעשו אותה בחיבה ובאמון.

באספה השניה, שהיתה מבוקרת באופן יוצא מן הכלל, — אולי משום שהקהל היה סקרני לראות את כשרונו המעשי של המנהל החדש — הציע הלז את תכנית־העבודה, ובאר בפרטות תהליך הכנתה עד כאן ומימושה מכאן ואילך כדי שתוכתר בהצלחה גמורה, וביקש מן הקהל להתנדב לחזר בשכונה. הקהל נענה לו יפה והוא חילק ביניהם את הכרטיסים, כרך למתנדב או לזוג מתנדבים. ונשיא בית־הספר, זקן אהוד ,יודע ספר', שלמרות זיקנתו המופלגת עדיין יעצור כוח לעסוק בצרכי ציבור שונים, אך קידום החינוך העברי הוא ראש מאווייו ונזר פעולותיו וכבר הקדיש לו חלק מחמשים שנות חייו האחרונות, — קם וחיזק ידי המתנדבים בדברים היוצאים מן הלב ואיחל להם הצלחה והסיק: ,ועכשיו, אחים ואחיות יקרים, פוצו בשכונה, משכו וקחו לנו ,צאן קדשים' — ילדי ישראל, שלצערנו טרם טעמו טעם עברית, והכניסום תחת כנפי שכינתה, וגדול יהיה שכרכם על זה ממעון הברכות'.

החיזור בשכונה נתקיים בבוקר של יום ראשון אחד ובעוד שלושה או ארבעה ערבים. מדי ערב נתוועדו החזרנים בבית־הספר ליתן דין וחשבון על הישגיהם או כשלונותיהם ולספר את נסיונותיהם וחוויותיהם, המבדחים או המרגיזים. ואם עוד לא קצרה רוחך משמוע למילמולי — העיר המספר בענווה — אדגים לך אחדים מהם, אולי יסכון לך לדעתם, אף־על־פי שסדנא דארעא חד הוא. ,חלילה, לא עיפתי משמוע — עניתי — אדרבא, סיפורך ציורי ומעניין ואני מתענג לשמוע, ספר נא עוד'. והוא המשיך:

במקרים אחדים לא הזמינו הבעלים את החזרנים להיכנס לבית, אלא עמדו בפתח והקשיבו לדבריהם, אמנם באדיבות ולכאורה גם בהתעניינות, אך משגמרו לדבר ענו להם קצרות: ,לפי שעה איננו מעוניינים בזה', וגם על כל השאלות, ששאלום אחר־כך לא ענו ,הן' או ,לאו' כפי שחייב טבע השאלות, אלא ,איננו מעוניינים!' וחסל.

בבית אחד דנו עמהם ברצינות ובהתלהבות למה לא ילמדו בבית־הספר העברי הכול — אולי חוץ מתפילה — מתוך תרגום אנגלי, כדי

להקל מעל הילדים וכדי שביקור חד־פעמי, או לכל היותר פעמיים בשבוע, יספיק בשביל כל ה'עסק' הזה... כשהוגד להם, שזהו דרך הלימוד בבית־הספר של יום ראשון והם יכולים לשלוח ילדיהם שמה, הריעו: 'לא, לא; לבית־הספר של יום ראשון שלכם לא נשלחם, יען כי אצלכם בית־הספר העברי עיקר והלז טפל ואתם מטרידים אחר־כך גם את ההורים וגם את הילדים להמיר את השני בראשון. ולבית־ספר של יום ראשון של המתקנים גם־כן לא נשלח את ילדינו משום שאבא, עליו השלום, היה מתפלל בכל ימות השנה בבית־תפלה של אדוקים פלוני, וגם אנו 'הולכים שם' בראש־השנה וביום הכיפורים'. כשלא יכלו החזרנים נשוא עוד צביעותם וחוסר עקביותם של מדייניהם ושאלו אם גם בשאר מנהגיהם וארחי חייהם הדתיים הם הולכים בעיקבות הוריהם, — כוננו אליהם מבטים זועמים ושתקו. זה היה להם לאות, שנגמר הדיון והגיעה שעתם לצאת משם...

בבתים אחרים סיפרו להם על 'קרובים' או מכרים שנתפתו לשלוח ילדיהם לבית־ספר עברי. והנה תחת לקבל נחת מזה — כפי שציפו קודם לכן — שבעו אחר־כך רוגז ודאגה. הופרע שיווי המישקל בבתים הללו וכעין אנדרלמוסיה שררה שם. בבית אחד, למשל, נעשו הילדים אדוקים במידה מופרזת עד שהפכו רודנים ממש בענייני דת. ותחת, שמנהגו של עולם, שהורים יטיפו לקח לבניהם בעניינים הללו — הטיפו שם הבנים להורים. ולא עוד, אלא היו נוהגים, כאמור, כרודנים ודרשו שעל פיהם יקום דבר, כפי שהורום בבית־הספר העברי. הילדה לא הסתפקה בזה, שהיא עצמה הדליקה גר של שבת, אלא היתה נטפלת לאמא, שגם היא תדליק, ובברכה בעברית דוקא, מה שהיתה צריכה ללמוד מפי הילדה... היתה צופיה הליכות המטבח ודרשה מאמא לכשר את הבשר כדת וכדין, ולהנהיג שתי סידרות של כלי־אוכל, לבשר לחוד ולחלב לחוד. והנער — הוא היה בולש את אביו אם הוא מתפלל מדי יום, שמר את פיו אם הוא מברך על המזון, ובשבת משכהו לבית־התפלה, ועוד סבלות ועינויים כאלה גרמו הילדים להוריהם. הם התחננו אליהם, בשם מיצות כיבוד אב ואם, שלא יטרידום, שלא ידריכו מנוחתם, אך לשוא, משום שהמורים שיננו להם, השכם ושנן, שקיום

הדת קודם למיצות כיבוד אב ואם. סופו של דבר היה, שההורים החליטו להוציא את הילדים מבית־הספר העברי, אף כי לא בנקל עלה בידם לממש החלטתם.

„אמרו מעתה: למה ניוואל להכניס את ילדינו לבית־ספר עברי ולהצטרך אחר־כך לנהוג את ביתנו לפי פקודת מוריו? איננו מאמינים בהבלים ואיננו רוצים שיאמינו ילדינו בהם. רצוננו רק, שידעו מה זו יהדות ואיך היו נוהגים אבותינו לפנים, אבל פה באמריקה — אין צורך בכל אלה! ואם רצונכם לכנס המון ילדים לבתי־הספר העבריים, עליכם להזהיר את המורים, שלא יקוממו אותם נגד הוריהם וכי ישאלם ילד על היתרו או איסורו של איזה דבר, יענו ויאמרו לו: ‚שאל אביך ויגדך, אמך — ותאמר לך'. שלנו הילדים וחינוכם הדתי הוא ענייננו הפרטי ואין לזר חלק בו'.

וכמה משפחות אמנם הסבירו פנים לחזרנים, גם הגישו להם תקרובת ועשו אזנם כאפרכסת לשמוע לדבריהם, ולכאורה הסכימו להם בכול. אך משהגיע הדבר לידי מעשה, כלומר להרשים את הילדים, העמידו פנים של חסרי אונים ואמרו: ‚הרי דבר זה נוגע לילדים וללִיבם הוא מסור; נקרא להם ונשאל את פיהם: מילטון! הלן! בואו נא הנה. הנה באו אנשים לבקשכם שתתחילו לבקר בבית־הספר העברי ‚אור תורה'. מה בפיכם על זה? הילדים קמטו מצחותיהם כמרוב מחשבה ועיון. אחר העמידו פנים זועפות כאילו באו האנשים לקפחם וענו בהחלט: ‚לא; אי אפשנו בכך; אנו רוצים לשחק אחר הלימודים בבית־הספר הציבורי'. וההורים הגיבו על זה בחיוך מתוק כנהנים מתשובתם הניצחת של ילדיהם והעירו בלחש: ‚נניח להם עכשיו. כשיגדלו — יחכמו. הרי יהיו צריכים להעשות בר־מצוה ובת־מצוה! עוד שנה, שנתיים — הם יבואו אליכם!'

אף־על־פי־כן בשים אל לב, שמיפעל זה חל כחודש אחר ההרשמה הרגילה המתחילה כנהוג, בתחילת אלול, לא היו התוצאות דלות כל עיקר. מספר ניכר של ילדים נרשמו וגם התחילו לבקר אך דא עקא, שהרבה מהם — ביחוד אלה, שרק עוצם תעמולת החיזור אחריהם משכם והביאם לבית־הספר — יצאוהו כעבור זמן־מה.

בערב האחרון סיכם המנהל תוצאות המיפעל. הרים על נס מסירותם, מירצם וסבלנותם של המתנדבים והביע להם הרבה תודות, בשמו ובשם חבר המורים, והוסיף: ‚אם עובדים מסורים כאלה כאן — הכל כאן. עליכם ועל כיו"ב גאוותנו וגאוות כל מוסד'.

אחר נאומה המעשי של נשיאת ‚חברת הורים ומורים' קם נשיא בית־הספר והביע רחשי לבבו לאמר: ‚השתתפתי באספותיכם מדי ערב. הטיתי אוזן קשבת לספוריכם על הנסיונות והחוויות, שקניתם בימי התקיים המיפעל. והנה, מתוך תגובתכם על יחסי ההורים דהאידנא לחינוך העברי והדגשתכם את המלה ‚דהאידנא', יש ללמוד, שאתם מאמינים, שהימים הראשונים היו טובים מאלה. רציתי, איפוא, להעמידכם, במחילת כבודכם, על טעותכם: זה יותר מחמשים שנה, שיש לי הכבוד לקחת חלק פעיל בקידומו וחיזוקו של החינוך העברי כאן. על יסוד נסיונותי שלי ונסיונותיהם של חברי לפעילות בשדה זה יכולני להבטיחכם, שההיפך מזה אמת ונכון. הרי גם לדבריכם הסבירו לכם פנים ודיברו עמכם באדיבות, אלא שחלק גדול מהם אדישים עדיין לחינוך העברי או גישתם אליו והשקפתם עליו שונים משלנו. ואילו אז, כשחברי ואנכי היינו מחזרים אחר תלמידים קרה תכופות, שמשפחות הרבה נעלו דלתן בפנינו, או הביטו עלינו והתיחסו אלינו כאל מחזרים על הפתחים, ולפעמים נזפו בנו היטב על הטרידנו אותם...

לפיכך, אל יאוש! הבה, נוסיפה נא לעבוד למשאת נפשנו זו! אל נא נדע ליאות וקוצר רוח לדפוק על הדלתות כשמשי העיר לפנים, בהעירם את העם לעבודת הבורא. נשכנע נא — השכם ושכנע — גדולים וקטנים, מה רב ערכו של חינוך עברי ראוי לשמו ותאמצנו התקוה, שנזכה לראות רוב בניינם ורוב מניינם של ילדינו חוסים בצל כנפי השכינה העברית, והיה זה לנו לשכר לא יערכנו זהב!'

כילה החבר לספר ונשתקע בהרהורים, אחר נשא עיניו אל ההרים והצמיד מבטיו אל השמש, השוקעת מאחוריהם בין עבי אש ועבי דם ודיקלם לו בנחת: „דור הולך ודור בא... וזרח השמש ובא השמש... מה שהיה הוא שיהיה... ואין כל חדש תחת השמש"...

„סדרים"

א.

ביום אביב יפה אחד טלפן לי ידיד והציע, שנזדמן במקום פלוני ומשם נלך יחד לאספה ידועה. הסכמתי. בבואנו שמה ראינו שהקדמנו לבוא, שכן דרכם של אחינו בני־ישראל לאחר לבוא לאספה. ישבנו ושוחחנו. והנה נכנסה גברת זקנה אחת והתחילה תרה לה מקום נוח וקרוב לדוכן. כשעברה על פנינו וראתה את ידידי, ברכה אותו לשלום בידידות רבה והוסיפה: „אין די מלים בפי להודותך על סיועך הגדול, שיהיה לנו ‚סדר' כהלכה עם כל התגים, כאשר בהיות"... הפסיקה דבריה כי דמעות התחילו חונקות אותה. אך מיד הבליגה על בכיה ואמרה לידידי בקול רכרוכי ובארשת פנים של הכרת טובה: „החלטתי לתת לך לזכרון אחת משתי ההגדות המצוירות היפות, שאישי עליו השלום היה ‚מצטעצע' בהן, ובשבע עינים שמר על נקיונן עד שגם עכשיו אין למצוא עליהן אף רבב אחד או קמט אחד. בקרוב אבקרכם ואביאנה אליך. אני תקוה כי תרצנה".

בלכתה מעימנו אמרתי לידידי: „כלום עניה היא, שתצטרך לעזרת הבריות לעשות פסח? הרי היא לבושה מחלצות?! „חלילה! ענה ידידי. אישה, שנפטר לפני כשנה, הנחילה בית גדול ויפה בן שלוש דירות גדולות, נקי מכל חוב, והכנסה של חמשים דולר לשבוע, לכל ימי חייה, מן הביטוח שלו. נוסף לזה כל בניה ובנותיה אמידים או עשירים ממש.

כדי שתבין את שהתרחש כאן אספר לך מעשה שהיה: אישה, אף־על־פי שלא היה ‚למדן' גדול ואדוק ביותר, היה נוהג להזמין את כל צאצאיו אל ה‚סדרים', שערך אותם ככל משפטם וחוקתם, דבר לא נעדר. בכלל, היה נזהר לחוג את כל החגים כהלכתם, לרבות הליכה לבית־הכנסת. כיון שנפטר מן העולם לא היה מי שיערוך להם ‚סדר' מסורתי כי בניו וחתניו שנולדו כאן, יש מהם שקשה להם קריאת העברית כקריעת ים־סוף ויש מהם שכבר שכחוה לגמרי. ואף־על־פי שהיו מסובין שנים הרבה ב‚סדרים' של אבא, אינם בקיאים

בטיב עריכת ‚סדר', ‚דרוש לזה — אומרים הם — כשרון מיוחד', שהם, לדאבונם, חסרים אותו.

גברת זו היא בת עירתה של אשתי. והנה כשבוע לפני חג הפסח באה אלינו וספרה בצער ובבכי, שהציעה לבניה ליסב ב‚סדר' הציבורי, שייערך בבית־כנסת פלוני וחסל סידור פסח בביתה! אך הם התנגדו לזה באמרם, שיהיה עלבון לזכר אבא, אם כבר בשנה הראשונה למותו לא יירא ולא יישמע טקס ה‚סדר' המסורתי שלו בביתו. הציעו, שהיא תבקש איזה ‚רבי' נודד או סתם יהודי עני, היודע לערוך להם ‚סדר' עם כל התגים ובנעימה המסורתית, כאשר עשה אביהם עליו השלום, והם ישלמו לו בעד טרחתו במיטב כספם.

יגעתי ומצאתי זוג פליטים בגיל העמידה, חדשים מקרוב באו, שהסכימו בשמחה ליסב אל ה‚סדרים' והוא, הגבר, בר־אורין שנתחנך באווירה של תורה ועבודה, יערוך להם את שני ה‚סדרים' לשביעת רצונם המלאה. ושמעתי מפי אותם הפליטים עצמם כי ביום א' דחול־המועד קראו להם והעניקו להם בעין יפה כסף, בגדים ורהיטים משומשים, הנחוצים להם ביותר, ‚יהודים טובים — אמרו — אך נבערים מדעת היהדות'.

נאנח ידידי ונשתתק.

ב.

סח לי שכן: „מכיר טוב לי, למדן ומשכיל כאחד, שנתוודעתי אליו בבית־הכנסת ואני יושב שם על ידו זה שנים הרבה. בחג הפסח לא בא אל התפילה ויהי הדבר לפלא בעיני. אך השמש שלנו, שכל רז לא אנס לו והוא יודע ארחם ורבעם של כל באי בית־הכנסת, נגש אלי ואמר לי בנעימה ובארשת פנים כאלה, שעל פיהן קשה היה להבחין אם הוא מסיח לפי תומו או מתכוון לעקוץ: ‚אני משער, שאתה חסר את פלוני איש שיחתך בשעת הקריאה. שמעתי שנסע עם אשתו לאיזה מקום לחג הפסח, אך לא אדע לאן'.

בשבת שאחר החג בא לבית־הכנסת ושמחנו איש על רעהו. הוא הגיד לי, שאחיו הצעיר, מי שהיה מורה עברי ועכשיו פקיד ממשלתי במקום פלוני, הזמין אותו ואת אשתו לפסוח אצלו. כיון שבנם הגדול נסע עם משפחתו להורי אשתו לחג הפסח ובנם הקטן בצי, קבלו את ההזמנה בחפץ לב. ואיך פסחתם שם? ההתענגתם? שאלתי״ ,כשנלך הביתה — ענה — אספר לך בנידון זה דברים מעניינים ומאלפים, שכדאי יהיה לך לשמעם׳.

,בערב הראשון — סיפר מכירי — ערכנו את ה׳סדר׳ בבית והכל היה כשורה וכנהוג בישראל מקדמת דנה. בערב השני השתתפנו ב׳סדר׳ ציבורי, שנערך באיזה אולם קטנטן. הא כיצד? באותו המקום, שאחי גר שם, יש יישוב יהודי קטן, רובם ככולם פקידי ממשלה ועובדים במפעל הממשלתי דשם. אחי זה הוא איש פעיל, עושה ומעשה. והנה עלה רעיון בלבו לארגן את ידידיו, כחמש־עשרה משפחות, לזכותם, לפחות, ב׳סדר׳ אחד. הצעתו נתקבלה בהתלהבות ונבחר וועד של אנשים ונשים לעסוק בהכנות ל׳סדר׳, הן מן הצד הרוחני והן מן הצד הגשמי. הם החליטו לחלק את קריאת ההגדה בין כל המסובין ,כי היכי דנימטיין שיבא מכשורא׳. האבות יקראו, איש איש, את פרקו מתוך המקור. האמהות — באנגלית והילדים יברכו על הנרות, ישאלו איש איש קושיה אחת, מי בעברית ומי באנגלית, או יברכו איזו ברכה מברכות הנהנין. הם גם החליטו, שכל משפחה תכין לה קערה עם המינים וכל אב יצפון אפיקומן. אחי ועוד יודע ספר אחד, שהזיעו יפה יפה להכין את הילדים — שרובם הגדול ביותר אינם יודעים קרוא עברית — לתפקידיהם, גילו להם את סוד גנבת האפיקומן ומתן שכרה שבצדה.

בבואי אל האולם וראיתי גברים בחורים כארזים לבושים יום־טובית ושמחת חג נסוכה על פניהם; ילדים נחמדים, ,צאן קדשים׳, משתובבים קצת כדרכם ומצפים בכליון עינים לטקס הגדול; נשים מחוננות בחן יהודי, בקסם, משוטטות באולם, מתקנות ומיישרות דבר־מה פה ודבר־מה שם; מעתיקות, מוסיפות או מפנות איזה כלים מעל השלחנות, הערוכים יפה ובטעם — לבשתני רוח שמחה ואמרתי בלבי:

,בתוך עמי אנכי יושב'. אך... כשהגענו לעיקר, ל,הגדה', גלה ממנו משוש והייתי כאבל בין חתנים...

אחי, שישב בראש המסובין ונהל את ה,סדר' רמז לאחד והלז קם וקידש. מה אומר לך, ידידי, עברית רצוצה כזו לא שמעתי מימי. כל מלה יצאה מפיו בריסוק אברים ובפיצוח עצמות — פלצות אחזתני! וכשהגיע ל,הבדלה' כבר היה אובד דרך לאין מוצא, כאותו החתן בספורו של שלום עליכם, שנתבלבל ונסתבך באמירת ההבדלה בבית כלתו וקרא ,קדלת וקדשת, קדלת וקדלת וקדשת וקדלת'. לא טובה מזו, ולפרקים גרועה הימנה, היתה הקריאה העברית של לקוטי הגדה אחרים, שהקוראים הגריסו בה כבחצץ שיניהם, עד שאי אפשר היה להבחין מלים ונדמה היה לי כי ,שפת לא ידעתי אשמע'... אוי, ידידי, מה נכמרו ניחומי על העברית היפה שלנו שנתרסקה ונתחללה בפיהם! וכמה קינאתי באנגלית, שהחליקה ויצאה מפיהן של בנות ישראל יפות בנעימות, בהטעמה, בצלצול חינני כדיקלום יפה, כמזמור שיר! שומעים אנו תכופות על עם־הארצות, המולכת בכיפה כאן ויש שאנו מתבדחים על חשבונה, אבל כשאתה נפגש עמה פנים אל פנים היא מהלכת עליך אימים.

כאשר העירותי, שנראה שיהדות אמריקה עתידה להיות יהדות של תרגום לגמרה, חרד כולו וצעק מנהמת לבו: על כגון זה יש לומר ,ייתי ולא אחמיניה'. ואף־על־פי־כן, הוסיף אחר דומיה קצרה, כשראיתי באיזו רצינות, איני חושש גם לומר: ,דחילו ורחימו', הם קראו את פרקיהם העבריים ומצב הרוח העילאי שאפף הכל, נחה דעתי קצת ואמרתי בלבי: עדיין הניצוץ העברי בוער בלבם, צריך רק ללבותו. איך שר ביאליק שלנו? ,ניצוץ קדמון אחד עוד בלב קודח, יעל עד לא דעך, ישוב יתלקח'. עלינו לעבוד, השכם ועבוד, לחינוך העברי. אם הגדולים לא יוסיפו לקח בתורתנו ובלשוננו, אולי נצליח להקנותן לקטנים, והרי גדיים נעשים תיישים!... כן, זוהי בעית בעיותינו היום ועלינו לחתור בכל מאמצי כוחותינו לפתרה. אל ליאות, אל יאוש!

מהורהרים הוספנו ללכת יחד עוד כמה רגעים ומתוך הרהור נפרדנו.

יחסי תלמידים

קול ישורר בחלון

ידיד לי, חסיד נלהב של החינוך העברי, ובו יראה חזות הכל. מדי היפגשו אתי יתאמץ להוכיח לי, בראיות בלתי מופרכות, מן העבר ומן ההווה, שחייבת קהילה יהודית להפריש לחינוך העברי את חלק הארי של הוצאותיה לפעולות מקומיות, כי בלי חינוך עברי לא ייתכן קיומו של עם עברי, וכו' וכו'. מדי השיגו ראיה חדשה שיש בה, לדעתו, תוספת תוקף ואישור לסברתו, לא יחמיצנה אף לשעה קלה וישיחנה לי טלפונית, ויש שלא יתעצל לסור לביתי לספר אותה לי פה אל פה.

זה לא כבר, בליל שבת אחד, כיבדני ידידי זה בביקורו. מתוך ברק עיניו ונהור פניו הכרתי כי בא אלי לשתפני בשמחתו. מבלי חכות עד שאבקשהו לשבת, צנח אל כורסה והאיץ בי לשבת ממולו, פתח ואמר: „שימעה נא ידידי, את אשר קרני היום והאמינה לי, שאלמלי הזמין לי הקב"ה מציאה כשרה של מאה שקל, לא שמחתי עליה כשם שאני שמח על החוויה, שהנני בזה לספר לך. הסכיתה איפוא: בהתהלכי היום בשכונה פלונית, שדריה, כידוע לך, רובם ככולם נכרים, הגיעו פתאום לאזני שברי קול שירה. ברגע הראשון לא שמתי לב לזה, אולם רגע משנהו נדמה לי, שהנעימה היא עברית וידועה היא לי מתמול שלשום. הוספתי ללכת אחר קול הזימרה עד שהתחלתי להבחין מלים: ‚החמה מראש האילנות נסתלקה' וכו'. אמרתי בלבי: מרא דאברהם, הרי זהו שיר עברי, שתינוקות של בית רבן שרים אותו! אך, מי היא צפור מרננת זו, המסלסלת בגרונה שירים עבריים בשכונה זו? העיפותי עיני והטיתי אזני עד שמצאתי את הבית, שבעד חלונו הפתוח בדיוטה העליונה קול הרינה בוקע ועולה. אחר אמרתי בלבי: הרי סוכן לביטוח החיים אני ורגיל אני לדפוק על הדלתות לשם עסקי ביטוח; אבואה נא אל הבית הזה ואנסה לקשור שיחה עם המזמרת. צלצלתי ואשה זקנה פתחה את הדלת. אמרתי לה שלום והוספתי: ‚איש יהודי אני. בהתהלכי בשכונה זו לרגל עסקי הפתיעני קול אשה שרה ברגש שירים עבריים. תאבדע אני להכיר לדעת את היהודיה היקרה הזו, המשמיעה במרום קולה בשירים עבריים, בשכונת נכרים זו. ועכשיו,

גברתי, אודך הרבה מאד אם תואילי להציגני לפני המזמרת! בת־צחוק של נחת רוח השתפכה על פניה הכתומים והחרושים קמטים של זיקנה. היא בקשתני להיכנס לבית ולשבת, וענתה ואמרה: המזמרת הצעירה הזו היא כלתי, אשת בן זקוני. מדי ישנה את תינוקה או מדי עשותה עבודת בית תשיר את שיריה העבריים. זאת ועוד אחרת — היא יהדה את ביתנו! למה אכחד? מעולם לא היינו אדוקים בדת וכיון, שנוסף לזה, היינו גם טרודים תמיד בעסק (חנות המכולת הגדולה שבקרן הריבוע הזה שלנו היתה) לא טעמנו, כמעט, טעם שבת ומועד, חוץ מיום א׳ של ראש השנה ויום כפור, ולא התענינו במפעלים יהודיים. אמנם, בהגיע שעתו של מישהו מבנינו להיות לבר־מצוה שכרנו איזה רבי להכינו לזה, אך כעבור הטקס — הכל תם ונשלם, ואף אחד מבנינו אינו יודע להתפלל או לקדש בשבת ובחג. ברם, מיום בוא כלתנו זו לשבת עמנו, הולך ביתנו הלוך והתייהד: בהשפעתה מקדש בעלי בכל ליל שבת (הוא נולד וגדל בפולין ועודנו זוכר מעט מן העברית שלמד שם); בחג הפסח ערכנו סדר פעמיים וכלתנו זו עזרה לבעלי לקרוא את ההגדה ולשיר את שיריה; בהשפעתה התחילו בניני לשלוח את ילדיהם לבית־ספר עברי; וזה לא כבר נעתר בעלה, הוא בני, לבקשתה לקבל לקח מפיה בקריאה עברית, ולדבריה הוא מתקדם יפה מאד; ותודות לה אנו מתעניינים עכשיו יותר במפעלים יהודיים. כסבור אתה, שהיא בתו של מר בר רב אשי? חלילה; אביה הוא סנדלר פשוט בקרן הרחובות פלוני ואלמוני׳... אחר פתיחה רבתי זו קראה לכלתה והציגתני לפניה.

אנכי חזרתי באזני הצעירה על מה שאמרתי לזקנה, בתוספת מחמאה קלה, והיא ענתני בענוות חן: ׳תודה לך על דבריך הטובים. למדתי שש שנים בבית־ספר עברי פלוני, ושנתיים הייתי חברה להסתדרות נוער ציונית אלמונית. אל נא תחשוב, שהייתי תלמידה טובה כל־כך! אף־על־פי־כן אני זוכרת עוד הרבה ממה שלמדתי ואיני מכחדת כי גאותי על זה׳. בינתים התעורר תינוקה בבכי. האשה נפרדה ממני ומיהרה לעלות אליו. כשכבר היתה למעלה קראה לאמר: ׳אני תקוה כי צעקן קטן זה ידע עברית; אשתדל להדריכו לכך׳״.

כשכילה ידידי את סיפורו הביט אלי בבת־צחוקו האופטימית וחיכה לתגובתי. בראותו, שאני מחריש נגש אלי וטפח על שכמי ואמר: „פסימיים אתם, ידידי, אך צלליים תראו. ולא עוד אלא שסבורים אתם, שמיצוה עליכם להצביע עליהם ברבים, ואילו מן האורות תסתירו פניכם! ואני אומר לך, ידידי, שמיצוה עלינו לפקוח עיני הבריות לראות את האורות שבחינוך העברי; את הצללים יראו מעצמם... והאינך חושב, ידידי שחוויה זו שסיפרתי לך זה עתה כדאית לפרסמה ברבים?" הסכמתי עמו.

דבר קטן — ומה רב ערכו!

לפני זמן־מה נזדמנתי במסיבת ידידים עם צעיר, שהיה תלמידי במשך כמה שנים ועכשיו הוא כבר בעל אשה ואב לתינוק אחד. ישבנו ושוחחנו על גורל עמנו בזמן הזה, על הציונות וסיכוייה לעתיד לבוא ועל מלחמת־הדמים, וכך נתגלגלה שיחתנו על מכירים משותפים, שאך תמול היו תינוקות של בית־רבן והיום הם עובדים בצבא, בצי או בתעופה האמריקניים, ולוחמים מלחמת החופש והדימוקראטיה, ביבשה, בים ובאויר. פתאום הפתיעני בשאלה, שברגע הראשון חשבתיה לשלא מן הענין: „מר קרמר, העודך עוסק גם עכשיו בהצגת מחזיות עבריות על־ידי תלמידיך?" ועל פניו ניכרה ארשת גילה מהולה בתוגה כאדם שתקפוהו געגועים על חמודות העבר, ויוסף ויאמר: „זכורני ימים מקדם עת אני ופלוני אלמוני, הנמצאים עתה בצבא האמריקני שמעבר לים מילאנו תפקידים במחזיות העבריות שהצגת בבית־ספר פלוני. עונג השיחוק בכלל, גאוותי על השיחוק בעברית בפרט והתהלות והתשבחות שפיזר לנו קהל השומעים עדיין שמורים בלבי ולא אשכחם לנצח". תוך כדי דיבור נשא עיניו וקימט מצחו כמתאמץ לזכור נשכחות ולגודל תמהוני התחיל חוזר על חלקים מתפקידים שמילא בהצגות שונות, שכבר נשכחו מלבי...

למה אכחד? באותה שעה מלאתי חדווה ולבשתי גאות. נסיון זה, שהיה נראה בעיני זר כדבר של מה־בכך, חיזק בי שוב את ההכרה, שלא כל עמלנו עולה בתוהו, שפה ושם העמדנו תלמידים, רובם אמנם יודעים מעט — וודאי שלא באשמתנו! — אולם „מעט" זה, שניתן להם בכלי עברי, יקר בעיניהם עכשיו בגילם המבוגר ובפנינו ושלא בפנינו הם מודים לנו על כך.

האם רק עכשיו ישנם מתנגדים להצגת מחזות עבריים בבתי־ספרנו? הם לא חסרו גם לשעבר, אלא שאז התנגדו לה כמה מבעלי־הבתים שלא הבינו עברית, ועתה מזלזלים בה גם מורים עברים. „כלום לא התוכן עיקר העיקרים בהצגה", טוענים הם, „מוטב איפוא שיקומו הנערים וישחקו לפנינו בלשונם המדוברת", ואינם חלים ואינם מרגישים

בערך החינוכי והלאומי הגלום במעשה זה. וכי חסרים ילדינו את העונג של הצגת מחזות? בית־הספר הציבורי מספק להם עונג זה יותר ממנו, ולא עוד, אלא שהם מציגים שם מחזות תנ"כיים, ובחגינו, ביחוד בחג החנוכה, מציגים שם מחזות־חנוכה היסטוריים. בעירנו כבר קרה כמה פעמים שמורות נוצריות ביקשו מאתנו על־ידי תלמידיהן־תלמידינו לשלוח אליהן מחזות וילדינו הציגום שם בהצלחה במעמד כל המורים והתלמידים. אם גם אנו נציג בלשון האנגלית בלבד, מה הבדל יהיה איפוא בבחינה זו בין בית־ספר ציבורי לבין בית־הספר העברי? אם תנ"ך מלמדים או מקריאים גם שם, כמובן, באנגלית, הנקום ונלמדו גם אנו באנגלית?

ברם, יש עוד גימוק אחד להימנעם של הנ"ל מהציג מחזות עבריים, והוא: המחסור במחזות עבריים. בזה, אודה ולא אבוש, צודקים הם מאד־מאד. כמה מחזות תנ"כיים ומחזות לחגים או לכל השנה בעלי תוכן היסטורי או זמני המתאימים לידיעותיהם של ילדינו ישנם בספרות־הילדים העברית? ברצות מורה להציג מחזה עברי ישתומם על דלותו של הענף הספרותי הזה ועל מיעוט הברירה בו. ובמי האשם אם לא בנו בעצמנו? החסרים אנו מורים מושכים בשבט סופר? עד כמה שידוע לי נמצאים ברחבי אמריקה מורים הרבה המחברים מחזות עבריים לעתים מזומנות, אלא לאחר שישתמשו בהם ידינום לגניזה... מדוע איפוא לא תשתדלנה ההסתדרות הכללית של המורים העברים באמריקה, המועצה הארצית למען החינוך היהודי באמריקה וההסתדרות העברית באמריקה לכנס את הפזורות הללו ולפרסם את הראוי לפרסום? לכאורה, דבר קטן, אף־על־פי־כן — מה רב ערכו!

דרישת שלום מתלמיד

תלמיד היה לי, נער זריז וממולח. כמה פעמים בשבוע היה בא לביתי. כולנו חבבנוהו על פקחותו וערנותו אף־על־פי שלא נטה חיבה ללימודים העבריים ולא התקדם בהם בהשוואה לכשרונותיו, ולא עוד, אלא שנכנסה בו רוח מינות והיה מדבר בגלוי, בלי היסוס ומורא, על ד׳ ועל משיחו... כשפסק ללמוד אצלי נפגשתי אתו לעתים רחוקות מאד והיה נדמה לי כי הוא נוטר לי איבה...

עברו שנים הרבה. ידעתי כי במשך הזמן הזה גמר תורת המשפטים בהצטיינות, קיבל תואר ד״ר לפילוסופיה בכלכלה פוליטית, נתכבד בפרס מכללת ייל והממשלה נתנה לו מישרה חשובה בוואשינגטון.

כשבוע לפני ראש־השנה טלפנה לי אמו וסיפרה לי כי הממשלה מסרה לו מישרה גבוהה ואחראית בקאליפורניה וזה עתה קיבלה מכתב ממנו, שבו הוא מבקש ממנה למסור לי ולביתי דרישת־שלום ממנו. היא קראה באזני, בדמעות שמחה, כמה פסקות ממכתבו, כמובן, באנגלית: „מה יפה ומקסימה היא קאליפורניה! מישנה שמחה אשמח וגאות אלבש בדעתי כי ארץ־ישראל יפה כמוה. בעמדי בהר והתפעלתי מההוד הנשגב שמסביב עלתה על לבי עמידתו של משה בהר סיני לקבל את הלוחות ומבלי משים פרץ מפי: ‚שמע, ישראל, ד׳ אלהינו, ד׳ אחד!׳ בשובי בערב מן הטיול הנהדר הזה הרגשתי כהרגיש איש יהודי בתפילת ‚נעילה׳ ואיזה נעלם לחש לי: ‚לשנה הבאה — בירושלים!׳״ בסוף מכתבו כותב הוא: „בבקשה ממך, אמא, לטלפן למר קרמר ולמסור להם דרישת־שלומי הלבבית. בקרוב אכתוב לו״. ואמנם בין כסה לעשור קבלתי ממנו מכתב יפה מאד, מלא אש דת, ובסופו הוא כותב מלים אחדות בעברית, שאני מוסרן כאן כלשונו: „מר קרמר ידידי, מתוך המידבר אני חפץ לקרוא לכם בקול גדול ‚לשנה טובה תכתבו!׳ ‚לשנה הבאה — בירושלים!׳ שלום שלום״.

כלפי מה אני מספר את זה? כלפי דברים הרבה! יפרשוהו החברים איך שיפרשוהו, ואני — אם יתן לי איש אלף שקל תמורת דרישת־השלום היקרה הזאת ועניתי ואמרתי לו: „האלף — לך ודרישת־השלום — לי״...

יש שכר לפעולתנו

ערב שבת עם חשכה. תחת בית־שחיי עתונים וספרים ובידי צרורות ואני אץ הביתה לפרוק את משאי — שמעתי פתאום קול קורא בשמי מהעבר השני של הרחוב. ואשא עיני וארא והנה קצין הצי האמריקני, גבה־קומה ונחמד למראה, מרחיב צעדיו לקראתי. הכרתיו מיד. הוא היה תלמידי, נער כשרוני, אבל שובב גדול. ידעתי כי סיים את מכללת דזשונס הופקינס והשתלם אחר כך במכללת קאליפורניה וקבל משרה בהוליבוד. אחר שאילת שלום אמר לי: „מחר אפליג למרחק לא ידוע לי; מה שמח אני איפוא לראותך עתה ולהפרד ממך בשלום!" ברכתיו ונתתי לו את הספר „סיפורי נועם", שהיה עמי, למתנה. ביקש ממני לרשום דבר־מה בספר לזכרון, רשמתי ונתתיו לו, וארא והנה עיניו נוזלות דמעות, והוא פתח ואמר: „נסיתי לקרוא את דבריך בשעה שיצאו מתחת עטך, ומה אשמח לראות שהבנתי כמעט כולם!" ותוך כדי דיבור התחיל קורא ומבאר: „לתלמידי וידידי היקר... ביום צאתו למלא את חובתו לארצנו; צאתך לשלום ובואך לשלום!" הוא ליווני עד ביתי וביקש ממני לדבר אליו עברית. עשיתי כבקשתו והוא שמח מאד על הבינו חלק גדול מדברי. כשנפרד ממני אמר לי: „יש שתלמידי בית־ספר עברי פלוני מזדמנים לפונדק אחד, וכששיחתנו מתגלגלת לתקופת למדנו בבית־הספר ההוא, מזכירים אנו את מורינו לתהלה ולכבוד, ואנו שמחים במעט העברית שנשאר לנו לפליטה מן הימים הטובים ההם".

שעה רבה הייתי נרגש מן הפגישה הנעימה הזאת והרהר הרהרתי: „המורה העברי — כנראה, גלגולו של ה.מלמד' בעבר — רגיל לומר בנחיתותו, שאין עין רואה עמלו ואין שכר לפעולתו, אולם לאמתו של דבר יש שכר לפעולתנו, ורב הוא — ‚לא יערכנו זהב'!"

גירסא דינקותא

ויהי היום ואני הולך לי לתומי ברחוב ידוע, המכונה גם „רחוב הרופאים", משום שאין שם אף בית אחד, שאין בו, לפחות, לישכת רופא אחת — והנה אחד המורים העבריים שלנו, שלא ראיתיו זה כמה, הולך ובא לקראתי. עמדנו לשוחח קצת. פתחתי בשיחה וראיתי, שהבחור דנן דעתו מפוזרת עליו והוא מביט לכאן ולכאן סתם, וארשת פניו רצינית. מכיון שהיינו נמצאים ברחובם של רופאים אמרתי בלבי: „שמא חולה אנוש הוא, חלילה, והוא בא עכשיו מלישכתו של איזה רופא מומחה?" אזרתי עוז ושאלתיו: „מאין בא יהודי?" „מרופא פלוני, מומחה למחלות הקיבה", ענני. „זה מזמן, שמרדה בי קיבתי והיא מצערתני צער רב. רופא ביתי, בראותו שאינו יכול להעלות לי ארוכה, שלחני לרופא מומחה זה. הוא בדקני היום זאת הפעם השנית, ואבחנתו מעודדת מאד". „אם כן", שאלתי, „מי או מה נסך על פניך רצינות כזו?" חייך וענה: „אם רצונך בכך, הנני ללוותך מעט, ואגב הליכה אספר לך דבר מעניין, שהוא אולי סיבת רצינותי הנסוכה, לדבריך, על פני".

התחלנו מהלכים והוא סיפר: „רופא מומחה זה, מדעתו שאני מורה בבית־ספר עברי פלוני, לא חס היום על זמנו היקר וסיפר לי חוויה אחת מילדותו, בהיותו תלמיד בית־הספר ההוא. החוויה כשלעצמה, כפי שסיפר אותה, נכון יותר: שיחק אותה, וביחוד מפני שהיא כבר בת שלשים וחמש שנה(!), אינה מעציבה כל־כך, אבל... אבל... אך הנה עצם החוויה בקיצור: בהיותו כבן עשר נתנה לו אמו עט נובע. הוא שמח עליו מאד כי בימים ההם לא היה זה חפץ נפוץ כל־כך, כבימינו עתה ולאו כל ילד זכה לו. פעם, בשחקו עם חבריו בחצר בית־הספר העברי, נפל העט מכיסו ונער אלים אחד הרימו ושמו בכיסו. אחד מחבריו, שראה את זה, הגיד לו מי מצא את אבדתו בתנאי, שלא יספר לאיש מי גילה לו סוד זה, כי ירא את הנער התקיף ההוא. בעל האבדה ניגש אל מוצא האבדה וביקשהו להחזירה לו, והלז צעק שהוא מעליל עליו והרביץ בו מכות... אז נכנס אל המישרד לבקש

עזרה מן המנהל. אולם המנהל — אפשר, שהיה נרגז או טרוד ביותר באותה שעה — סטרו על לחיו וגרשהו מן המישרד בצעקה, לאמר: „אל תטרידני בהבלים כאלה!" לא היתה לו ברירה אלא לרוץ הביתה ולספר את זה לאמו. היא הלכה אתו אל חצר בית־הספר וניגשה אל מוצא העט ואמרה לו נמרצות: „לא ארפה ממך עד שתשיב לי את העט הנובע של בני, ולא — אשלח לקרוא לשוטר". הנער נבהל, הוציא את העט ונתנו לה... „אולם אני" — סיים הרופא את סיפורו — „סרבתי להמשיך את לימודי בבית־הספר העברי והפצרתי בהורי לקחת לי ‚רבי' פרטי. ואם תשאלני מהי ‚גירסא דינקותא' העברית שלי, אענך: אותה החוויה, שסיפרתי לך זה עתה!"....

אנכי ניסיתי להוכיח לו, שבזמננו יש פיקוח חדיש על כל בתי־הספר העבריים שבעירנו, והיחס לילד אדיב וצודק, וסדרי בתי־הספר העבריים שונים לגמרי משהיו אז. הוא הניע ראש ואמר: „אני משער ככה. אף־על־פי־כן!... אף־על־פי־כן!"... ראיתי שקשה לו להשתחרר מחווית ילדותו והוא מכחד דבר־מה ממני, אולי כדי שלא לצערני... „מה דעתך?"

כיון, שכבר נתחלפו תפקידינו: חברי דיבר ואני החרשתי — לא עניתי דבר ונפרדתי ממנו בשלום.

מזכרונותיו של „רץ"

ביום קיץ חם אחד טלפן לי ידיד לאמר: „אני הולך לפרבר פלוני דרך חצי שעה במכונית; שמא רצונך להילוות אלי? אני מבטיחך, שתתענג על נסיעה זו, שכן נעבור דרך שכונות־מגורים שקטות ויפות, שמראה כפר להן. עלי לראות שם מישהו בענין מסחרי. בשעה שאני אעשה בביתו של הלז תוכל — אם תרצה בכך — לבלות בבית־המרקחת שבקירבתו. שם קריר ונעים. תזמין משקה קר ותעיין בעתון עד בואי לקרוא לך. לא אשהה שם זמן רב, לכל היותר חצי שעה". הסכמתי ונסענו.

אכן, לא אכזבתני נסיעת־עונג זו! וכטוב לבי עלי נכנסתי לאותו בית־המרקחת. תפסתי מקום על־יד אחד השלחנות והזמנתי גלידה, ואגב סעדי לבי בה שקעתי בעיון באיזה ירחון והסיבותי עיני והסחתי דעתי מכל הסובב אותי.

כשאזלה הגלידה והוצאתי סיגריה ועישנתיה, הרגשתי בבר־נש לבוש מעיל לבן עומד לנגדי מאחורי תרכוס, מכוון מבטו אלי ומחייך. לא הגיבותי במאום על תשומת־לבו אלי כי אמרתי: וודאי לא לי הוא מתכוון, כי מה לי ולו? והנה נגש אלי, קרא בשמי, ברכני לשלום ואמר: „מי או מה הביאך הלום?" סיפרתי לו והוספתי: „מי אתה, אדוני? מאין תכירני?" „כן־ — ענה — ראיתי שלא הכרתני, ואין תימה בדבר, הרי זה עשרים וחמש שנה שלא ראיתני! אני, אמנם ראיתיך כמה פעמים בחוץ ובאספות אבל מעולם לא נגשתי אליך — לא אדע בעצמי מדוע — לתת לך שלום.

לפני כעשרים וחמש שנה, ואני אז כבן אחת־עשרה, למדתי בבית־ספר עברי פלוני, מקום שם שימשת כמורה. שמי ב. פ. הייתי אז שובב גדול והציקותי לא מעט למורים. כינו אותי ‚רץ' — חה, חה, חה! משום שהצטיינתי בתחרויות־מרוץ ומרוב להיטות אחר המרוץ הייתי מתרגל (המי"ם חרוקה והתי"ו פתוחה) בו גם בבית־הספר, רצוא ושוב מדיוטה לדיוטה, והרבה פעמים נענשתי על כך". אך אז ידעתי מי הוא ובקשר לזה הזכרתי לו מאורע מעציב־מצחיק ידוע מן הימים ההם,

שהוא היה אחד מגורמיו, והיה לו זה לאות שאמנם זכור אזכרנו...

הוא ישב על־ידי ומבלי שאול את פי ציווה לאחת המלצרות להגיש גלידה ומשקה קר בשביל שנינו ופצר בי מאד לאכול ולשתות. לטף את ידי ואמר: „מה אשמח לראותך כאן ולשוחח עמך מעט. האמינה כי שקול אתה בעיני כנגד מאה לקוחות. כן, סקרני אני לדעת איה הם שאר המורים, ששמשו אז באותו בית־הספר ומה היה עליהם. זה כעשרים שנה, שלא נזדמן לי אף פעם לראות מישהו מהם". אין פלא, שאינך רואה אותם — אמרתי — רובם ככולם עזבו זה כבר את עירנו. נשאר כאן רק מר ג. הוא משמש בבית־ספר פלוני.

אחר שהעיר כמה הערות, רובן בשבחם של אותם המורים, נתהרהר לרגע כצולל במעמקי עברו ובוחש זכרונותיו להעלות אילו מהם מהתקופה הנדונה שיסכנו כנושאים לשיחתנו ואמר: „כידוע לך לא הייתי תלמיד טוב וגם — ואיני רוצה לכחד את זה — לא מנומס ביותר, חה, חה, חה! וכתוצאה מזה לא הספקתי הרבה. ברם אילו זכרונות חיוביים מהתקופה ההיא נשארו כמוסים בלבי — ובוודאי גם בלב אחרים — השומרים על הניצוץ היהודי שלא ידעך ומניעים, לפעמים, לעשות דבר־מה לדתנו ולישראל.

מה שנוגע לעניינים שלמדנו אצלכם יכולני לאמר לך, בלי כל משוא פנים, כי אף־על־פי, שלא חשקה נפשי בלימודים, ולהכין שיעורים — לא כל שכן! וסבלנותי עמדה לי לקרוא או לשמוע את תוכן הדברים פעם אחת וחסל — חה, חה, חה! אף־על־פי־כן השאירו עלי עניינים אלה רשמיהם, ולפעמים רשמים די חזקים.

החגיגות שנערכו בבית־הספר עם בוא כל חג וחג; עריכת ‚סדר' למופת; הטיול ב... שכחתי את שמו... איך קוראים לו? ‚ל"ג בעומר', עניתי. כן, כן, ל"ג בעומר; קישוט בית־הספר בירק לכבוד חג השבועות; תבת־הדואר שהותקנה בבית־הספר קודם ראש־השנה למשלוח כרטיסי ברכה לשנה טובה איש לרעהו; הקמת סוכה והברכה על זה הקטן... שצורת לימון לו, ועל הגדול... ‚אתרוג ולולב קוראים להם' סייעתי לו. נכון, נכון, תודה. האח, כמה אסיר תודה הייתי פעם למנהל מר ד., כשבחר בי לחזור על חדרי הלימוד עם האתרוג והלולב,

שיברכו הילדים עליהם, ואגב הליכה מחדר לחדר יכולתי לנענע את הלולב כאוות נפשי ולהאזין לרישרוש עליו. באותה שעה שכך כעסי שכעסתי עליו על כל העונשין שהטיל עלי עד אז, ולא עוד אלא איחלתי לו כל טוב שבעולם. וכמה התענגנו על המחזיות שהוצגו בחנוכה ובפורים! אפילו אני מילאתי, לפעמים, תפקיד בהן — חה, חה, חה!

אך ביחוד — לא ייאמן כי יסופר — התרשמנו אנחנו, הסרבנים הקטנים, מהדיבור העברי, שדיברו המורים תמיד בינם לבינם. וכל עוד שתופעה זו היתה חדשה בעינינו היינו עומדים פעורי פה ופקוחי אוזן ומקשיבים, כביכול, לכל הגה היוצא מפיכם... ואף־על־פי, שעד בואנו ללמוד בבית־ספרכם לא ראינו מעולם יהודים, ששפת דיבורם עברית, לא היה דיבורכם העברי תמוה בעינינו כלל וכלל, שכן הורנו אפילו שיכלנו הילדותי, שלמורים עבריים נאה לדבר עברית ולבנו רחש לכם כבוד על זה. אף כי איני בטוח — לפחות מה שנוגע לי — שרחש זה הועיל להטבת הקשבתנו ולהגדלת התמדתנו — חה, חה, חה!

וראה זה פלא: הנה בזמן הנוכחי, כשאין לך אספה או מסיבה יהודית, שלא ידובר בה על הנפלאות שחוללה מדינת ישראל עד כה; היאבקותה הנוכחית עם דיכאונה הכלכלי וחובתנו הדחופה להחיש לה עזרתנו; ואין לך עתון, שלא תמצא בו, כמעט מדי יום, איזו ידיעה משמחת או מעציבה משם — קרה לי זה פעמיים, כשרציתי לשוות לנגדי איזה ציור שהוא מן החיים המפכים בישראל, עלו והופיעו לנגד עיני רוחי מורי העבריים מבית־ספר פלוני, כשהם מתווכחים או מתבדחים בעברית, והם ובית־הספר והשטח שהוא נמצא בו, וגם אני עצמי, הועתקו על כנפי דמיוני לתל־אביב עד שהקיצותי מדמיוני וצחקתי על חלמי בהקיץ. האין זה פלא?"

„מעניין מאד— העירותי — ושמח אני לשמוע, שלא כל עמלנו עלה בתוהו וגדיים שנעשו תיישים מודים בו ומעריכים אותו. אך תאבדע אני לשמוע מפיך גם על חיך בהווה: הנשוי אתה? ומה מצבך החומרי והחברתי? „וודאי שנשוי אני — קרא בהתפעלות — ושני בנים לי. הגדול בן תשע והקטן כבן חמש. והעסק הגדול הזה — הוסיף בעוגו בידו עוגה בחלל בית המרקחת — אנכי בניתיו, פיתחתיו וריביתיו.

ואעפ"י, שאני עסוק בו ביותר, איני מניח ידי מפעולות לצרכי צדקה ולישראל.

לפני כמה שנים בנינו לנו בית יפה ומרווח בשכונה פלונית. בננו הגדול מבקר, זה שנתיים בבית־הספר העברי דשם והקטן — בגן העברי. אשתי מוליכתם שם, הלוך ושוב, במכוניתה. הם אינם רצים כשם שהיה אביהם — חה, חה, חה! הלוך לאט תלמדם אשתי. לה הזמן לכך. היא אינה עסוקה רוב שעות היום והערב בחנותנת־חליטרות כשם שהיתה אמי. ספרתי לך כל זה לא לשם התפארות חלילה, אלא כתשובה לשאלותיך ולמען תדע כי התורה שלימדתוני אמנם שכחתי, נכון יותר לא היה לי הרבה לשכוח — חה, חה, חה! אבל בגוד לא בגד בכם ובתורתכם ידידכם הרץ.

והנה בא ידידי לקרוא לי לשוב הביתה. קמתי ונפרדתי ממנו. הוא ליווני החוצה. לחץ שוב את ידי ואמר: „אם תצטרך לרפואה או לאיזה מיצרך שהוא, המצוי בבית־מרקחת, בבקשה לטלפן לי, ואם השימוש בדבר לא יהיה דחוף ביותר אשלחנו אליך במחיר סיטוני. ראה, בקשתיך. שלום!"

רודף מצוה

ויהי היום, ואני עומד על פרשת דרכים ומחכה למכונית־טכסי. אצלי, על המיפסעה, שתי חבילות ספרים כבדות, שעלי להביאם לבית־ספרי. והנה עברה מכונית־טכסי ועמדה אצלי. הנהג — איש כבן שלושים שנה, שקלסתר פניו העיד בו כמאה עדים, שאינו מזרע ישראל — קפץ מתוך הטכסי, חטף את חבילותי והכניסם אל הארגז, שמאחורי הטכסי. אמרתי לו את מספר הבית ושם הרחוב, ונסענו.

כעבור רגעים אחדים שאלני פתאום ביהודית: „מתי ראש־השנה?" אמרתי לו והעירותי שלא חשבתיו ליהודי כל עיקר. הוא האט את מהלך הטכסי ואמר: „ודאי שיהודי אני! אבי ואמי עלי שלום (עליהם השלום) היו אדוקים מאד. לפני כעשרים שנה הייתי הולך אל אותו ה„חדר", שאתה נוסע שמה עכשיו, אלא הייתי שובב וסרבן ולא חפצתי ללמוד. אעפי"כ אני הולך לבית־הכנסת בראש־השנה וביום־כפור, וגם בחגים אחרים — אם איני שוכח — אני סר שמה לאמר מזכיר" (יזכר). „הנשוי אתה? היש לך בנים?" שאלתיו. „כן" — ענני — הסכלתי להתחתן, כשהייתי צעיר מאד, ויש לי שתי נערות. אולם הן — הוסיף בנעימה של רוגז — אינן הולכות אל „חדר" ואל בית־כנסת; הן הולכות עם אמן אל הכנסיה שלה. המבין אתה רבי? כך הוא המצב!"

כשהגענו אל בית־הספר העלה את חבילותי אל המשרד. כששילמתי לו נתתי לו גם מענק, אולם הוא החזירו לי לאמר: „אני לא אקח מענק מרבי; אני יודע מה זאת ‚מצוה' ולא אמכרנה בכסף. היה שלום, רבי!" ויפן שכמו וילך. אני הבטתי אחריו והרהורים נוגים ומיאשים קוססו את לבי...

ילדים משחקים ברחובות

סח לי ידיד, שכבר שבת מעבודה ויש לו די פנאי, תאבדעות וסבלנות, להסתכל בכל ולהקשיב לכל: „מדי לכתי בשכונות היהודיות ואני עובר על־יד בית־ספר עממי או בית־ספר עברי בשעת ההפסקה, כשהתינוקות משחקים בחצר, או בשעה שהם נפטרים לבתיהם והם דוהרים ודולקים איש אחר רעהו עליזים ומתרוננים וממלאים את החוץ מצהלותיהם, — אוהב אני לעמוד ולהתבונן בפניהם המשולהבות והשוחקות, ולראות את משובתם הזריזה והנלהבת ולבי ירחש אז ברכות והודאה לארצנו, ארץ הדרור והשויון, שתחת שמיה יכולים תינוקותינו, אחיהם ואחיותיהם של רבבות ילדי ישראל, שניספו על קדוש השם, לחיות את חייהם ולהתענג על ילדותם באין מכלים דבר.

ברם, לפני זמן־מה בא מאורע בלתי צפוי וערבב קצת את שמחתי: פעם בעברי, לתומי, אצל מגרש ריק ראיתי ילדים עבריים משחקים. עמדתי, כדרכי, מן הצד, מאחורי גדר, להיות ‚רואה ואינו נראה' והתבוננתי במשחק. עוד טרם הספקתי להבחין מלים ולתפוס את טיב המשחק, התמיהוני פניהם המרושעים והזועפים של אי־אלה מהם ופניהם המאובנים והנבעתים של השאר. והנה צעדו שנים מהם צעדים אחדים אחורנית, עמדו זקופי־קומה כשיש הימנית, המחזיקה באקדח־צעצוע, שלוחה כלפי חבריהם, שכולם — חוץ מאחד — השתטחו על הקרקע. האחד הזה הוציא חבל מכיסו ועשה עצמו כאלו הוא כופת אותם. אחר קרא: ‚הבו לי כספכם, ולא — ירה תיירו'. הם הושיטו את ידיהם כאלו הם מוסרים לו את כספם והוא לקחו מידיהם. אחר קרא לילדה, ששיחקה, כנראה, תפקיד עקרת הבית. ‚איה עדייך? תניהו לי מיד, פן תומתי'. היא ענתה בקול בכיני, כמובן מעושה, ‚אין לי עדי'. ‚אין לך עדי?!' חיקה את קולה הבכיני — ‚הנה, אני אספור עד חמשה ואם לא תתניהו לי עד אז, תומתי כרגע. אחד... שנים... שלושה... ‚הנהו, שם בפינה מאחורי הספרים', אמרה בקול בכיני ורועד, והראתה באצבעה מול עץ אחד, והשודד נגש שמה, חיפש ומצא... ‚עכשיו' — קרא — ‚נגתק את החיבור הטלפוני שלכם, ננעל את הדלת ואת המפתח

נקח אתנו, ועליכם לשכב כאן כפותים ודמומים עד אשר ניעלם, ולא — מרה תהיה אחריתכם!׳

נושא המשחק, הרצינות והדייקנות של השיחוק, זעזועני עד תחתיות נשמתי. בלבי עלו זכרונות ילדותנו ונושאי משחקינו, לקוחים מהליכות ה׳חדר׳, בית־התפלה, חצר ה׳רבי׳, עזרה לעניים, משאם ומתנם של הורינו, דיני־תורה בבית הרב דמתא וכדומה. השויתי את ההווי שלנו אל ההווי של ילדינו כאן וצמרמורת עברתני. מאז נעשיתי משוגע לדבר אחד: מחזר אני אחר ילדים עבריים משחקים ברחובות, ולדאבוני הגדול נושאי משחקיהם הם, עפי״ר, אלמות, חמסנות, רצח וכדומה. הנה זה יותר מחצי שנה, שזכינו לתקומת מדינה יהודית, ׳וישראל עושה חיל׳ ומפליא גוים ומדינות בנצחונותיו המכריעים על שדה הקרב ובכשרונותיו לסדר ענייני ממלכתו. העתונים כותבים על זה, ברדיו מודיעים את זה ובבתינו, לפחות ברובם, מדברים על זה, ואעפי״כ לא נזדמן לי עוד אף פעם אחת לראות, שזה ישמש נושא למשחקי ילדינו, למרות זה שמיוצגים כאן חילות, מצורות, מיתרסים ומאבקים, נושאים החביבים מאד על ילדים. תאמר: ׳זוהי מכת מדינה. הילדים מרבים לראות ולשמוע על פשעים כאלה בראינוע וברדיו והם חוזרים עליהם במשחקיהם. הסביבה שולטת בנו ולא אנו בה׳. אמנם כן; אעפי״כ, האין חכמה ואין עצה לנגד זה? הרי מחנך אתה ובידכם, המחנכים (לא ביד ההורים!) לב ילדינו, ועליכם להטותו אל הכיוון הנכון!״ הוא פצר בי מאד לפרסם את דבריו בין המחנכים ואני נפתיתי לו והבטחתיו.

הידד, אמריקה!

עם חלוף העיתים משתנות גם השקפותינו. רחוקות נעשות קרובות וקרובות — רחוקות. לפני זמן לא כביר סברו מחנכים ועסקנים חינוכיים, שעל המורה העברי רק ללמד „ענינים", וחס לו לגזול מהם אף שעה קלה לשיחה על ציונות וחלוציות, או למזג עבר והוה מתוך גזרה שוה. מורה שהרשה לעצמו לעשות כדבר הזה, ואפילו אם רק השתדל להפעיל את הילדים במכירת תום או בקיבוץ כספים לאיזה מוסד ציוני, אחר זמן הלימודים, היו מונים אותו ב„אין מבטלים תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית־המקדש", מחשש, שמא על ידי כך יסיחו הילדים את דעתם מתלמוד תורה ולא יכינו את שיעוריהם. ולא עוד, אלא מורה, שנתפס לעסקנות ציונית, וכל שכן אם נחשד על ביטול זמן בחינוך ציוני, קשה היה לו להשיג משרה, גזרה שמא על ידי כך יקפח את לימוד ה„ענינים". אולם כעת היתה רוח אחרת, ואנו מצווים ועומדים לחנך את הילדים במצוות ציוניות בכלל, ולהרגילם להיות עושים ומעשים לקרן הקימת לישראל בפרט. מי שלא ראה את שמחת הילדים בקבלם את הקופסאות לא ראה שמחת ילדים מימיו, ומי שלא התבונן איך „הנאהבים והנעימים" שלנו ממשמשים בכיסיהם ומורידים בהתפעלות אל הקופסאות את הפרט שהם מוצאים שם, בהעירם דרך אגב, כמדברים אל לבם: „חושבני, שזה נחוץ יותר מקנות לי ממתקים או גלידה", לא התבונן בחזיון מרגין לב מימיו.

הנסיונות שרוכשים להם התינוקות על ידי פעילות זו, הן מנקודת ההשקפה של חינוך לאומי והן מנקודת ההשקפה של יחסים ציבוריים, מעניינים ומאלפים. ברם, כאן רצוני לספר רק על נסיון אחד, שסח לי מנהל אחד: „בחמישי בשבת אחד, כשחלקנו לילדים את הקופסאות לשם קיבוץ כספים ביום הדגל של הקרן הקימת לישראל, שנקבע למוצאי שבת ולמחרתם באחד בשבת — לאחר שנפרדו הילדים לבתיהם, נכנסו אל משרדי שני ילדים, כשפניהם חמוצות וידיהם המחזיקות בקופסאות תלויות ברפיון, ושפכו לפני את מרי לבם, שהיות והם דרים בפרבר של תעשיה כבדה ידועה, שמלבד חנונים יהודיים אחדים כל

דרי הפרבר נכרים הם, חוששים הם, שלא יעלה ביד איש איש מהם לקבץ יותר מרבע שקל, ונוח להם איפוא שלא יקחו קופסאות כל עיקר, משיתפרסם אחר כך ברשימת המאספים, שהם קיבצו סכום אפסי כזה... אנכי בארתי להם מה שבארתי והם יצאו נרגעים ומעודדים קצת. ביום ראשון פרצו אל משרדי, כשפניהם הצהילו משמחה, הושיטו לי שתי קופסאות כבדות ואמרו בנשימה עצורה: „הנה, מנה נא!" מהרתי לפתוח את הקופסאות ולגודל הפתעתי מצאתי בהן סכומים גדולים. אז סיפרו הילדים: „כשנסענו הביתה היה הקרון מלא פועלים ופועלות שנסעו לעבודה. נסינו לבקש מהם תרומה לקרן הקימת לישראל, ופה ושם הוריד מישהו איזה מטבע. כשהושטנו קופסה לאשה אחת התחילה לצרוח בקולי קולות: „מה? כסף בשביל היהודים? רעל הייתי נותנת לכם יהודים; לגרמניה צריכים לשלוח את כולכם", ועוד חרפות וקללות כאלה. אנחנו נבהלנו מאד וכבר רצינו לברוח מן הקרון. אך הנה החלו הנוסעים קוראים אלינו: בואו הנה, ילדים! קירבו הנה, גדיים! והתחילו להוריד אל קופסאותינו מטבעות הרבה, גם רבעים ובקעים. חוויה זו עודדתנו מאד וביום ששי אחר הלימודים בבית הספר הציבורי נסינו לבקש תרומות מאת דרי הפרבר הנכרים והם נתנו בעין יפה.

אך כילו לספר וכל הילדים, שנתכנסו בינתים והקשיבו לסיפורם, הריעו ספונטנית: הידד! הידד אמריקה!"

עונשין

זכורני: בשחר ילדותי, הייתי מבקש תדיר אמתלאות לפרק מעלי את עול החדר. כיון שהייתי אז רך ויחיד לאמי הצלחתי, לפעמים, להישאר בבית ביום שלא שבת ולא חג ולהשתעשע עם אחותי המאושרה, שהיתה פטורה מעול החדר אף על פי שהיתה בכירה ממני בכמה שנים. ויהי, כאשר השתובבתי ביותר או סרבתי לשתות תרופה, ותשם אמא את המטפחת על כתפיה ותאמר: „אם כן, אלכה לאמר אל הרבי שלך, שישלח את הריש־דוכנא לקחתך אל החדר". איום זה הועיל מיד להשקיט את סערת רוחי ולא פתחתי פי „כרחל לפני גוזזיה נאלמה". לעומת זה לא ראיתי ולא שמעתי מימי, שילד יחבב את החדר עד כדי כך, שהיעדרו ממנו יגרום לו צער, וכי אב או אם יאיימו על ילדם, שימנעוהו מלכת אל החדר אם לא יעשה את רצונם. למדתי קל וחומר: אם בעבר, במזרח אירופה, שהאוירה היתה ספוגה תורה ויראת שמים — כך; כאן באוירה האמריקנית — לא כל שכן? והנה באו מאורעות וסתרו את סברתי. סחה לי מורה: „אחד תלמידי היה נעדר יומיים. טלפנתי לביתו לשאול לסיבת היעדרו. הילד עצמו ענה והתוודה לפני, שסרח על אמו והיא ענשתו לבלתי לכת אל בית־הספר העברי שבוע שלם, והתחנן אלי לדבר אל אמו לתת לו חנינה. לא האמנתי למישמע אזני. ברם, לאחר שדברתי אל האם נוכחתי כי אמנם נכון הדבר".

והנה מה שראיתי ושמעתי אני עצמי: פעם בלכתי מבית־הספר הביתה, הלכו לפני אם ובנה שהיא נוהגת לבוא מדי ערב לקחתו הביתה. כיון שהילד לא הלך „עקב בצד אגודל" כמוה איימה עליו, שבאם לא ילך כבן אדם מן הישוב, לא תתנהו עוד ללכת אל בית־הספר העברי. כשראתה אותי העירה בלחש: „הוא אוהב ללכת אל בית־הספר העברי ואין לי איום טוב מזה, שאם ימרה את פי אמנעהו מלכת שמה".

כלפי מה אני מספר את זה? כלפי זה, שהפירצה בחינוך העברי היא מן הגדולים, כלומר מן ההורים, ושהם צריכים לחינוך ולהדרכה לא פחות מן הבנים, וכלפי זה, שחס לנו מהתרפות בהתאמצותנו לחבב את בית־הספר העברי על התינוקות כי ממנה פינה ממנה יתד להצלחתנו, לפחות בכמות, ואל יהא גם דבר זה קל בעינינו.

פגישות

א.

סח לי חבר: „מרים, נערה כבת שתים־עשרה שנה, ביקרה בבית־ספרנו העברי זמן מסוים ופסקה. אף־על־פי שלא הצטיינה ביותר במשך זמן ביקורה, הספיקה לקנות לה משהו עברית, משהו חומש, דת ותולדות עמנו, וכל המשהויין הלל הצטרפו, בכל זאת, לערך ידוע.

כשפסקה לבקר טלפנתי והריצותי מכתבים להוריה להזכירם את חובתם לחינוך העברי של בתם והם התנצלו, שהילדה אינה בריאה ביותר והעיקר: אין נפשה חושקת בתורה והם אינם נוטים להכריחה לכך.

ביום ראשון בהיר אחד, בלכתי מבית־הספר הביתה, נזדמנה מרים לקראתי. ברכנו זה את זו לשלום ואחר שיחה קצרה של מה־בכך שאלתיה מפני מה הפסיקה לבקר את בית־ספרנו. הסמיקו פניה וענתה בקול דממה דקה: ‚ללמוד גם עברית וגם נגינה — לא אוכל; אין לי פנאי הרבה. אבא אמר שאעשה כרצוני ואמא אמרה שאפסיק מן העברית ואמשיך את הנגינה'... נפרדנו, ואני הלכתי לי לדרכי נעלב, מדוכא ומודאג לעתידה של היהדות כאן וגם — למה אכחד? — לעתידו של מקצוענו...

ב.

מה עושה בן־אדם בשעה שהוא נח מעבודתו? הוא מקשיב לרדיו וממלא את כרסו עתונים מעתונים שונים עד שמסתחרר ראשו ונדמה לו שהעולם חוזר לתוהו ובוהו. אחר־כך יקום וירוץ אל תמונע להסיח את דעתו לשעה קלה מהרהורים רעים. וכן עשיתי גם אני.

כשבאתי לתמונע ועמדתי אצל הקופה לקנות כרטיס לפתני, פתאום, מישהו ולחש באזני: ‚שלום מר פלוני!' הסיבותי את ראשי וראיתי מאחורי את מי שהיה תלמידי, עורך־דין צעיר, שכפי ששמעתי

מראה הוא כשרון ומקוריות במקצועו ויש לו סיכויים טובים להצלחה רבה בו. הייתי אחד ממוריו העבריים ולימדתיו כמה שנים באופן פרטי ואחר־כך במוסד חינוכי אחד. מתמיד לא היה מעולם, אלא מכיון שהוא כשרוני והוריו שאפו וסייעו לכך שידע תורה ועברית, עלה ביד מחנכיו להקנות לו כמות מסוימת של ידיעות עבריות ולקרבו, פחות או יותר, אל המטרה שאליה שאפו הוריו.

מדי היפגשנו מדברים אנו עברית. אך כשהייתי משבחו על זכרו עוד את לשוננו, ביחוד את הדיבור בה, היה אומר: ,אבל מה תועלת לי בעברית, שהוצאתי עליה זמן רב כל־כך? כלום לא היה טוב יותר אלמלי נתתי את הזמן הזה ללימוד הלשון האיטלקית? למי יש צורך כאן בלשון העברית? אבל איטלקית — רבבות איטלקים מדברים בה כאן ובמשרדים משתמשים בה. מלבד זה הריהי שפת מנגנים גדולים ואמנים מחוננים!' בקיצור, חסיד נלהב של הלשון האיטלקית. כלום לא מספיק לך — הייתי שואלהו — שהעברית היא שפת התנ"ך, שפתם של משה רבנו, דוד המלך, ישעיהו הנביא, ביאליק והחלוצים בוני ארצנו הישנה־חדשה בזעת אפיהם, במוח עצמותיהם ובדם לבם? כלום צריך אתה ליחוס גדול יותר ,אה— היה מבטל את דברי בתנועת יד ומוסיף — הרי אין בדעתי להתיישב בארץ־ישראל!'

עכשיו, כשנפגשנו בתמונוע ולאחר שיצאנו משם טיילנו מעט ושוחחנו על מצבם הרע של אחינו שארית הפליטה באירופה ועל הגבורות ומסירת הנפש של אחינו בארץ־ישראל, חבקני פתאום ובקול רך אמר: ,יודע אתה, אני מתחרט מאד על יחסי הלא נכון לשפתנו ותרבותנו, וכמה אסיר־תודה אני עכשיו להורי, שלא חסו על בנם יחידם, שלא יתאמץ ביותר פן יבולע לו ואלצוני ללמוד את תורתנו ושפתנו; וכמה תודה חייב אני למורי הירוקים, שלימדוני בהתלהבות את העניינים הללו!'

לא האמנתי למישמע אזני, אך שתקתי ולא הגיבותי מאומה על ודויו כי הרגש הרגשתי, שמשמחה ועונג על שזכיתי לשמוע מפיו דיבורים כאלה, דבר־מה חונק גרוני וחושש הייתי שמא תיגלה חולשתי בפניו...

ג.

בשובי הביתה מן התמונע נתבשרתי, שידיד מחכה לי, זו שעה ארוכה, כי דבר נחוץ לו אלי.

ברוך הבא! שלום עליכם! נעים לי מאד לראותך בצל קורתי. מה חדש? שאלתי בנשימה אחת. ענה ידידי ואמר לי: ,אין כל חדש עמדי, באתי סתם לראות את שלומך, אלא כיון שהגיע אתמול מכתב אופייני מאד מדורותי בתי — הרי יודע אתה שהיא לומדת בקוליג' פלוני — הבאתי את המכתב אתי ורציתי מאד שתקראהו; הנהו. לקחתיו מידו וקראתי בו, בין השאר, את הדברים דלהלן: ,כן, הורי היקרים, אתם שלחתוני מקינכם אל עולם חדש, עולם זר, כבת יהודיה, ואולי תחפצו עוד שאתגאה במוצאי היהודי?! ברם, מה יודעת אני על יהודים ויהדות? בילדותי נמנעתם משלוח אותי לבית־ספר עברי, גזרה שמא אתאמץ ביותר ושמא לא יהיה לי די פנאי למשחקים ושעשועים ולשאוף אויר צח. בוודאי סבורים אתם, שאני אסירת־תודה לכם עכשיו על נאמנותכם זו, — לדאבוני עלי לאמר שטעות היא בידכם. נאמנותכם או חמלתכם זו עלי בילדותי, הציגתני ככלי ריק בבחינת ידיעת עמנו, ספרותנו ותולדותינו. פה בקוליג' מצאתי כי רובן הגדול של התלמידות הנכריות יודעות תנ"ך ותולדות ישראל הרבה יותר ממני, ובשעת שיחה או ויכוח על עניינים אלה, כלימה תכסה פני על מיעוט ידיעתי בהם'.

כשכליתי לקרוא אמר לי ידידי: ,ובכן, מה דעתך על הילדים דהאידנא? זו תודתם על עבודת הפרך, שאנו עובדים למענם, וזה גמולם על מסירת נפשנו עליהם! עליהם אמר הכתוב: משלמי רעה תחת טובה'.

לא נתנני לבי לזרות מלח על פצעי ידידי ולהוכיחו לשעבר והחרשתי. גם הוא צלל במחשבות והחריש".

נאשם — מאשים

סח לי חבר: „בן עיר לי שהיגר לכאן עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, ופה נשא אשה וגידל בנים, ועשה מעט עושר. לפעמים לא תכופות ביותר יבקרני בביתי, וכבר למדתי מן הנסיון לנחש מהי סיבת ביקורו: אם יבוא ביום ראשון או באחד משאר ימי שבתון לאזרחים — וידעתי, שבא לבלות סתם ולהעלות קצת זכרונות מני קדם... ואם יבוא באחד הערבים של ימי המעשה — וידעתי, שאיזה מאורע משפחתי מעיק על לבו והוא בא להסיח לי את עקת לבבו".

„לפני זמן מה, באחד הערבים, אך שבתי מבית־הספר, עוד לא הספקתי לכלות לאכול את סעודת־הערב — הופיע פתאום בן עירי זה בביתי. אחר שאילת שלום הירבה לבקש סליחה ממני, על בואו להפריעני ולהטרידני. הרגעתיו ובקשתיו לשבת ומזגתי לו ספל קפה. גמע גמיעות אחדות ונתאנח אנחה מרה וחזקה, השוברת יותר מחצי גופו של אדם, ורטן לעצמו: חוצפה כזו! שאלתיו לפשר דבריו והוא ענה ואמר: ‚כידוע לך, שב מרטין בני בכורי, לפני זמן־מה, מן העבודה בצבא. מני אז אינו מסביר לי פנים ואינו מדבר אלי כדבר בן אל אביו. מדוע? תשאל. הוא קובל, שבאשמתי אינו יודע עברית! דוקא בצבא, בין נכרים — טוען הוא — שוכנע עד כמה נחוץ לו ליהודי לדעת את ה‚ביבל', את דתו, תולדות עמו וכו'. ‚אפילו על הציונות איני יודע דבר!' יתרעם. ‚איך אתה מעיז להאשימני בזה' — טוען אני — ‚כלום לא שלחתיך אל בית־ספר עברי? הרי גם מורה עברי פרטי שכרתי! כלום בי האשם אם מאסת בתורה? האינך זוכר כמה התגלגלתי עמך עד היותך לבר־מצוה? אפילו עכשיו הנני מוכן ומזומן לשכור מורה עברי פרטי! היודע אתה מה הוא עונה לי? אדרבה, נחש! הוא עונה, שהייתי צריך להכותו מכות נמרצות, לסגרו בחדרו לכל יום השבת ולכל יום ראשון, ולאלצו ללמוד עברית'. ‚אתם ההורים' — אומר הוא — ‚צריכים להיות שוטריו של החינוך העברי ועליכם לבקש דרכים

ואמצעים, שבניכם ילכו לבית־ספר עברי וילמדו היטב. ובנוגע לזה, שאתחיל עכשיו ללמוד עברית — לא אוכל עשות את זה עכשיו. כבר מאוחר׳... ׳השמעת מימיך דיבורים כאלה יוצאים מפורשים מפי בחור אמריקני?׳

השפיל ראשו והפסיק לרגע. אחר דיבר תחנונים: ׳בבקשה ממך, ידידי, הואילה נא לבקרנו, ואגב תדבר עמו ותבאר לו עד כמה נקי אני מאשמה זו, וכי הוא יכול עוד גם עכשיו להשלים את אשר החסיר בילדותו!׳ נכמרו נחומי עליו והבטחתיו למלא את בקשתו בקרוב. הלואי, שאצליח״...

ילדות מדברות בלשון הקודש!

פעם, בשבתי על הטיילת שבאחד מחופי הים, באו פתאום „ביעף" שתי ילדות והתחילו להתחרות במרוצה מסביב לשורות הספסלים. ריכזתי את מבטי אליהן מתוך קינאה בזריזותן ובעליצותן הילדותית. כשעייפו מרוץ ומכרכר ישבו להן על הספסל שלפני. והנה אמרה האחת לחברתה: „נשירה נא מעט" ותוך כדי דיבור פתחה פיה בשיר עברי וחברתה נצטרפה אליה. שיערתי שהן לומדות בבי"ס עברי ונעשיתי תאבדע לתהות על קנקנן. כשהפסיקו משיר שאלתין בעברית לשם עיר מגוריהן, על בית־ספרן העברי, והן ענוני בעברית לא רעה. יהודי אחד שישב על־ידי והקשיב לשיחתנו נתפעל, כנראה, מזה וקם והודיע ליהודים, שישבו מלפנינו ומאחרינו, בהצביעו על הילדות, לאמר: „הנה ילדות מדברות בלשון־הקודש!" קרבו יהודים אחדים, עגו עוגה סביבנו והיטו אוזן. והנה פתחה זקנה אחת ואמרה: „אני איני מבינה עברית אבל רציתי לדעת אם הילדות האלה יודעות ,מודה אני' ו,שמע ישראל' בע"פ. אז פרצו הילדות בקול רם ומצלצל והתחילו מדקלמות את התפילות האלה. צהבו פני הזקנה ואמרה בצניעות: אלף ברכות לראשיהן, ילדות יקרות! אחר נטפלו אליהן שני יהודים והמטירו עליהן שאלות מן התורה, בעברית מרוסקה, עד שלפרקים הייתי צריך לנסח לפניהן את השאלות מחדש, והן לא סרבו לענות עליהן, לרוב — בהצלחה, ולפעמים — בלי הצלחה. כתום החזיון רץ יהודי אחד וקנה ומסר להן, בהתפעלות גדולה, תבת סוכריות משובחות...

אמרתי בלבי: היהודים הללו הם מערים שונות, ביניניות וגדולות. כיון שנתפעלו כ"כ מידענותן של גיבורותינו, אות הוא שאין זה חזון נפרץ בימינו אלה... השערה זו תקעה הרהור במוחי, המנקר שם מאין הפוגות לאמר: האם לא היה מצב החינוך העברי טוב יותר, מעודד ומבטיח יותר, אלמלי יכולנו להפגין ולהדגים בכל עיר עשרות, עשרות תלמידים ותלמידות דוברי עברית — איווי, שהתחיל להתממש בעבר הלא רחוק והופסק, לדאבוננו, בידי קטני אמונה בעתידו של חינוך עברי?"...

מפי עוללים

סח לי מכיר זקן בן־תורה ומשכיל: „כידוע לך הולך בטל אני. וכיון שעיני הכהות רגישות מאד לגבי עיון מרובה בספר, ובטלים כמוני לבלות עמהם בשיחת חולין לא תמיד אמצא; והיות, ואיני חושש עוד להפסד רוחני או חמרי ש,שיחת הילדים' יכולה לגרום, משום שבין כך ובין כך הולך בטל אני — שמתי מעייני בילדים והודות להם נסתמה במקצת הפירצה בחיי הבטלה שלי.

כיון שעם שחר תפוג שנתי נוהג אני לטייל בחוץ בבוקר, עת ילכו ילדינו החיניים לבתי־הספר שבשכונתי ואחר הצהרים, עת ישובו משם, להסתכל בהם ולראות — עד כמה שאפשר — תגובתם לחובת לימודם בבית־הספר הציבורי, שכורח מילואה נעשה להם טבע וצורך שאין לערער עליו.

מה רב ההבדל באופן הילוכם ובמצב רוחם בשעת הליכתם לבית־הספר ובשעה שיחזרו משם! בבוקר ילכו ביחידות או זוגות זוגות. הילוכם איטי וכבד צעד וחבלי שינה עוד על עיניהם. מצב רוחם קודר כאילו ילכו לשיעבוד. על־פי־רוב ילכו דמומים, ואם ישיחו בינם לבינם, נושא שיחתם הם המורים ולימודיהם: ,הה, הגברת ב. רעה; אני שונא אותה! אבל הגברת פ. חביבה; אני, באמת, אוהב אותה! מר ד. קפדן ונמרץ, אבל הוא אוהב את הילדים ועוזר להם. ומר מ. נוח וחיוך מתוק נסוך על פניו תמיד, אבל הציונים שהוא נותן — נוראים!'

אחר הצהרים, בחזירתם מבית־הספר, ילכו כנופיות כנופיות. פניהם קורנות משמחה, כי־על־כן דרור נקרא להם! משטים ומתגרים הם אלה בהללו, מריעים בקולי־קולות על בדיחות ומהתלות ועל תכניות למשחקים, ושאונם והמונם הולך מקצה השכונה ועד קצה. (אגב אורחא, הרשני נא להעיר: ישנם בני־אדם, הבאים חדר בחדר מפני הרעש, שמקימים ילדים עם להט משחקם. ואני עבדך — בשים אל לב מה שעוללו ,שם' רשעי הרשעים לילדי עמנו, ישמח לבי למראה משחקיהם תחת שמי אמריקה החפשים, ושאונם יגעם לאזני כזימרת שינאנים). אחר שעה קלה ,יפלו' אל בתיהם לסעוד לבם ולהחליף כוח לפעולות שעשועיהם, באין נגיד ומצווה עליהם, וידום הרעש וינוחו ישקטו רחובותינו.

אך טרם תספיק ממשלת השקט להיכון והנה שריקות, צילצולים, צריחות ותרועות מגיעות מכל אפסיים. ותוך רגעים מספר ימלאו הרחובות ילדים וילדות מתחרים בריצה על גלגלי־מרוץ או ברכיבה על אופניים. פה ושם משחקים ילדים בכדור: צעקות; דברי ריבות על זכות וחובה, איסור והיתר; מתקוטטים ומתפייסים; ויקוד המישחק בולע כל ישותם. והנה על הרחבה שלפני בית־מעונות אחד מנגן ‚בחור' אתליטי במפוחית וארבע ילדות תמירות וגמישות, שחורות שער ועין, שחן יהודי הוצק בפניהן העדינות, — מרקדות בקצב, בזריזות ובדביקות וילדות קטנות מהן עומדות מאחוריהן ולצדדיהן, מסתכלות בריקודן ברחשי כבוד ובקינאה ויש מהן שמתאמצות לחקותן. פה ושם מופיעים ילדים וילדות, ספר אחד או שנים תחת בית שחיים, מתנהלים לאיטם, מתעכבים ומשהים מבטיהם על משחקים בכדור או על דהרת רוכבי אופניים זריזים ומנוסים עושי להטים במרוצתם. וכשמי מהם יעיר: ‚אתם הולכים ל‚היברו' (בית־ספר עברי) היום, הולכים אתם?!' יעמידו פנים חמוצות וימשיכו דרכם בעצלתיים אגב הבטה, מדי פעם, לאחוריהם אל חבריהם בני החורין.

ויהי היום, ואני טילתי לי בשכונתי, כמנהגי מדי יום בשעה זו, רחוק קצת מביתי, והנה חבר ילדים וילדות כבני עשר, לבושים מדי צבא וחמושים מכף רגלם ועד קדקדם ברובים, אקדוחים וחרבות ומצוידים אפילו באשפות ומימיות, באים לקראתי. הם צעדו, שלושה שלושה בשורה, ברציגות וחשיבות וילדה — בוודאי בת גילם — אבל קטנטונת וכחושה, צעדה בראשם כמפקדת. אמרתי בלבי: אקנטרם נא בדברים; אשמעה איך יגיבו עליהם; כי ידעתי מן הנסיון, שיש שהקטנים הללו מנצחים אותך בפולמוס של דברים, ואני רוצה תמיד עונג, לא אדע תארו באומר ודברים, בהיותי מנוצח על־ידיהם.

פניתי אליהם ואמרתי: מה זה, הגם נשים עובדות בצבא? עוד יותר מוזר נראה לי הדבר; שאשה היא המפקדת שלכם! הם כוננו אלי מבטי תמיהה וביטול גם יחד והמפקדת הקטנטונת נתרתחה, העמידה עלי עינים לוהטות מביעות אומץ־לב ומרץ ועתה ואמרה: ‚אדוני, איפה היית עד הנה? נראה, שישנת שבעים שנה וזה עכשיו הקיצות ואינך יודע דבר מכל שנעשה בארצנו, כאותו הצדיק בארץ־ישראל לפני

אלפיים שנה. כלום לא ראית ולא שמעת, שגם נשים עובדות עכשיו בכוחות ההגנה של ארצנו?' אחריה החרו החזיקו אחרים והריעו: 'האם דבורה ויהודית לא היו גיבורות?' 'גם אסתר היתה גיבורה — הוסיפה ילדה נחמדת — כי היא לא יראה מוות, כשהלכה אל המלך אחשורוש להגן על עמה'. 'אכן, אדוני, ישנת שבעים שנה — שנתה המפקדת — כאותו הצדיק... כבר שכחתי את שמו'. 'חוני המעגל' קראו לו, נענה נער אחד. ואני עניתי כמתנצל: גר אנכי בארץ זו, זה לא כבר באתי לכאן. 'אתה בוודאי פליט — העיר האחד בנעימה של חמלה — ובאת הנה ממחנה עקורים בגרמניה?!' לא, עניתי. — מבלי חזות מראש את הסערה, שדברי עלולים לחולל בקרבם — באתי הנה מישראל. 'מישראל?!' — רעמו קול אחד, תקעו כף ורקדו ברגליהם עד שרעדה הארץ תחתיהם — הרי שם חלה גם על נשים החובה לעבוד בכוחות ההגנה של הארץ כמו על גברים, והן מצטיינות מאד?!' 'ועל חנה סנש וברכה פולד ועוד רבות כמוהן, לא ידעת ולא שמעת כלל וכלל?' קיפחני בשאלתו נער אחד. 'אכן ישנת שבעים שנה!' החליטו פה אחד. ראיתי שנפלתי בפח ורציתי להסב תשומת־לבם לענין אחר ושאלתי: מאין אתם יודעים על הצדיק, שישן שבעים שנה ועל הנעשה בישראל? 'למדנו על זה בבית־הספר העברי', ענו. והמפקדת כיבדתני במבט דוקרני ולגלגני כאחד, כאומרת: 'לא כדאי להמית זמן עם זקן שוטה זה'. נתנה פקודה והפלוגה צעדה והלכה לה. ואני עמדתי על עמדי והבטתי אחריהם עד שנעלמו מעיני ושפתותי דובבו — בשינוי נוסחה קצת — אימרת החיבה של ר' ישמעאל: 'ילדי ישראל אני כפרתכם'.

כלפי מה ספרתי לך את זה? כלפי זה, שרגילים יהודים יודעי ספר לבטל לגמרי השיגי בית־הספר העברי כאן, שכן זה דרכם כסל של בני אדם בכלל, כשהם מרוממים איזה דבר, — ירוממוהו עד שחקים, וכשמשפילים אותו — ישפילוהו עד עפר. ברם, לכשנתהה על קנקניהם של ילדים מבקרי בית־ספר עברי ושאינם מבקרים אותו, ונראה מה נעלים הראשונים על האחרונים, הן בידיעות עבריות ויהודיות והן ביחסם ליהודים וליהדות בכלל — שנה נשנה את דעתנו על בית־הספר העברי דכאן משלילה לחיוב ושבעתיים תגדל שאיפתנו לשפרו ולשכללו.

לבטי מורים

ביד הסידור

בוקר אחד טלפן לי חבר צעיר, מנהל בית־ספר, שהוא רוצה לבוא אלי לגלגל עמי בשיחה. הזמנתיו. אחר שאילת שלום ודברים של מה בכך על מזג האויר וכדומה, נתהרהר ונשתתק לרגע. אחר כך הצית את מקטרתו, ואגב מציצה והעלאת עשן, שאלני כאילו לתומו: „כמה שנים אתה עוסק בחינוך עברי?" אמרתי לו. „וכאן באמריקה?" אמרתי לו. משך בכתפיו, נתאנח ואמר: „לא אוכל הבין איך יוכלו אנשים משכילים לבלות כל ימיהם באוירת החינוך העברי באמריקה?!" „חלילה לך מתת דופי בחינוך העברי" — השבתי לו — „הרי הוא העמוד הימיני שעליו נשען כל בית ישראל, ומנקודת ההשקפה הדתית־הלאומית, כלום יש לו לאדם מישראל זכות גדולה מעבוד בשדה החינוך העברי? מדוע איפוא לא תהא גאוותנו עליו ולא נראה את עצמנו בבחינת ‚אם אני כאן הכל כאן'?! ואם למצבנו הכלכלי תתכוון, אודה כי אמנם ברע הוא, אולם תחת התבודדנו איש איש עם רגזו ואיש איש עם יאושו, ניעשה נא כולנו אגודה אחת ראויה לשמה, להלחם את מלחמתנו הכלכלית עד בוא נצחוננו, והחינוך העברי — מה הוא כי תלין עליו?" „אני מטעים" — ענה איש שיחי — „שאני קובל על המצב הרוחני של החינוך העברי, דוקא, היות ואינו עשוי למשוך את הצעיר האמריקני אל שדה החינוך העברי (אף על פי שאתם האירופאיים מונים אותנו בחמרנות יתירה!) ועל אחת כמה וכמה, שאינו עלול לרתקנו אל המקצוע הזה לאורך ימים. שוה נא בנפשך: אנו דנים, השכם ודין, בשיטות לימוד, ולישכות חינוך שונות מוציאות תכניות לימוד, חדשות לבקרים, בכוונה ובצפיה, שעל ידי כך נצליח להחיש את תהליך התקדמותם של תלמידינו בכל הענינים הנלמדים וסידור התפילה בכללם, ובעוד אנו עושים כה וכה באים ההורים — מאומרקים ובלתי מאומרקים! — ומורידים עלינו קילוח של צונגים לאמר: ‚למה לנו ה‚היברו' שלכם? (עברית, כידוע לך, כוללת אצלם גם תורה גם נביאים וגם לשון עברית), הבו לנו סידור! אנו מעונינים רק בזה, שידע הילד לקרוא את התפילות בשטף. אפשר שלא יתפלל כל עיקר, אולם רצוננו

שידע להתפלל בשטף, ורק לאחר שיקנה לו ידיעה זו תוכלו ללמדו היברו, ולא — נשלחהו אל חדר פרטי או נשכור לו רבי שילמדו בביתנו'. הנה כי כן, ידידי, — החיים והמוות של בית־הספר העברי ביד הסידור!"...

„מהורים כאלה — עניתי — שקריאה שוטפת, כביכול, בסידור, היא להם ראשיתו ואחריתו של חינוך עברי, לא ייבנה החינוך העברי המתקדם. ישלחו איפוא את בניהם אל אשר ישלחום. אם לא יעשו תפילת ילדיהם קבע: בימות החול — בבית, ובשבתות ובחגים — בבית התפילה, לא ישיגו את מבוקשם היחיד והצנוע הזה גם בחדר".

„צדקו דבריך" — ענני — „ברם עצם העובדה, שיהודים, שכשהם לעצמם, רובם הגדול אינם מתפללים, לא בימות החול ולא בימי שבת ומועד, מעמידים את חינוך בניהם על סידור התפילה בלבד, ורק על פי התקדמותם בו ישפטו את בית־הספר לשבט או לחסד — עוכר אותך ומשפילך עד עפר... תמיד תשאל את עצמך: האומנם מן הצורך לסיים מדרשה עברית ומדרשה לועזית בכדי להרביץ תורת הסידור והבר־מצוה בישראל דאמריקה? נשתתק לרגע. גם אני שתקתי.

פתאום אחזתו עוית צחוק. כשנרגע, אזל סומקא ואתי חיורא, נשם בכבידות ואמר: „איני יודע אם יש לצחוק או לבכות לזה או לצאת ידי שניהם. בכל אופן הנני לספר לך מנסיונותי במישרתי, שמדי היזכרי בהם אני צוחק. שימעה איפוא. כידוע בודאי גם לך — בשני פרקים, הקובלנות על בית־הספר העברי מתרבות: אחר הימים הנוראים, כשאבות, ואבות זקנים, ביחוד, רואים שבניהם מתנהלים לאיטם באמירת הפיוטים, ואחר חג הפסח, כשהגדולים — שריח מאכלי הפסח עולה באפם — קוראים את ההגדה בחפזון והתינוקות מפגרים מלכת אחריהם. פעם, באספה סוערת אחת של ועד הדירקטורים שלנו, פנה אלי דירקטור אחד, חרשן, הידוע ביחסו הטוב לפועלים, ופתח ואמר: ‚תמיהני עליכם, מחנכים עבריים, הרי חיים אנו בארץ של אפשרויות בלתי מוגבלות ובתקופה של תגליות ואמצאות נפלאות, לאין מספר, ויש בכם דוקטורים ופילוסופים, הבקיאים בשבע החכמות, מדוע איפוא לא יקום אחד וימציא אמצאה כיצד להקנות לילדים, במשך שנה או שנתיים, דבר קטן כזה

כקריאה מהירה בסידור ובמחזור? הרי אדם זה היה קונה לו ומקנה לכלכם את עולמכם?! אין זה כי אם בטלנים אתם!'

כתום האספה והלכתי לביתי, גילוה אלי דירקטור אחר, ולא עיף ולא יגע מהוכיח לי ולשנן לי, שקריאה שוטפת בסידור, היא היא גוף החינוך העברי, ושאר הענינים — פרפראות לו. 'אם יעלה בידך' — לחש לי אגב טפיחה על שכמי — 'להריץ את הילדים בסידור, תהא שוה חמשת אלפים דולר בשנה!'... "אמור מעתה: "מה קסם בחינוך העברי לרתקנו אליו או לשאוף להשתלמות? מי מבעלי הבתים דורש אותה מאתנו?" אנכי נסיתי להוציא מלבו, שרק צללים בחינוך העברי, ולהראותו שגם אורות מנצנצים בו, פה ושם, אולם הוא הביט אל שעון הזרוע שלו ואמר: "אין לי עוד שהות לדרוש בבעיה מדאיבה זו ורק הערה אחת אעיר: יותר משאנו צריכים להילחם לשפור מצבנו הכלכלי, עלינו לצאת למלחמת תנופה נגד תפיסתם הנפסדת של המונינו את המושג 'חינוך עברי', ואם ננצח — שפור מצבנו הכלכלי יבוא ממילא... שלום! ותודה לך על העת שהואלת 'להמית' עמי".

שיחה קלה

יום אחד טלפן לי ידיד, מורה וותיק מעיר סמוכה, שבא לעירנו לשעות אחדות לבקר את אחותו החולה ואמר לי, שמכיון שיש עוד כשעה עד צאת הרכבת שלו, היה רוצה לגשת אלי להתראות אתי ולבלות מעט בשיחה קלה.

אליבא דאמת לא הייתי להוט אחרי השיחה הקלה, משום שחושש הייתי שמא תיסב על נושאים כאלה, שחברינו המורים דשים בהם בכל פגישה וכבר היו לי לזרא, אך היות וחפצתי מאד לראותו, — בקשתיו לבוא.

אחר שאילת שלום הדדית והערות מצדו על מזג האויר ישב והצית סגריה. והנה נחה עינו על צרור עתונים שקיבלתי מארץ־ישראל, לקחם והתחיל מדפדף ומעיין בהם. אחר שעה קלה הניחם מידו ובנעימה, שקשה היה לי להבחין אם היא רצינית או התולית, קרא: „אמר נא לי, ידידי, כמה מן המורים העבריים דהאידנא — באמריקניים הכתוב מדבר! — נזקקים לעתון עברי? אזכרה ימים מקדם עת שניים או שלשה מורים חתמו על עתון עברי אחד, או אחד חתם והשאר קראו חנם — אבל קראו! — עכשיו נקל להחתים מורה צעיר על עתון מלהקריאו בו... לשעבר, כשהקדמת לבוא לביה"ס מצאת חברים עוסקים בדברי תורה: האחד הפתיע ב‚חידוש' במקרא, השני הראה את כחו ליישר הדורים בקטע ‚אור החיים' או ‚אבן עזרא', השלישי הציע שאלה דקדוקית או סגנונית והרביעי ביקש רשות לקרוא איזו יצירה, שראתה או לא ראתה אור לעולם... ואילו עכשיו, כשאתה מקדים לבוא לביה"ס אתה מוצא את מורינו הצעירים — והם הרי הרוב הגדול! — דנים בהתלהבות בשידורי רדיו התוליים או במשחקי אספורט, ואתה עומד בתוכם כמי שאינו מעלמא הדין... יודע אתה? כבר עלה על דעתי לשנן מונחים וכללים ספורטיביים כדי שלא אעמוד בתוכם ‚כאלם לא יפתח פיו'!...

„ואספות חבר המורים בבתה"ס שלנו או שלכם זוכר אתה? כמה עירנות וענין היו בהן! דומני, שלא היה אף מורה אחד, כצעיר כזקן,

שלא לקח חלק פעיל בדיונים, מה שהועיל, כמובן, לברר וללבן את השאלות מכל צידדיהן, כדרז"ל: ,מיני ומינך תסתייע שמעתתא'. כעת חזון נפרץ הוא, שרוב מורינו הצעירים אדישים לשאלות החינוכיות שעל הפרק, ואינך יודע אם הם מסכימים עמך או לא?! יש, שיעשו עלי רושם, כאלו יראו את עצמם עלובים, שבעל כרחם נתנו עליהם עול החינוך העברי, והם מצפים ליום שיוכלו לפרקו מעליהם... וצר, הה, מה צר על זה! הרי יש בין צעירינו די ,כוחות' מוכשרים וזריזים, שאלמלי נתנו את חילם לחינוך העברי מאהבה וגאון לאומי, אפשר מאד שהחינוך העברי היה פורה ומשגשג כאן! ואולי... אולי לא בצעירינו האשם כי־אם בקברניטי ספינת היהדות האמריקנית, שלא יצרו תנאים כאלה — לאו דוקא חמריים אלא גם רוחניים — שילבבו את צעירינו וימשכום לשדה החינוך העברי?! בכל אופן המצב רע ואתה קורא מנהמת לבך: תורה מה תהא עליה?

„ומהו המצב אצלכם? אך למה אשאל? זוהי ,מכת המדינה' ו,סדנא דארעא חד הוא'."

אנכי התכוננתי להפיג מעט את יאושו ולנחמו, שעוד נזכה לראות גם כאן המון צעירים וצעירות נושאים בעול החינוך העברי מאהבה, אולם הוא הביט אל שעונו וקפץ ממקומו וקרא: „עלי ללכת", והשיחה נפסקה.

להזהיר גדולים על הקטנים

סח לי ידיד, יהודי בר אוריין ועסקן ציבורי: „כידוע לך חבר אני, זה שנים הרבה, בועד בית־ספר עברי פלוני. בושני להודות, שמחמת טרדת הפרנסה (אפשר, שאתה תכנה את זה אהבת־כסף) לא אוכל התפאר, שהייתי די פעיל באותו מוסד. אולם עכשיו, כשאני קרב והולך לגיל הזיקנה, והכוחות מתמעטים והולכים, ואני מרשה לעצמי להקל מעלי את עול מסחרי ואחריותו, לסמוך על בני, שכבר הספיקו ללמוד את תורת מסחרי לכל פרטיה ודקדוקיה (הלואי, והיו בקיאים ככה בתורת משה!), ושמור ישמרו אפילו על פכים קטנים, להנאתם ולטובתם — עכשיו יש לי די שהות לעשות לבית־הספר לא רק במאודי אלא גם בנפשי, ואני בא שמה לפרקים, להקשיב ללימודים ולדרכי הוראתם והסברתם של מורים וותיקים ומורים טירונים, והעיקר — אם תאמין ואם לא תאמין לי — בכדי להימצא שעה קלה בחברת התינוקות, שאני מחבבם כל כך! ממילא מובן, שמדי ערוך בית־ספרנו חגיגה או טיול, ועאכו״כ בהתקיים חגיגה או טיול לכלל בתי־הספר שלנו, לא ייפקד מקומי אז. אך כאן כבר הגעתי לעצם הענין, שרצוני לספר לך, ואני מבקש ממך להאזין לי משום שהוא נוגע לך לא פחות משהוא נוגע לי. שימעה איפוא:

זה לא כבר, כשהתקיים הטיול השנתי של בתי־הספר המאוחדים שלנו בפרדס פלוני, ואני התהלכתי שם נהנה ומתענג על הדר הטבע ושואב מלוא חפניים נחת מזריזותם ועליצותם של הילדים, או בשעה שהם נתונים בכל רמ״ח אבריהם למשחקים ממשחקים שונים, או בשעה שהם יושבים דמומים וכפופים על־גבי צרורות המזונות, אמותיהם נתנו להם בעין יפה, והם אוכלים בתיאבון — נתקלתי בשעת ארוחת הצהרים במורים צעירים אחדים, שהיו יושבים תחת עץ מצל אחד, סועדים את לבם ומסיחים. ביקשתי רשות וישבתי על ידם. הם הפסיקו את שיחתם לרגע ואני — בחשבי כי נוכחותי מפריעה — כבר רציתי לפרוש מהם, אבל הם הבטיחוני שאין סודות כמוסים עמהם וביקשוני להשאר אצלם. והנה פתח בחור אחד ואמר: ,ובכן, במה אני עומד?

כן, כשקיבלתי את מישרתי הראשונה בבית־ספר עברי פלוני אמרתי בלבי, שעכשיו יש לי הזדמנות טובה להתקדם בדיבור העברי משום שהמורים הוותיקים דשם מדברים בינם לבינם עברית. אך הם הביטו עלי מגבוה ולא דיברו אלי מטוב ועד רע ושלא בפני, ידעתי, שהם לועגים לי ולעברית שלי. פעם שמעתי איש אומר לחברו: ,ובכן, מה אוכל הילד — לחם בחמאה או לחם עם חמאה?' וצחקו. ידעתי, שהם מתכוונים לי משום שאני, אמנם, למדתי את הילדים לאמר ,לחם עם חמאה'. כמה חפצתי להתקרב אליהם לשאול בעצתם וליהנות מעזרתם! אך יראתי אותם ואת לעגם. נענה השני ואחריו השלישי: ,אינך היחיד בנסיונותיך, כולנו נתנסינו בכאלה ולפיכך רובצת תהום ביניגו ובין המורים הלמדנים'. רק בחורה אחת צהלה קולה לאמר: ,ואני, כשהתחלתי מלמדת בבית־ספר עברי פלוני, סבלתי מרגש של נחיתות וחוששת הייתי שמא יתבדחו המורים הלמדנים על חשבוני אבל, לאשרי, היה זה חשש שוא. אמנם הם לא סייעוני ולא אמצוני אבל גם צחק לא צחקו לי. ואחי — לו שיחקה השעה ביותר כי הוא מצא חן בעיני המורה הוותיק מר אלמוני, שקרבהו וסייעהו והינחהו בעצותיו איך להשתלם בידיעות עבריות, ואחי מעריצו מאד ורואה בו את מורהו ומדריכו ב,ה' הידיעה'.

טרם הספקתי לשאול או להעיר דבר־מה הושמעה צפירה והם קמו לשוב איש איש אל תפקידו והחבילה נתפרדה. ישבתי והרהרתי: אם אמת נכון הדבר, ששמעתי זה עתה — חוטאים המורים ה,למדנים' לא רק לחבריהם הצעירים אלא גם לחינוך העברי, כי אינה דומה המציאות היהודית דכאן לזו שבאירופה שלשעבר, וצעיר דכאן הנכנס לכהן בהיכל החינוך העברי מביא אתו מיטען קל מאד של ידיעות עבריות והוא זקוק במאד מאד לסיוע ולהדרכה. בבחינה זו יכול, לדעתי, מורה־חבר, הגדול הימנו בחכמה ובשנים ושרכש לו את אמונו, לסייעו ולהשפיע עליו לטובה. זוהי חובתם של המורים הוותיקים או ה,למדנים', בלשונם של הצעירים, ועליהם לעשותה, כדרשת רז"ל, המובאת גם ברש"י: ,אמר — ואמרת?! להזהיר גדולים על הקטנים'... וממך, ידידי, אבקש לפרסם את דברי אלה, כמובן, בעילום שמי". הבטחתיו.

שיחת חולין של מורים עבריים

כשנסתיימה אספת המורים העבריים, שנתקיימה לפני הצהרים, שלמרות חשיבותה המקצועית והבעיות העיוניות והמעשיות שעמדו על הפרק, לא היתה מבוקרת כראוי; שעמום מרפה ומרדים תקף הכול והדיונים והוויכוחים התנהלו בעצלתיים ובאדישות — הציע האחד לאחוזת מרעיו לסור אל המסעדה הקרובה לאכול ארוחת־הצהרים בצוותא, ואגב להתבדר קצת בשיחת חולין.

כטוב לב המסובים במנת־משנה של קפה חריף נתפתחה שיחה על מצב־הרוח הרע, ששרר באספה האחרונה ועל מורים המוקירים רגלם מאספות המורים.

נענה האחד ואמר: „לפני זמן־מה פגשתי מורה פלוני. צעיר, מטופח היטב ולבוש הדר עם כל התגין לפי האפנה האחרונה, עשה עלי רושם של אדם, שהחיים לא אכזבוהו כלל וכלל. אחר ששוחחנו מעט על דא ועל הא שאלתיו למה אינו מבקר באספותינו; מדוע הוא ודכוותיה אדישים כל־כך לפעולותינו. התנפח ואמר: ‚משום שאני טרוד ביותר! מלבד עבודתי בבית־הספר אני עמוס משא לעיפה שיעורים פרטיים, שלא אוכל לפסוח על אחד מהם מחמת חסרון כיס שבדבר'.

כיון שאני יודע מה דל מיטענו העברי התרשיתי לאמר לו: יודע אתה, פלוני, היות ולדבריך אתה מתפרנס בריוח מן ההוראה העברית, מן הראוי שתשתלם מעט בידיעותיך העבריות, כדאמרי אינשי באמריקה: ‚תן — וקח!' עוד מלתי על לשוני והוא פרץ בצחוק והריע: ‚עודך בטלן, ידידי! מי צריך כאן להשתלמותי העברית? מי שואל אותי לידיעות עבריות? יצאו לי מוניטין כמורה עברי טוב — ורבים, וביניהם ‚אדירים', מטלפנים לי, אף משכימים לפתחי ומבקשים ממני לתת שיעורים לבניהם ואינם שואלים אפילו לשכרי, ומה עוד אני חסר?'"

עוד זה מדבר, והשני — מנהל בית־ספר עברי — צחק במלוא פיו, כנזכר במאורע מגוחך. אחר התענגו פניו ואמר: „רצונכם רבותי, אספר לכם אפיזודה מעניינת, שאירעה לי זה לא כבר. לכאורה, היא

רק מצחיקה ומבדחת, אך לאמיתו של דבר היא נוקבת ויורדת עד תהום, כי אין כמוה מעידה על דעתו של ההמון עלינו ועל מקצועֵנו. איני יודע מה תהיה תגובתכם אתם עליה, אבל אותי זעזעה, בשעתה, עד היסוד בי והשאירה עלי רשמים מטרידים, שעדיין קשה לי להשתחרר מהם. ברם, למה לי להאריך בהקדמה ולנחש את תגובתכם, אספרה ואחר תשפוטו", והוא סיפר:

„אוהב אני לקנות את תלבשתי בחנות מיוזנת פלונית. אמנם המחירים שם, כידוע לכם, קצת גבוהים מבחנויות אחרות, אך לעומת זה הברירה גדולה יותר שם והשירות ביושר ובאדיבות.

„ויהי היום, ואנכי באתי שמה לקנות לי חליפה, והמוכר — יהודי בגיל העמידה, המשמשני זה מזמן — אץ לקראתי וקיבלני בחדווה ובכבוד יוצאים מגדר הרגיל והתחיל לשרתני מיד. הוא ברר חליפות אחדות בעלות גזרות שונות וגוונים שונים והתחיל למדדם לי. עוד טרם הספקתי להסתכל במחיר החליפות ולהחליט איזו מהן לקנות, — והמוכר הביט אל כל סביביו ואחר פנה אלי בפנים של מסתיר סוד חשוב והפתעה רבה ולחש לי: ‚איעצך לחכות כשבועיים, שאז תיערך אצלנו ‚מכירה' בהנחה גדולה מאד מן המחיר דהאידנא. תבוא הנה בבוקר הראשון למכירה ואני אתן לך „מציאות" — עין לא ראתה! אך אל תגיד בגת'... הופתעתי למישמע אזני וכמעט שלא מצאתי באותו רגע די מלים בפי להודותו על נשאו פני. בלכתי מעמו עלה על דעתי, שבודאי יצפה להענקה ממני, כי אם לא כן, — למה לו לגלות לי סוד בית־מסחרו, הרי הוא מסכן בזה את מישרתו?!

„משנתפרסמה מודעה בעתון על מכירה זו הקדמתי ללכת שמה ומיטיבי, אמנם, עמד בדיבורו והתאמץ להעניק לי, מציאות גדולות, כאשר הבטיחני. כשנשלמה הקניה הוצאתי כמה דולרים ונסיתי לתחבם לתוך ידו באין רואים, אך הוא נרתע, כאלו נכווה ברותחין, פניו החמירו ובנעימה של נעלב אמר: ‚חלילה לי לקבל כסף ממך, חלילה! אלא... — וכאן הבהיק על פניו חיוך קל ובעיניו הסתמן דבר־מה המעורר רחמים — בקשה לי אליך, בקשה קטנה, שתוכל למלאותה בלי קושי מיוחד והייתי אני נהנה ואתה לא תהיה חסר', ‚אשמח מאד להשיב

לך כגמולך', עניתי, 'ואני תאבדע מאד לשמוע מהי בקשתך'.

„כראותך אותי — התחיל בנעימה של הכרת ערך עצמו — איני עם־הארץ, חלילה. בנערותי למדתי תורה ואני זוכר עדיין חלק הגון מן החומש ויכולני לנגן כל 'מפטיר' שתרצה. ב'סידור' אני, ת"ל, בן־בית משום — יורשה לי להזכיר את זה — שאני יהודי אדוק ואני מתפלל מדי יום ביומו, אך... לשמור שבת ומועד לא אוכל — הפרנסה מעכבת! בבחינה זו איני רואה את עצמי נקי מד' ומישראל, ואמנם זה כמה שאני חותר בכל כוחי להשיג משלח־יד, שלא יאנסני לחלל שבת ומועד, אך לדאבוני העליתי חרס. ברם, בזמן האחרון התוודעתי, במקרה, אל מורים עבריים ורואני כי שפרה עליהם נחלתם: הם מלמדים בבתי־ספר עבריים וגם נותנים שיעורים פרטיים — מלאכה נקיה וקלה, המפרנסת אותם בריוח ובכבוד. והנה נצנץ פעם רעיון במוחי לאמר: שלומיאל, למה תעמול לשוא לבקש עבודה הראויה לך בשדות שלא תמצאנה שם? לך והיעשה מורה עברי וייטב לך בזה ובבא! והנה, היות ונודע לי — ודאי סייעתא דשמיא בזה — שאתה, אדוני, מנהל בית־ספר עברי, אתרשה לבקש ממך שתואיל להכניסני לחינוך העברי. אמנם אין לי נסיון בזה אך בטח בי, שבזמן קצר קנה אקנהו. אם אני יכול להתקיים בחנות הזאת — בבית־ספר עברי, לא כל שכן!'

„אנכי אמרתי לו מה שאמרתי ובארתי לו מה שבארתי, אולם הוא באחת: 'זה מזמן שאני מבקר לעתים תכופות בבתי־הספר העבריים שבשכונתי ובשכונה הגובלת, ואני מתבונן ומקשיב להוראתם של המורים והמורות, שרובם צעירים, ועל סמך מה שראיתי ושמעתי באתי לידי מסקנה, שלא נופל אני מהם וגם אני יודע ללמד סידור וברכות, ואפילו חומש, כמוהם. אמנם, לדבר עברית לא אדע, אבל גם הם אינם מדברים עברית לא לתלמידים ולא בינם לבין עצמם. ומה שנוגע לאנגלית, — אה, בחורי, בחנות הזאת מקפידים מאד שהמוכרים ידברו אנגלית צחה!' שתקתי... אז נעץ בי עינים לגלגניות ובנעימה עוקצנית אמר: 'ושמא נוהגים אתם מנהג של נעילת דלת בפני יהודי כמוני, בפרט, וכל זר, בכלל, ככתוב בחומש: וכל זר לא יאכל קדש?! הרואה אתה, אני יודע עוד לפסוק פסוק מן התורה!'

„כנראה, אבד סיברו להוושע על ידי משום שארשת פניו העידה שהוא מתכונן ‚להרביץ' בי עוד, אך לאשרי ראה שמנהל המחלקה, המשוטט שם מן הקצה ועד הקצה להתבונן בטיב עבודתם של המוכרים, הולך וקרב אלינו. אז האיר פתאום פניו אלי ונפרד ממני בנימוס רב, וירוח לי".

המסובים הקשיבו לספור האפיזודה בסקרנות וכשנסתיים העירו הערות לשבחו של המספר. „ברם — הוסיף האחד —גם אני יודע מאורע דומה לזה הצפון בלבי זה מזמן". והשני אמר: „יכולני לספר לכם כמה עובדות אופייניות ליחסו המזלזל של ההמון למקצועני, שלצערנו גם לרבים מחברינו חלק בו". אך, כיון שהשעה כבר היתה מאוחרת, מיהרו ללכת איש איש לבית־ספרו והחבילה נתפרדה.

שיעור או נדבה

סח לי חבר: „לפני זמן־מה ביקרתי ידידים, שלא ראיתים זמן רב. ישבנו על המרפסת ושוחחנו. פתאום קרא בנם, חיל שקיבל חופשה ובא לבקר את הוריו, בהראותו באצבעו אל העבר השני של הריבוע — ‚הביטי נא אמא; הביטה נא אבא; הנה הזקן שלימדני בר־מצוה! הנה; הנהו!' נשאו ההורים ושאר בני החבורה, שישבו על המרפסת, את עיניהם וראו איש שיבה מטפס ועובר ממרפסת למרפסת, נגש אל הדלת ומצלצל. יש, שנותנים אותו להיכנס לבית ויש, שפוטרים אותו בחוץ בתחבם לידו דבר־מה. ‚אוי לי!' קראה אמו של החיל, ‚נראה שהוא מחזר על הפתחים לבקש נדבה; זהו חלקו מכל עמלו!' פנתה אל בנה והוסיפה: ‚האין לו בנים, שיכלכלוהו לעת זיקנה ולא יצטרך להשחיר את פניו כל־כך?!' ‚יש לו בנים', קרא החיל, ‚הוא עצמו הגיד לי את זה כמה פעמים'. וחד מחבריא העיר: ‚אפשר עניים הם בניו, ואולי בנים כחשים הם, שלגביהם אב זקן עני אינו שווה את כלכלתו?! לצערנו לא יחסרו בנים כאלה גם בקרבנו'.

אדהכי התקרב והלך הזקן אל ביתנו. קם אבי החיל ורמז אל אשתו לאמר: ‚ניכנס נא לבית, שמא יכירנו הזקן ויבוש על ראותנו אותו בקלקלתו'. ואל בנו אמר: ‚אותך לא יכיר; הישאר איפוא פה ותן לו נדבה, אך אל תתוודע אליו'.

בנשימה כבדה ופנים דלים, כמושים ועייפים עלה הזקן אלינו, ברכנו לשלום ותוך כדי דיבור שאל בקול ניחר וצרוד: ‚אולי צריכים אתם למורה עברי? אני מלמד הכל, מקריאה בסידור, ברכות וקדיש עד בר־מצוה עם ספיץ' (נאום), וליהוי ידוע לכם כי לנאומי הבר־מצוה שלי יצאו מוניטין! ושכר עבודתי מועט — בעלי השיעור הם הם הקובעים את שכרי; איני אץ להעשיר'. חד מחבריא אמר, שאין צורך כאן במורה עברי, אבל ביקשהו לשבת ולנוח מעט. הוא ישב, נשם בכבידות, התאנח ודיבר כלעצמו: ‚כן,כן, בנפשו יביא לחמו! כלום יש לי כוח להתהלך ולטפס הרבה כל־כך? וכלום אעצור כח עוד ללמד בר־מצוה והיא עבודה קשה ומפרכת, מזקת לגרון וללב?!

אעפי"כ, הלואי ומצאתי די עבודה כי כל זמן שהנשמה בקרבי — מפרש רש"י: צריך הגוף למזונות. ברם מן העת שהיהודים האמידים העתיקו את דירתם ממורד העיר, נסתם מקור פרנסתי שם, ופה במעלה העיר, כנראה, אין רוצים בי'.

'היש לך בנים? שאלוהו. כן, יש לי שני בנים ובת אחת נשואים. מדוע, איפוא, אינם מכלכלים אותך? מפני שעניים הם ומטופלים בילדים. אעפי"כ, אלמלי רציתי להיות סמוך על שולחנם, לא היו מונעים את זה ממני, כי בנים טובים ונאמנים הם ויכולתי לדור זמן־מה אצל האחד וזמן־מה אצל השני, אבל לדאבוני אין מיטבחם כשר ו... ו... 'אך מוטב לי למעט את הדיבור על זה... ולשלם בשבילי בעד מעון ומזונות בבית כשר אין ידם משגת'. השפיל את ראשו ומחה דמעה מעל פניו. כעבור רגע קם ודיבר תחנונים: 'מילא, שיעור אין לכם בשבילי, אולי תעניקו לי נדבה?' נזדרז החיל והוציא דולר ונתנהו לו. הוא חטפו מידו באמירת תודה בקול רם ופרש מאתנו בצעדים מאוששים ובפנים קורנים ומחייכים, ומרוב שמחה על המנה היפה, שהזמין לו הקב"ה בהיסח הדעת, ויתר על שאר הבתים שבשורתנו ולא פקדם.

החיל הביט אחריו, וכשראה שכבר הרחיק מאתנו הכריז באזני השכנים, שישבו על מרפסותיהם מימין ומשמאל: 'הזקן הזה הוא 'רבי' מצוין: לפני שמונה שנים, כשישבנו עוד במורד העיר לימדני בר־מצוה ונאום ביהודית, ואני הצלחתי מאד. ו'רבי' חשוב כזה, רבי של בר־מצוה, מחזר על הפתחים!'

דבריו עוררו שיחה על החינוך העברי ועל נושאיו, הללו מחייבים והללו מזכים, אלה מודים בהם ואלה כופרים בהם, ואני כבשתי את פני בקרקע והחשיתי..."

„הבה לי צעיר!"

מכיר לי, יהודי שכבר עומד על סף הזיקנה. בבחרותו סחר כמה ארצות באירופה בבקשו את מזלו שם, וכאן באמריקה לא הניח עבודה אחת שלא עבדה, יש שהיה רוכב ויש שהיה מנהיג. לפי דבריו אין חכם בעל נסיון כמוהו. מדי הפגשו אתי יעתיר עלי דבריו על דא ועל הא, ותדיר מאד יש לי הרושם, שכאלו יתכוון לעשות עמי חסד ולאצול עלי — המלמד המיסכן — מחכמת החיים שלו...

פעם, בשעת בוקר מוקדמת מאד, ראיתיו עולה אל משרדו של רופא מומחה אחד, שברחוב מגורי. הוא התנצל לפני, שמדי לכתו אל הזקן לשם רפוי, עליו להשכים לקום למען יהיה בין הראשונים המשכימים לפתחו, ולא — יצטרך לחכות שעות עד בוא תורו. אמרתי לו: „אם כן, למה לא תדרוש ברופא מומחה צעיר ואהוד פלוני, שכבר יצא טבעו בעיר?" חייך וענה לי: „המבין אתה, ידידי? כשאני צריך לפועלים, אני מעדיף צעירים חזקי שרירים, אולם כשאני נזקק לרופא, לעורך דין או לאנשי רוח בכלל, אני מעדיף זקנים או, לפחות, אנשים בגיל העמידה, שכן אני מעריך את נסיונותיהם ויש לי אמון בהם".

מימים בא אל משרדי עם בן בתו ואמר לי: „לבחור הזה כבר מלאו תשע שנים והגיע זמנו ללמוד מעט יהדות. הואילה נא איפוא להמציא לנו מורה, שילמדו בבית, כי הוא רך ויחיד לאמו והיא לא תתרצה בשום אופן לשלחו אל ‚חדר' אפילו שלש פעמים בשבוע". אמרתי לו: „טוב; בשכונתכם גר מורה פלוני שכבר העמיד תלמידים בעירנו; אם תרצה אדבר אליו על זה". הקדירו פניו והתחיל מגמגם: „אבל... תסלח לי... שערותיו הלבינו... אינו חדיש... אנו רוצים באיש צעיר! נשלם במיטב כספנו! נענעתי לו ראשי והחרשתי. כשנפרד ממני וכבר עמד על מפתן החדר, הסב את פניו אלי וקרא: „ובכן, ידידי, הבה לי צעיר, ושלחה נא אותו אלינו בהקדם האפשרי. אך איזה צעיר זריז, ש..., בטוחני שבנת לרעי". חלשה דעתי ואמרתי אל לבי: „אכן, לא טוב היות מורה עברי זקן באמריקה!"

כוח הפרסומת

גדול כח הפרסומת. מה שלא תעשה האיכות של העצם המתפרסם תעשה הפרסומת, ורבים וכן פיקחים יפלו בחרמה. על כן יפזרו אנשי מעשה עליה כסף תועפות, מדעתם, שהפסדם יצא בשכרם. ובארץ זו, שהפרסומת רווחת בה ביותר, אוחזים בה גם אנשי רוח. יש מהם — לשם שמים, ויש מהם — לשם כיסם...

סח לי מפקח אחד: רב ביש גדא אחד, שכיהן פאר בבית תפילה קטן, שלא המציא לו די פרנסתו קם והכריז, שהוא פותח „חדר", לנערים לבד ולנערות לבד, לחנכם ברוח התורה והמסורה וכו' וכו'. עד מהרה נמצאו לו חסידים ואנשי מעשה, שדפקו על הדלתות ושידלו הורים לשלוח את בניהם שמה, ונשים צדקניות חזרו על הפתחים עם ארנקים גדולים בידיהן לקבץ כסף להחזקת ה„חדר", ובחורי חמד מסוג ידוע סייעו לרב בנהיגת ה„צאן קדשים", שלא על מנת לקבל פרס — והשכונה צהלה ושמחה!...

במשך שש שנים היה ה„חדר" הזה לצנין בצד תה"ת הקהילתי שבשכונה ההיא. מדי שבת וחג היו באים כרוזים (ה„ו" בחולם) אל בתי הכנסיות שבשכונה להכריז על הגדולות והנפלאות, שהרב עושה עם צאן מרעיתו: ילדים מתפללים בשטף, לומדים אידית, חומש עם רש"י, שלחן ערוך — וגמרא כבר ילמדו החל מן השנה השלישית ללימודיהם! ואבות ואמהות העמלים להביא טרף לבני ביתם האמינו והתפעלו.

ויהי היום, ורעיא מהימנא זה הצליח — מחמת המחסור השורר ברבנים עתה — להשיג מישרה טובה בעיר אחרת, ויטוש את צאן מרעיתו וייעלם בלי אמירת שלום למישהו... ויבושו פטרוניו, וההורים ראו כי סבבום בכחש — ויחר אפם ויביאו את בניהם אל ת"ת הקהילתי. בחנם המנהל ואז נגלה השקר הגדול בכל מערומיו: עברית ותולדות ישראל לא למדו, אידית לא ידעו קרוא, דינים ומנהגים ידעו לא יותר מתלמידי כתה ב', בחומש ידעו רק מלים שכיחות ביותר כמו „ויאמר", „וידבר", „בני ישראל", ומגמרא ידעו רק „שנים אוחזין בטלית, זה אומר: אני מצאתיה, וזה אומר: אני מצאתיה. זה אומר:

כולה שלי וזה אומר: כולה שלי" — ובעל פה דוקא!... ההורים ישבו, הקשיבו, התבוננו, הפטירו בשפה ויניעו ראש: רימונו, רימונו"...

ושוב מעשה בתלמוד־תורה „למופת" מסוג ידוע, המשוכן בבית פרטי, בשכונה שאין צורך בו (משום שישנם שם גדולים וטובים ממנו), המתקיים קיום עלוב זה שנים הרבה אך ורק משום שאישונים רודפי כבוד (ג"כ מסוג ידוע) רוצים להיות נשיאים, סגני נשיאים, מזכירים וגזברים המקשקשים בלגינא כל הימים... תדיר מאד יפרסמו מכתבים ומודעות בעתונות היהודית והיהודית — האנגלית, שיש להם חבר מורים מלומדים, מומחים, מנוסים ומסורים; שהם מאכילים רעבים ומלבישים ערומים; שתלמידיהם קונים ידיעות רבות בתנ"ך ובתלמוד וכו' ופו'. ברם לאמיתו של דבר יש להם רק אדם אחד — והוא המנהל, הוא המורה והוא הרודה במקל וברצועה;... אינם מאכילים רעבים ואינם מלבישים ערומים כי יש בעיר ההיא „חברות צדקה מאוחדות", שעיניהן צופיות על ה„נצרכים" והן עוזרות להם ביד רחבה; מלבד „עברי", משהו חומש והכנה לבר־מצוה, אין מלמדים שם דבר, ומספר תלמידיהם — פחות מעשרים! (הפיזור שלי, נ. ק.) ויהודים רחמנים בני רחמנים נתבעים ונותנים, שהרי „אין בודקין למזונות" ו„אין בודקין לכסות", ואין איש מרהיב עוז בנפשו להסיר את המסכה הנסוכה על כל העסק הזה... אכן, מה רב כוח הפרסומת!

פרדוכסים

א. כדי שלא לבייש.

ביומא דפגרא אחד נזדמנו לביתי כמה חברים ושוחחנו על דא ועל הא ובעיקר על זה, שלמרות התעמולה הנעשית לחינוך העברי, עדיין לא נשתפר שיפור ניכר יחסם של „לקוחותינו" לנו ולמוסדותינו, בבחינה זו הכל כקדם. „אתה — אמר לי האחד — פרשת מן החינוך העברי לפני כמה שנים ואפשר שכבר שכחת דאגותיו ועלבונותיו של המחנך העברי או שנדמה לך, שמכיון ששרי המאה שלנו, בין שהם יודעים עברית ובין שאינם יודעים אותה, דורשים בשבחה ובצורך לדעתה, — בוודאי הועיל זה לביעור הקוצים מכרמנו ודרכו של המורה העברי סוגה בשושנים. לא מינה ולא מקצתה! הנה אספר לך מאורע, אחד מהרבה, שאירע לי זה לא כבר, להודיעך מה גדולה עדיין בערותם ואדישותם של ההורים לחינוכם העברי של בניהם:

ילד אחד, לא חכם ולא טפש, נפקד מקומו בבית־הספר, קצת מחמת מחלה ובעיקר בעטייה של אדישות ההורים, כשנה תמימה. לפני זמן־מה שב בליווית אמו והיא דרשה ממני, לא יותר ולא פחות, שאספחהו אל אותה הכיתה דוקא, שלמד בה לפני עזבו את בית־הספר, כדי שלא לבייש אותו. אנכי טענתי, שהילד לא רק שהחסיר תכנית־לימודים של שנה שלמה, אלא גם שכח תלמודו הקודם, ועוול גדול נעשה לו אם נעמיס עליו עומס כבד של לימודים, שלא יוכל שאתו, ותחת להסב לו בושת פנים רק בימים הראשונים לרדתו לכתה נמוכה נגרום לו צער ועלבון כל הימים, שילמד בכתה הגבוהה ביותר בשבילו, משום שלא יוכל לעמוד בדרישותיה, ואפשר מאד שעל־ידי כך תקוץ נפשו בעברית בכלל, והאשם יהיה בנו.

עוד מלתי על לשוני והיא הרעימה פנים ונעצה בי מבטים דוקרים ואמרה נמרצות: ‚שמע נא, אדוני, אני לא באתי לכאן להתפלמס עמך; אין לי פנאי לכך. בבקשה לענותני הן או לאו. אם לאו — אכניסהו לבית־ספר פלוני; שם אין בודקים ואין מקפידים כמוך. סוף סוף הרי, ה‚חדר' אינו בית־ספר ציבורי!'

מדעתי, שגברת זו היא תקיפה בעדתנו ומעורבת עם הבריות ולא אכחד, שחושש הייתי שמא תכלה בי חיצי לשונה — הסכמתי להשיב את בנה לכיתתו הקודמת. ונבואתי נתקיימה: היות, והוא מתקשה מאד בהבנת הלימודים, ולהקדים לבוא לפני התחלת הלימוד לקבל סיוע מן המורה או ממני, לא יאבה או לא יוכל — אינו מוצא עניין בכל ה„עסק" הזה והוא מפריע מאד בהנהגתו הרעה והמורה העלוב, שעלה בגורלו ללמד כתה זו מתאונן, שהוא ממרר את חייו"...

כ. לא איכפת לי

„ואצלנו — ענה ואמר חבר שני — אירע ההפך מזה: אם אחת, שמקום בנה נפקד תכופות בבית־הספר, מסיבות תלויות ובלתי תלויות בו, קצרה דעתה מהבין למה ידאיגני כל־כך ביקורו הלקוי של בנה ולשם מה אריץ לה מכתבים על זה, אף אטריחה לבוא לבית־הספר להשמיעה תוכחתי, כאילו זלזול בנה הקטן בביקור ב„היברו" מעכב גאולת העולם. בפעם האחרונה בבקרה במשרדי, עוד טרם הספקתי אני להטיף לה מוסר כלשהו — הטיפה היא לי, שאיני חס על בריאותי; שאני דואג ומצטער ללא סיבה וללא צורך; שיכולתי לשבת בשלווה וליהנות מן העולם הזה, כי לחמי ניתן ומימי נאמנים, בין שהעונה טובה ובין שאינה טובה, כי לא הרי המורה כהרי הסוחר, שהוא עמוס תמיד דאגות מדאגות שונות. אלא נכנסה בי רוח שטות ואני מרעיש עולמות להכניס את כל ילדי השכונה תחת כנפי השכינה העברית. ולא עוד, אלא גם לגלגה עלי לגלוג מתוך חמלה, שלמרות היותי יליד אמריקה אני נוהג כירוק גמור. „לי לא איכפת — הריעה — אם מילטון שלי ילמד עוד שנה באותה הכיתה ולמה יהא זה איכפת לך? הרי זה לא יעכב את חגיגת הבר־מצוה שלו, ובבוא זמנה — האח, בחורי! — מחוג אותה כדת וכדין וכנהוג באמריקה, דבר לא יחסר! ומה עוד תרצה, אדוני? אמנם לאמי ולהורי אישי יש קרובים בישראל ואנו שולחים אליהם, לפעמים, חבילת מזון או בגדים משומשים, אף תרום נתרום

לקרנות ישראל, — אבל הלוך לא ילך בני שמה! ולמה, איפוא אצטער אני ותצטער אתה, שמילטון שלי אינו מצטיין ביותר בעברית שלו? אף־על־פי־כן, כדי להניח את דעתך אגלה לך רז, שהוא כבר יודע לא פחות מאביו, וממני — לא כל שכן! חה־חה־חה!'

ג. ארבע קושיות.

פתח השלישי ואמר: „ברשותכם, רבותי, אענה אף אני חלקי: בין הורי תלמידינו, ה,נופלים' לפעמים, מסיבה זו או אחרת, לבית־ספרנו, הכרתי לדעת יהודי אחד, העומד כבר על סף הזיקנה. שמנמן, כרסן, אבל עוד די מהיר וזריז בתנועותיו. ארשת של שביעת רצון מן החיים על פניו תמיד ובעיניו חיוך של משובה, כאילו לץ איווה אותן למושב לו... מדי הזדמנו אתי ישתדל להראותני את כחו בגירסא דינקותא ויפסוק לי פסוק מתנ"ך ויצטט דבר־מה מרש"י. אפילו מאמרי רז"ל שגורים על פיו! כפי שידוע לי הוא בעל חנות מכולת ברחוב נידח פלוני, והוא ואשתו ואחד מבניו עובדים בה, חליפות, בכל שבעת ימות השבוע מצאת השמש עד שעה מאוחרת בערב, וכפי ששמעתי מצויה להם פרנסתם בשפע.

בוקר חמים אחד, סמוך לחג הפסח, ואני ישבתי במשרדי, כשדלתו היתה פתוחה, שמעתי מישהו נכנס, מהלך בפרוזדור ומשורר לו בנחת ובנעימה המסורתית: ‚טאטי, איכ'ל דיר פרעגען די פיר קשיות' (אבא, אשאלך את ארבע הקושיות). טרם הספקתי לצאת לקראת הבא, והנה הופיע בר־נש זה, נושא ספורי, בפתח וקרא בקול עליז ומתרונן: ‚צפרא טבא למר! שלום עליכם!' בקשתיו לשבת והוא פתח ואמר: ‚בוודאי תשאל: מה נשתנה? כלומר, למה באתי הנה היום, לא חודש ולא שבת, רצוני לומר: יוסלה בן זקוני כבר נעשה בר־מצוה ואין אספה ואין חגיגה פה עכשיו? טרם תשאל אני אענה; שימעה איפוא:

אם תאמין לי ואם לא תאמין לי, אשמח להגידך, שלפי שעה עושה עוד יוסלה תלמידך נחת רוח לאמו ולי ומניח תפילין באותם

הימים, שאינו מאחר לקום משנתו, אף כי אתמול כבר פנה אלי בשאלה: ‚אבא, עד אימתי אצטרך להניח את אלה?' והורה באצבעו על התפילין, חה־חה־חה! והנה בקשר לזה ניתקתי את עצמי היום, לשעה קלה, מעבודת הפרך שלי, כלומר מחנותי, המשעבדתני לה יומם ולילה ובאתי לשאלך ארבע קושיות. לא אלה שבהגדה; חלילה! אלא כאלה, שהן ענין רק לנו ולך, רצוני לומר שהן בינך לביני ולבין יוסלה שלי. והיות וכל קושיה צריכה לביאור, לכעין פירוש רש"י, כדי שתבינני, אבקש ממך להזדיין בסבלנות ולשמוע לי עד גמירא.

„בבקשה — אמרתי — שאל נא, אדוני, כאוות נפשך ואני אתאמץ לתרץ קושיותיך כפי שתורני בינתי, הרי לכך אני נמצא כאן". והוא ענה ואמר:

‚אשתי ואנכי רצינו, שיוסלה צעיר בנינו ימשיך לבקר ב‚חדר' שלכם. אולי ידע הוא, לפחות, דבר־מה?! אחיו הגדולים כבר שכחו את תלמודם, שלמדו לפני היותם לבני־מצוה ועכשיו כמעט שאינם יודעים מאומה. יודע אנכי, שתקבלוהו בכבוד גדול, כי־על־כן תעודדו תמיד את ההורים ותפצרו בהם להמשיך לשלוח את בניהם אל ה‚חדר' שלכם גם לאחר היותם לבני־מצוה. הקושיה היא רק אם יש לכם... כתה כזו... וסדר לימוד... חדש שבחדשים... שנפשו תחשק בו ואנחנו לא נצטרך... להכריחו או לשחדו שילך אל ה‚חדר'. רצוני לומר: ‚וקסמים בידם' — ככתוב אצל בלק בן צפור — להביאו אליכם ברצונו הטוב ולא באונס?

הקושיה השנית: איך ובמה אפשר להוכיח לו, שנער הממשיך ללמוד ב‚חדר' אחר היותו לבר־מצוה הוא בחור וטוב מאלה, שחגיגת הבר־מצוה שלהם היא גם חג הסיום שלהם, ושלא ישים לב לנערי הרחוב אם ילעגו לו ויקראו לו „רבי"? הרי בעל־נסיון אתה ובקיא ב‚ביזנס' (עסק) שלך כשם שאני ואשתי בקיאים ב‚ביזנס' שלנו. אדרבא, ילמדנו רבנו!

הקושיה השלישית (וזו היא אמצאת אשתי): התואיל לאמר למורים, שלא יגערו בו ולא יוכיחוהו אם יאחר לבוא ל‚חדר', או לא יבוא כל עיקר פעם או פעמיים בשבוע, והוא הדין אם לא ידע, לפעמים, את

השיעור? הרי יודע אתה, שהבנים דהאידנא מהירים להיעלב וזורקים תיכף את הגט לרגלינו...

הקושיה הרביעית: האצטרך לשלם את שכר־הלימוד המלא, ששלמתי לפני היותו לבר־מצוה? סוף סוף, הרי בלימוד רשות הכתוב מדבר!"

אנכי התאמצתי לענותו על שאלותיו באר היטב וללמדו, בלשון נקיה, פרק בהלכות חינוך בנים. אך נראה, שדברי לא נתקבלו על לבו, כי כל אימת שדברתי היתה בת־צחוק של ביטול או ארשת של קוצר־רוח מרחפת על פניו. ובסיימי את דברי קם, נעץ בי עינים ליצניות ואמר: "יפה דרשת! אבל פשט, ידידי, היכן הוא? הרי למדנו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו?! מילא; אתחשב בדבר ואולי עוד נתראה פנים. שלום עליכם ועל בניכם!"

מאז איני רואה לא אותו ולא את יוסלה שלו".

כשקמו החברים ללכת אמר חד מחבריא: "עוד עשרות אפיזודות כאלה כמוסים עמנו. בהזדמנות אחרת — אם לא תקצר רוחך לשמוע — נוסיף לך על אלה כהנה וכהנה. שלום! להתראות!"

מתנה

א.

משהתחיל סמי, תלמיד בית־הספר העברי „אור תורה" לומד, פעמיים בשבוע, בר־מצוה, נוספות על שעות לימודיו בכיתתו הרגילה — נעשתה דעתו זחוחה עליו, וכשהיה פוגש בפרוזדור בית־הספר, בלכתו אל חדר מר זינגר, מורה הבר־מצוה, נער צעיר ממנו, היה מתפאר לפניו לאמר: „אני כבר הולך אל מר זינגר ללמוד בר־מצוה, הולך אני!" הנער האיר לו פנים, תקע לו כף וקרא: כבר? אשריך, אחא! אני מאחל לך הצלחה. מי יתן וחלפה העת מהר והתחלתי גם אני ללמוד בר־מצוה! סמי הודה לו על ברכתו והוסיף ללכת, כשהוא שורק ברגש את הנעימה של ברכות התורה והנער מביט אחריו בקינאה עד שנעלם בחדר מר זינגר.

ככל אשר רבו ימי למדו בר־מצוה וככל אשר גדלה תשוקתו ללימוד הזה, כן נתמעט ביקורו של סמי בכיתתו הרגילה וכן רפה חשקו ללימודים הרגילים. לא הועילה אזהרת המנהל, שאם לא יבקר בקביעות בכיתתו הרגילה לא ילמדוהו גם בר־מצוה, ולא הועילו כל ההסברות שהסבירו גם המנהל וגם מורה הכיתה, בעל־פה ובכתב, להוריו, שלימוד התורה עיקר וזימרת הבר־מצוה טפלה לו. הם באחת: „לאט לנו לנער! הוא עובד קשה עכשיו. כשיונח לו מלימוד הבר־מצוה ישלים את אשר הוא מחסיר עתה. את שכר הלימוד אנו משלמים בכל אופן ואינכם חסרים איפוא, דבר. מוטב שתשתדלו שלא ניבוש בו, חלילה, כשיעלה לתורה. סוף סוף למה אנו שולחים אותו, זה חמש שנים אל החדר? וידע תדעו, שאנו מתכוננים לעשות בר־מצוה גדול, שישמח אלהים ואנשים; וכיון שמשפחתנו — אל עין רעה! גדולה וידידינו רבים, לא יזיק זה כלל וכלל לחדר שלכם... אך אל נא תתלוננו; הכל על מקומו יבוא בשלום".

ב.

יום א׳ בערב. האולם הגדול והיפה „אחווה" הומה מאדם רב. כארבעים שלחנות עגולים, ערוכים כל טוב, סדורים בו לארכו ולרחבו, ועשרה עשרה אנשים מסובים אל כל אחד מהם. אל השלחן הראשי מסובים האדון והגברת גולדמן וביניהם יושב סמי בנם, שאך תמול נעשה בר־מצוה. מימינם ומשמאלם יושבים הרב והנשיא של בית הכנסת „תורה ואמונה", נשיא ההסתדרות הציונית המקומית, נשיאת „הדסה" המקומית, נשיא המיסדר שמר גולדמן חבר לו ובני המשפחה הכי קרובים של האדון והגברת גולדמן. המלצרים מגישים מאכלים ומשקאות ערבים. הקרואים אוכלים ושותים לתיאבון, משוחחים, מתבדחים ופניהם נוהרים משמחה ומעונג. בין תבשיל לתבשיל מנגנת התזמורת מנגינות עליזות והקרואים מקישים בכפות רגליהם, לפי הנעימה, ומסעירים את האולם במחיאות כפים. יש אשר יעזבו האדון והגברת גולדמן את מקומם, יתהלכו בין הקרואים ויחקרו אותם אם המאכלים טעימים ומספיקים ואם השירות מהיר, ומזרזים אותם לאכול לשבעה ולשתות לרוויה: „אכלו, ידידים, ויבוסם לכם; זה היום שקווינו לו, נגילה ונשמחה בו!"

כתום הסעודה, קם נשיא המיסדר, שמר גולדמן חבר לו, ועמד לפני הרמקול לשמש כשר המשקים. אחר פזרו תהלות ותשבחות ל„גולדמנים" על מסירותם לידידיהם, למוסדות יהודיים ולאידיאלים יהודיים, על החינוך העברי המצויין, שהם נותנים לבניהם ועל הסעודה השמנה שנערכה ביד רחבה, כיאות לנדיבים כמוהם, נתן רשות הדיבור לרב בית־הכנסת „תורה ואמונה". קם הרב, קרב אליו את הרמקול התחיל בברכה לגולדמנים וחזר, בסגנון שלו, על התהלות שפיזר להם שר המשקים. אחר ייחד את דיבורו הנלהב על סמי ועל הצלחתו בלימודיו העבריים ושזה זמן רב לא היה בבית־הכנסת „תורה ואמונה" בר־מצוה מצויין כמוהו... סמי יקירי! קרא אליו תחנונים — אנו מקבלים אותך בזרועות פתוחות אל תוך עדתנו; אל נא תוקיר רגלך מבית־הכנסת; בואה נא להצטרף אלינו בתפילה לפחות בשבתות ובימים טובים, והיית

בזה למופת לנערים אחרים הממעטים, לדאבוננו הגדול, לבוא לבית הכנסת". אחר כך נשאו ברכות ודיברו קצרות נציגי הסתדרויות ומוסדות שונים וביניהם גם מנהל בית־הספר העברי „אור תורה".

עוד לא פסקו מחיאות הכפים לנואם האחרון ומר גולדמן לחש דבר מה באוזן שר המשקים. הלז הניע ראש לאות הסכמה ויקם ויאמר: ידידים, עכשיו אתכבד להציג לפניכם את המורה המצויין מר גרין, שהעמיד תלמידים רבים גם באירופה וגם כאן, ואשר סמי שלנו לומד תורה מפיו זה שתי שנים: „מר גרין!" שניות אחדות היה מר גרין נבוך וחוור ומצומד אל כסאו, ופניו קבלו ארשת, שהעידה על מרירות רבה שנצטברה בלבו. אחר התאושש וקם והלך בצעדים אטיים אל השלחן הראשי, דחף מלפניו את הרמקול שהגישו אליו ובקול חלש ורועד קצת פתח בברכה לסמי ולהוריו.

לאט לאט התחזק קולו ובעבור עליו רוח קנאה לחינוך העברי הירוד הוסיף ואמר: „סמי היקר! זה כשתי שנים שאני משתדל ללמדך תורה ואני מתרשה לאמר שאני מכיר היטב את כשרונותיך ותכונותיך. הנני מוכן ומזומן להסכים לטובות שדוברו כאן עליך, חוץ מזו, שקנית לך דעת תורתנו ולשוננו העברית. חובותיך לתורתנו וללשוננו מרובים מאד: הרבה שיעורים לא הכינות, הבטחות הרבה לא מילאת ופעמים רבות השתמטת מבוא אל הלימודים. עליך איפוא לפרוע את חובותיך אלה, כי מי שאינו פורע חוב — פושט רגל ייקרא!... ברם, תוכל לפרוע את חובותיך לשיעורין, בהוסיפך לבקר את בית ספרנו וללמוד בשקידה עד סיימך אותו, ובהמשיכך ללמוד בבית־הספר העברי הגבוה שבעירנו. אם ככה תעשה וגדלת והיית ליהודי טוב, תפארת להוריך ולקהלנו. שימה נא לב לדברי האמת שלי והיה ה' עמך".

הנאום הקצר הזה הרגיז את הקהל: „נאום נורא! נאום נורא שכזה!" השמיעו מכל העברים. כמה מרגיז הדבר ש„רבי" יתרשה לערבב שמחת בעל בית?! נשמע אצל שלחן אחד. „ירוק שוטה זה שוכח שבאמריקה אנו", נאמר אצל שלחן שני, „שמא תאמר שנושיב את ילדינו ב‚חדר' מבוקר עד ערב, כמו שנהגו אתנו לפנים?" אמר האחד, בלעג, אל מר גרין, כששב אל מקומו. מנהל בית־הספר „אור

תורה" היה נבוך ורגז תחתיו, ובהעיפו עין על בעלי הבתים הרבים שבניהם לומדים בבית ספרו נפלה אימה עליו ואמר בלבו: "מי יודע מה עולל לנו הבטלן הזה בדברי האמת שלו?!"

כשהתחילו המלצרים לצדד את השלחנות כדי לפנות מקום לריקוד, השתמט מר גרין ויצא והלך קדורנית הביתה, ובלבו כרסמה תולעת החרטה על האמת שנואל להשמיע ברבים...

ג.

עברו שבועות אחדים וסמי טרם שב אל בית־הספר העברי. טלפן שמה המנהל פעמים אחדות כי אמר: "וודאי יכעסו עוד על ה'אמת' של גרין הבטלן וצריכים, איפוא, להפיס את דעתם". אולם הגברת גולדמן הבטיחתהו בהן צידקה, שעוד בערב ההוא שכך כעסם, היות וסמי היקר בעצמו סינגר על מר גרין והצדיק עליו את דינו, אלא שהילד עדיין עייף ונרגש מטכס הבר־מצוה וטרוד מאד בלימודיו ובמשחקיו בבית־הספר הציבורי. כשיירגע, אפשר שיקח לקח פרטי אחד בשבוע, למען לא ישכח את אשר למד...

ויהי היום, ומר גרין עומד בחדר מר זינגר והם משיחים באיזה ענין, והנה הופיע סמי בפתח החדר ובידו צרור ארוז יפה יפה. "שלום מר זינגר! שלום מר גרין!" "שלום, שלום, סמי!" ענו שניהם. "מה טוב ששבת אלינו!" אמר מר גרין. "לא" ענה סמי "אמא שלחתני לתת זה למר זינגר" ובדברו מסר לו את הצרור. חשב מר גרין, שהגברת גולדמן שלחה מתנה אל מר זינגר בעד טרחתו המרובה בהכנת סמי לבר־מצוה, ויצא מן החדר.

נהרה הופיעה על פניו החיוורים והעייפים של מר זינגר ומיהר לפתוח את הצרור וראה, לתמהונו הגדול, זוג תפילין, וסמי הוסיף: "אמא מבקשת ממך שתתן את אלה לנער בר־מצוה עני כי בביתנו אין עוד מי שיהיה לבר־מצוה"... חלשה דעתו של מר זינגר, פניו הקדירו ולבו פג. רצה לאמר דבר־מה אך לשונו כאלו אל חיכו דבקה... וכך עמד נדהם ונדכא והביט חליפות, באין אומר ודברים, אל התפילין ואל סמי, עד שצלצל הפעמון וסמי נעלם.

ספרי מקרא לנוער

במסיבה, שנתקיימה בבית אחד החברים, ובין לגימה ללגימה שוחחנו על ענייני חינוך ותרבות, סח חבר אחד: „תלמידה לי, בת טובים וכשרונית, שבמשך כמה שנים נתתי לה לקחים פרטיים. אמנם לא הצטיינה בשקידה יתרה בשינון שיעוריה, אך מכיון, שהאוירה הביתית בפרט והאוירה המשפחתית בכלל ספוגה מסירות לציונות, להלכה ולמעשה, וחיבה ללשון העברית ושכנעה בכורח הקנייתה לנוער — קנתה לה קצת ידיעה בתנ"ך, והתקדמה בקריאה ובדיבור עד כדי הבנת ספור קל בלי סיועי והשתתף בשיחה עברית קלה. ואני — למה אכחד? — „שמח לבי ויגל כבודי" ותקוה שעשעתני, שאזכה להעמיד תלמידה יודעת ספר. ברם, עשיתי את החשבון בלי בעל־הבית: כשסיימה את בית־הספר הגבוה, נטפלה אל הוריה והעתירה עליהם דברים לשלחה אל קוליג' ידוע מחוץ לעיר, רחוק מיישוב יהודי. ימים רבים עברו על הבית הזה בדיונים ובויכוחים סוערים ומרגיזים על ענין הקוליג', אולם לבסוף נצחה ה„תינוקת" ונעשו הצעדים הנחוצים לכניסתה אל הקוליג' ההוא.

לפני נסיעתה הציעו הוריה, שתקח אתה חומר מקרא עברי, שבעזרת מילון תוכל יום יום לקרוא בו מעט, למען לא תשכח את שהיא כבר יודעת. מובן, שאנכי הייתי צריך להמציא את החומר הזה. מדעתי מן הנסיון, שבאם תקשה לה הקריאה ותהיה זקוקה למילון, תדיר ביותר, או אפילו אם ירבו ביותר התרגומים בשולי הדפים — לא תקרא כל עיקר, השתדלתי למצא בשבילה חומר מתאים. אחר חיפוש מרובה מצאתיו והבאתיו לה, ולצון חמדתי לי להזהירה, שבבואה הביתה בימי־החופש אבחן אותה בכל החומר הזה, ואם לא תעמוד בבחינה — ענוש תיענש.

כשבאה הביתה בימי־החופש טלפנה לי, שרצונה לקחת ממני שיעורים במשך ימי שיבתה בבית. כשבאתי לביתה סיפרה לי בשמחה, שעשתה נפשות ליהדות בכלל ולציונות בפרט מבין תלמידות הקוליג' היהודיות, שרובן הגדול נבער מדעת היהדות ואין לו כל מושג משאיפות

הציונות והישגיה עד עכשיו. „ואת החוברות והספרים העבריים" — הרי׳עה פתאום בנעימה של נצחון, — „שלקחתי אתי, קראתי והבנתי, כמעט, הכל! בחנני נא וראית שאיני מגזמת". ואמנם ראיתי, לשמחתי. כי נכונים דבריה.

פעם ביקשני אביה לקנות בשבילה כעשרה ספרים, בעלי תוכן מעניין וקל, שתוכל לקראם בעצמה במשך שנת הלימודים הבאה. „צר לי להגיד לך" — עניתי מבויש קצת — „שלא אוכל מלא את בקשתך, פשוט, מפני שאין לנו ספרים כאלה, והמעטים, שיש לנו, כבר קראה אותם". „מר פלוני! האינך מהתל בי?" — אמר האב, בהעמידו פנים חמוצות ותמהות — „כלום אפשר הדבר, שאחר התעמולה הרבה לחינוך עברי, שעושות לישכות חינוך והסתדרויות, זה עשרות שנים, — אין לכם עוד, למיצער, חמשים ספר לקריאה עצמית בשביל הנוער המתלמד מטיפוסה של מרים שלי? הרי אלמלי הוצאתם בעשר השנים האחרונות רק חמשה ספרים כאלה, מדי שנה, כבר היו לכם עכשיו חמשים ספר! כלום אין הוצאותיו של מיפעל כזה שוות בתועלתו, אפילו אם ישנם רק עשרה קוראים צעירים בעיר ועשרים בכרך? או שמא עניות הן לישכות החינוך, שמן הים האטלנטי עד הים הפסיפי, כל־כך, עד שאין ידן משגת להוציא, בכוחות מאוחדים, ספרי קריאה אחדים מדי שנה בשביל הנוער, שהן מתאמצות למשכו בעבותות אהבה ובחבלי קסם לבתי־אולפנא שלנו? רזי לי, רזי לי! כן, ומה בנוגע לארץ־ישראל? מדוע אינכם מביאים ספרים משם? הגם ארץ־ישראל חסרה ספרי קריאה לסוגי הנוער השונים?"

„קיפחתני, ידידי, בדבריך הנכוחים" — השיבותי ברוח נכאה — „לך הצדקה ולנו בושת הפנים! אולם למען האמת יוגד נא, שבסיועם של נדבנים ומחנכים ידועים יצאו לאור בשנים האחרונות כמה קבצים של מיבחרים קלסיים, מנוקדים ובלתי מנוקדים, בשביל הנוער המבוגר שלנו. אולם דא עקא, שהבלתי מנוקדים עשויים להיקרא על־ידי הנוער רק בעזרת המורה, והמנוקדים ניתנו בלשונם ובסגנונם של מחבריהם, אלא שהמלים והניבים הקשים נתרגמו לאנגלית. ברם, היות וכמעט מחצית המלים מתורגמות — רק מתלמדים מתמידים וקריינים וותיקים

יעצרו כוח לקראם, ואילו הקורא הבינוני, לו — אין חלק ונחלה בהם! ובנוגע לארץ־ישראל: האח, ידידי, שם כבר הוציאו מאות ואולי אלפי ספרים וחוברות מנוקדים, לעם ולנוער, אלא מכיון, שהלשון קשה ותרגומי מלים חסרים כל עיקר — לא יסכנו לקורא הצעיר האמריקני הבינוני".

זמן־מה ישבנו שנינו מחרישים ומהורהרים. איני יודע מה שהרהר איש שיחי, אולם אנכי הרהרתי: „זה שנים הרבה שאנו מדברים וכותבים על הנחיצות ההכרחית בחומר לקריאה עצמית, לפחות, החל ממחלקה ד׳ ומעלה. מה שהושג עד כה בבחינה זו, הודות לנידבת רוחם ולנידבת כספם של מתי מספר, הוא פחות ממעט מאד לעומת מה, שהיה צריך ושהיה אפשרי להיות מושג. ולמה תהיה חלקה זו צחיחה ככה? הסופרים אין באמריקה, אם כסף אין בה? מרא דאברהם! הרי בשש השנים האחרונות — כל הפושט יד נותנים לו, ומיליונים רבים נאספו למוסדות ולמיפעלים ראויים ובלתי ראויים לשמם, קיימים ובלתי קיימים כל עיקר! האומנם אי אפשר גם לנו, מחנכי הדור הצעיר שבכל רחבי ארצות־הברית, לקבץ בכוחות מאוחדים ונמרצים מאת אלף דולרים לקרן הוצאת ספרים לקריאה עצמית, שיתאימו בתכנם, בלשונם ובסגנונם, לנוער שלנו? לא עשינו את זה עד הנה, אולי מפני שכלפי חוץ אנו משתדלים לעשות רושם כאילו כבר ישנם לנו כל המכשירים הנחוצים להפצת דעת תורתנו ולשוננו בקרב הציבור היהודי באמריקה. התינח כלפי חוץ, אבל...״ עוד מלתו של החבר המסיח על לשונו, וכל המסובים הריעו יחד, כבמקהלה, בניגון המסורתי: „אבל כלפי פנים — אוי, כמה אנו חסרים עוד!״

„לשון פלשתינה"

יש שמאורע קטן פוקח את עינינו לראות תעלומות מחשבתם של בני אדם ואנו נוכחים לדעת ששגינו במשפטינו: הודאי נעשה ספק והחיוב — שלילה או להפך.

זה כיובל שנים שאנו עושים כאן תעמולה, בעל־פה ובכתב, לחינוך העברי, וזה יותר מחצי יובל שנים, שתעמלנים זריזים ונלהבים מארץ־ישראל ומכאן, מדברים רמות, בבתי כנסיות ובאולמי אספה, על הציונות ועל הלשון העברית בקשר עם הפלא הגדול של תחיתה בארץ עברנו ועתידנו. לנו נדמה שהענין כבר די ברור, לפחות, לטובים שבהמוניני, והם יודעים ומודים שהלשון העברית המדוברת והנלמדת גם התם וגם הכא, היא הלשון שבה חזו נביאינו ושרו משוררינו, אולם... יש, שכאשר יקרה מקרנו אל חוג של מכירים או שכנים והשיחה מתגלגלת לפרק זה, תדאב נפשנו למישמע אזננו עד כמה נבערים הם מדעת אמת פשוטה זו, ועלינו — אם יש לנו הזמן והסבלנות לכך — לבארה ולשננה להם מחדש כאלו לא שמעוה מעולם.

סח לי חבר אחד: „תלמיד לי בכיתה הששית שכבר היה לבר־מצוה. כדרכם של כמה מבני־המצוה הממשיכים עוד לבקר את בית־הספר העברי ישתדל, בהזדמנויות שונות, להודיע ולהטעים כי צדקה יעשה עם בית־הספר בבקרו בו גם אחר שנעשה בר־מצוה, ואלמלי רצה היה יכול להפסיק כפלוני וכאלמוני ואיש לא כיהה בו, שהרי אמו בעצמה אמרה לו פעם בפני: ‚כשתהיה לבר־מצוה, אם תרצה — תמשיך לבקר, ואם לא תרצה — תפסיק'. מובן שיחס כזה גורם רעה הרבה: הביקור לקוי, המשמעת פרועה, ההתקדמות מעטה וההשפעה על ילדים אחרים מזקת. אני מכיר היטב את הוריו: אביו יהודי פשוט, יודע תפילה ומעט ‚חומש', עובד קשה להמציא טרף לביתו ומשתדל, עד כמה שאפשר לו, לשמור שבת מחללו. האם יהודיה פשוטה, שאינה יודעת אפילו קרא ב‚סידור' ועתון אידי, ולמרות שבתה בארץ זו כשלושים שנה תדבר אנגלית נלעגת ביותר".

„כשמלאה סאת סרבנותו של בחור דנן, וטלפון אין בביתם, שלחתי מכתב אל הוריו ובקשתי מהם לבוא לבית־הספר להוועץ איך ובמה נצליח להחזיר את הנער למוטב, ואין קול ואין עונה... ביום ראשון אחד, כששבתי מבית־הספר הביתה, אמרתי בלבי: אסורה נא אל ביתם ואדבר אתם שם. נכנסתי. הבית היה מלא שכנים וקרובים. בעלי הבית חרדו לקראתי וקיבלוני בסבר פנים יפות. אחר שיחה קצרה על דברים של מה בכך ניגשתי לעצם הענין. השתפכה בת־צחוק, מהולה ברצינות, על פני האב, ויען ויאמר — בהראותו באצבעו על בנו: — ‚ידידי היקר: הנער יודע תפילה, חומש ודת כמוני, ואולי יותר ממני, אלא שאתה מלמדו ‚לשון פלשתינה' שאין לו צורך בה, לפיכך הוא בועט בך ובמשנתך'. אחריו החרתה החזיקה האם לאמר: ‚אין בדעתנו ללכת לפלשתינה ואין לו איפוא צורך בלשונה', ויתר האנשים והנשים הניעו ראש לאות הסכמה. בתחילה לא הבנתי אל מה תרזומנה מליהם, אולם לכשירדתי לסוף דעתם, קנא קנאתי לשפתנו, ובסבלנות של מורה בארתי והוכחתי להם כי לשון פלשתינה היא לשוננו העברית, לשון התורה והנביאים ולשון הברכות, התפילות והפיוטים, שקמה לתחיה שלמה בארץ־ישראל, והיא החוט המקשרנו בארצות פזורנו וכו' וכו'. וראה זה פלא: בנם, תלמידי השובב, עמד לימיני, מיהר והביא את ספר הלימוד העברי שלו, קרא בו כמה פסקות ופסק שאמנם כנים דברי. התנודד האב מרוב התרגשות ויקרא בהתפעלות: ‚הפלא ופלא! היהודים בפלשתינה מדברים וכותבים בלשון, שבה דיבר ד' אל משה רבנו, וגם ילדינו כאן לומדים לשון זו, ואנכי לא ידעתי; הפלא ופלא!"

„ההועיל ביקורך זה להחזיר את תלמידך למוטב?" שאלתיו.

„כן ולא", ענני. „ברם לא לזה נתכוונתי בסיפור נסיוני זה לך. כוונתי להסיק מזה כי עוד עבודת הסברה רבה לפנינו; אוי, מה רבה!"

ביקורים בבתי הורים

להלכה שלטה בזמן האחרון יד ההגדרה גם במלאכי החינוך העברי וחצתה אותנו למחניים: מחנה מחנכים ומחנה מורים, אך למעשה הנהו המורה העברי גם מחנך. בהיותו מלמד את חניכיו תנ"ך, ספרות עברית, דת, קורותינו בעבר ובהווה ותקוותינו ומשאות נפשנו לעתיד לבוא, אינו יכול להופיע בתפקידו זה כמקנה ידיעות גרידה, אלא גם כמשפיע, כמחנך ומדריך.

כזה היה גם ה"מלמד" בעבר: גם הוא וגם הציבור ראו בו לא רק מקנה ידיעות, אלא גם מחנך, וכולנו זוכרים עוד את התפקיד שמילא בחינוכנו והדרכתנו. ברם, בבחינה זו היה כוחו של ה"מלמד" יפה שבעתיים מכוחנו אנו: חניכיו חיו באוירה היהודית של בית אבא ושל הרחוב ולא ידעו שניות. מספר התלמידים היה מיצער וה"מלמד" היה נפגש יום־יום את הוריהם ברחוב ובבית־הכנסת, ובשבתות ובחגים היה גם מבקר בבתיהם, והיו לו איפוא הזדמנויות רבות להשפיע על ההורים ולקבל מהם את סיועם. כל אלה סייעו בידו למלא את חובתו ולראות ברכה בעמלו.

ואנו? מספר הילדים הבינוני שכל אחד מאתנו מלמד ומחנך יום־יום הוא כארבעים. חלק גדול מהם, ואולי רובם, הם בנים להורים, שטקס הבר־מצוה הוא ה"אלף" וה"תיו" של השגתם על חינוך הבנים, וקריאה בסידור וידיעה מעטה בקורותינו ה"אלף" וה"תיו" של השגתם על חינוך הבנות. הקשיים שאנו נתקלים בהם, הן בהוראה והן בחינוך, רבים וחמורים, אך יש מהם שביכלתנו להסירם מדרכנו או, לפחות, ליטול את עוקצם ולהפיג את מרירותם. מה הם, איפוא, הדרכים והאמצעים שבהם הולך ומשתמש המחנך העברי למען יתקרב אל מטרתו?

האמצעים ידועים לכולנו: שולחים מדי פעם חוזרים אל ההורים להזכירם את חובתם לחינוך בניהם ולבקש מהם להתנדב להשתתף אתנו בפעולותינו לטובת בית־הספר, ופעם בחודש נערכת אספת־הורים ומורים ואנו מזמינים את ההורים אליה. החוזרים וההזמנות הללו נשלחים על־ידי הילדים, שהרבה מהם מאבדים אותם, במתכוון ושלא במתכוון,

וההורים אינם יודעים דבר מכל הנעשה והמתרחש בארבע אמות של חינוך בניהם, וההורים שהמכתבים הנזכרים מגיעים אליהם, — הרבה מהם אינם קוראים אותם כל עיקר או דבריהם שבים ריקם. והוא הדין בנוגע לתלמידים שהם קשי חינוך: אנו נוהגים להודיע את הוריהם בכתב על התנהגות בניהם הרעה או אדישותם ללימודים ומבקשים מהם לסייע בידינו להחזירם למוטב, ויש אשר נזמין הורים כאלה אל בית־הספר לדבר אליהם פה אל פה. והתוצאות? כולנו יודעים שאינן משביעות רצון. ואין תימה בדבר: אין לקוות שההודעה הקצרה או השיחה של המנהל במשרדו או של המורה בחדר לימודו, תיצרנה את הפלא הגדול של קירוב הלבבות עד כדי הרחקת אי־הבנה ולפעמים גם חוסר־אמון והכרה בנו ובפעולותינו, ותגרומנה לשינוי יחס ותעורת הרצון לעזור ולהיעזר... ברור איפוא, שעלינו להשתדל לפתור את הבעיה הישנה־החדשה איך להגיע אל ההורים האדישים ולעשותם שותפים לנו בעבודתנו.

„אם ההר אינו בא אל מוחמד, ילך מוחמד אל ההר!" — אם אין ההורים באים אלינו או בואם אינו מספיק, נלך אנו אליהם — ונבקרם בבתיהם! ואל יהא הדבר הזה קל בעינינו: ביקורנו בבתי ההורים נחשב להם לכבוד ומשמש להם לאות נאמן, כי אנו מעוניינים הרבה מאד בחינוך בניהם. ביקורים אלה נותנים לנו את האפשרות לעמוד על טיבם ואופיים של ההורים, למען דעת איך ובמה נוכל למצוא נתיבות ללבבם ולרכוש את אמונם.

גם הילד הפורק עול במחלקה, הרואה במורהו העברי בן־אדם הגוזל ממנו את חופשתו ומיגעו בעניינים שאינו נזקק להם, יושפע לטובה על־ידי ביקורי מורהו בביתו; הוא מתרשם ממסירותו של המורה עד כדי הטריחו את עצמו לבקר בביתו, ולאט־לאט נפתח לבו להבין, אם מעט ואם הרבה, כי לא דבר ריק הוא חינוכו העברי...

לכאורה דורשים ביקורים אלה זמן רב, אבל באמת אין הדבר כן. בימינו נמצא בית־ספר עברי, עירוני או קהילתי, בכל שכונה ושכונה, והילד מבקר בבית־הספר הקרוב לביתו. כיון שאין מן הצורך לבזבז זמן בנסיעה תספקנה איפוא לכך שתים־שלש שעות בשבוע.

אגב אורחא אעיר, כי אם יחלה תלמיד, אל־נא נסתפק בשליחת כרטיס ברכה לרפואה שלמה בלבד, אלא נקיים בו מצות „ביקור חולים" ממש, ואם תלמיד יהיה לבר־מצוה או תלמידה תהיה לבת־מצוה, אל נא נימנע מבקר אותם בביתם, ואפילו לתת להם איזו מתנה. זוהי הזדמנות מצוינת לקרב אלינו את הילדים והוריהם.

ביקורים אלה היו לפעמים מאירי עינים ממש: יש ואיזה תלמיד השביענו ממרורים במידותיו ובהרגליו הנפסדים, לאחר הביקור בבית הוריו תיפקחנה עינינו לראות מקור רעותיו ומצאנו את הגישה הנכונה לנפשו. ויש אשר יהיה סיוע גומלים בין המורה וההורים, המורה הבא אל ההורים להיעזר על־ידם עוזר גם אותם בהערות חינוכיות מאירות עינים ובהראותו אותם משוגותיהם וטעויותיהם בהנהגתם את בניהם. נעלה מכל ספק, כי בכוח המורה המבקר לפעמים בבתי הורים, שהם אדישים ובלתי־מעוניינים בפעולות בית־הספר, להוכיח להם את נחיצות השתתפותם בפעולות האלה, לא רק להנאת בית־הספר, אלא גם להנאתם ולטובתם הם, ומעט־מעט יצטרפו לקבוצת הפעילים...

ויורשה־נא לי להדגים את המופשטות בעובדות לקוחות מן הנסיון:

א) שני תלמידים, אחים, הטרידו את המורה ביותר בבקשם תמיד תואנה לנצל את שעת־הלימודים לבדיחות ולקלות ראש. נשלחו מכתבים אל ההורים, אף נקראו לבוא לבית־הספר, אבל כל זה לא הביא למורה רווחה. לאחר שביקר המורה כמה פעמים בביתם וראה כי ההורים מטילים אימה יתירה בתוך הבית, מגבילים יותר מדי את חופש התנועה של בניהם ומונעים מהם אף מישאלות צודקות, נתחוור לו, כי הילדים מבקשים בבית־הספר שילומים לעוול הנעשה להם בביתם.

ב) לעומת זה, הורים אחרים, חדישים כביכול, נתנו לבתם את החופש הגמור לעשות ככל העולה על רוחה, אפילו להעליב אבא ואמא, לצבטם ולהכותם, וכל אשר שאלה לא אצלו ממנה. נקל לנו לתאר כמה סבלו המורים, ביחוד המורה העברי, מאנוכיותה וסרבנותה של ילדה זו.

בשני המקרים הללו ובכמה מקרים אחרים דומים דן והתווכח המורה עם ההורים עד כי עלה בידו להוכיח להם את משוגותיהם

וסוף־סוף באו גם המורה וגם ההורים על שכרם. הם שינו את מנהגם עם בניהם ורווח גם להם וגם למורה העברי.

החייבים אנו לעשות את זה? פעילות זו מה טיבה: חובה (בחובה מוסרית הכתוב מדבר) או רשות? האין בה משום השפלת כבודנו והפחתת ערכנו? והעיקר, היכנסו דברינו באזני ההורים? כשאנו באים אל ההורים כאידיאליסטים, כמחנכי הדור הצעיר, והאידיאל הוא הוא המפעם אותנו במחניהם — אין בזה עלבון, כי אם כבוד. עלינו לבוא אליהם בלי רעש וקצף על שפתים, כי אם נדבר אליהם בנחת, כדורשי עצה, כמבקשי פתרון, אז יש תקוה כי יטו אוזן קשבת לדברינו ויחד אתנו יטכסו עצה איך ובמה להיטיב את המצב.

מדברים אצלנו השכם ודבר על חינוך ההורים הקודם לחינוך הבנים. זוהי אמת שאין לערער עליה. הרבה יכולים לעשות לחינוך זה רבנים, מטיפים ומנהיגים והמורים העברים יותר מכולם, על־ידי אמצעים שונים, שבכללם גם ביקורים בבתי ההורים.

הטבת מצבו הכלכלי של המורה העברי לא תביא את תשועת החינוך העברי אלא אם כן תילווה אליה המסירות האידיאלית של המורה. שנים אלה „ירדו כרוכים" ועלינו לאחוז בשניהם, וסוף נצחוננו לבוא.

„דע מה שתשיב!"

מורים, שאינם יוצאים ידי חובתם לחינוך במלאכת ההוראה בלבד ומשתדלים לתת לחניכיהם „פתחון פה" להגיב על הלימודים בכלל ולימודי הקודש בפרט, בשאלות, השגות וכדומה למען התיר, עד כמה שאפשר, ספקותיהם ולהאיר להם מחשכים, מוצאים — כי כשם שיש בין הגדולים מאמינים וכופרים, תמימים וחקרנים, סתם „מקשנים" ואדישים, כך ישנם סוגים כאלה בין הקטנים. רז"ל סייגום, לפי דרשת הכתובים, לארבעה סוגים: „אחד חכם ואחד רשע" וכו'. תפקידם של מורים אלה אמנם נעים הוא, אבל אינו קל ביותר: מלבד זה שעליהם להיות מזוינים בידיעות להילחם מלחמתה של תורה, עליהם גם להזדיין בסבלנות רבה לחקרנים, שחוזרים על שאלה אחת כמה פעמים, בנוסחאות שונות, ולהסביר פנים ל„סתם מקשנים", הרואים מעשה גבורה בקיפוח המורה בשאלות של מה־בכך. טעות היא לחשוב, שנוח לו למורה לעבור בשתיקה על שאלת הילד באמתלה: „עלינו ללמוד ואין זה מענינו"; רגילים הם ילדינו ליחס אחר בבית־הספר העממי, ששם מתווכחים הם על נושאים שונים עד למיצוים. והשנית, ילדינו חכמים הם! אמנם ללמוד אין להם חשק, אבל שכל יש להם ותדיר מאד ישאלו שאלות מחוכמות ואפילו חריפות, שהן בבחינת „תורה היא וללמוד אני צריך". יכולתי להביא הרבה דוגמאות של שאלות כאלה, אך בטוחני שידועות הן לכל מורה מתוך נסיונותיו הוא.

רוב שאלותיהם של הילדים סובבות על ענייני מוסר ואמונה. בתלמוד, בפירושי התנ"ך הקדמונים ובספרות החרדית בכלל נמצאים ביאורים ותירוצים, בריווח או בדוחק, על טהרת האמונה, לשאלות כאלה. לדעתי, עלינו להשתמש בהם, ורק בהם, כי, לשמחתנו, רוב הילדים הם „מאמינים" או אדישים, והם מושפעים ומתפעלים מן התנ"ך רק כשהוא נתון להם במעטה קדושה ואמונה תמימה. לא ניתנה „חקירה" לילדים, ומורה שמבאר לחניכיו הקטנים כי הכבדת לב פרעה בכדי לענשו קשה, נחשבה בזמן קדום לדבר מוסרי, מה שאין כן בזמננו (על־פי אחד־העם), אינו עושה עמהם טובה. לעומת זה די רק לעיין ברש"י,

שמות ז', ג': „בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק (היוד שוואית) ד' את לב פרעה, אלא ויחזק (היוד סגולה) לב פרעה" ובדברי רז"ל: „בדרך שאדם רוצה לילך" וכו'; „הבא ליטהר" וכו' בכדי לתת לילד ביאור המתאים יותר לחינוכו ולהלך־נפשו. כמו כן מורה, המחכים את חניכיו הקטנים בהערות, שישראל עברו את הים בשעה של שפל; כי המן הוא פרי המצוי תמיד במדבר סין והבדוים מתפרנסים ממנו גם עתה, כי השליו נמצא לרוב במקום ההוא ובזמן ההוא, שהתאוננו ישראל כי אין להם בשר; כי בני קורח נבלעו בשעת רעידת אדמה רגילה וכיוצא באלה — פוגם את אמונתם התמימה וגוזל מהם ששון ההתפעלות ומעוף הדמיון. בנוגע למצוות השמעיות אל נא נשכח כי „גזירות המלך הן" ואם אנו נותנים לדיני כשר וטריפה, למשל, את ההגדרה החדישה Dietary Laws ומניחים, שנצטווינו עליהם בכדי לשמור על בריאותנו, יש לו לילד הרבה מה להקשות בהנחה זו ואפילו לסתרה.

אכן, „דע מה שתשיב" זהו כלל גדול בחינוך ילדינו ב„תורת ד' תמימה".

הצלה פורתא

הרבה כבר נכתב ודובר כאן על שיטת עברית בעברית — בעדה וכנגדה. רוב מתנגדיה תופסים עמדה מתנגדת מתוך לחץ הבא מן החוץ, שכן מנמקים הם את התנגדותם, לרוב, נימוק מעשי: „היות ,ובעל־הבית דוחק' ללמד את בנו, עם ראשית צעדיו בבית־הספר העברי, תפילה, דת והיסטוריה, והיות שעלינו להחיש את לימוד החומש עוד טרם כרינו אזנים לחניכינו לשמוע ביאורים בעברית — אין תועלת לנו בשיטת עברית בעברית". אף־על־פי־כן גם הם מצהירים כי מה שנוגע ללימוד השפה לא איכפת להם אם ילמדוה עברית בעברית. אולם דא עקא, שבכיתות הנמוכות והבינוניות ועל־פי רוב גם בכיתות הגבוהות, מלמד מורה אחד את כל העניינים, ואם אותו המורה — אחר למדו או לפני למדו עניינים ידועים בשיטת התרגום — משנה את לשונו ומלמד עברית בעברית, נראה הדבר כמוזר בעיני הילדים (בקרנים הם קטנינו, אלא יש שיצפנו את בקרתם בלבם), והם שואלים את עצמם: „מה בא זה ללמדנו עתה? מדוע אינו נוהג בלימוד העברית כבשאר הלימודים? מדוע מחמיר הוא עתה?" זרות זו מעסיקה את מוחם ומסיחה את דעתם מן הענין ואין נחת.

היש תקנה לזה? לדעתי, יתוקן הפגם הזה אם בית־הספר ייחד מורה ללימוד השפה, ולאו דוקא בכיתות הגבוהות, כשם שכבר נוהגים בכמה בתי־ספר, אלא גם בכיתות הנמוכות והבינוניות ביחוד! כיון שמורה זה ילמד רק שפה בלבד תפולנה ממילא כל השאלות והתמיהות של הילדים, כי טבעי יהיה הדבר בעיניהם, שמורה השפה העברית או „איש העברית" the Hebrew man בלשונם, ידבר אליהם וידובב אותם עברית, ויש תקוה, שיצליחו יותר בלימוד ענין זה, עד שבעלותם לכתות הגבוהות, ואולי אפילו לבינוניות, יהיו מוכשרים ללמוד כל העניינים בעברית. בכל אופן — הצלה פורתא, בוודאי תהיה בזה!

והדיבור העברי אין בפיהם!

זכורני ימים, ולא רחוקים הם מאתנו, שהמורים העברים, ביחוד אלה שבאו מעבר לים ותורתם עמהם, דיברו בינם לבינם עברית. מלבד הערך הלאומי שיש לדיבור עברי חי, הרי יש לו גם ערך חינוכי, שכן אנו משפיעים בו על חניכינו לראות בנו „נאה דורשים ונאה מקיימים" וללמוד הלכה למעשה, שהלשון העברית יכולה להיות לשון חיה גם בחוץ־לארץ, ואפשר שיהי רצון מלפני „צאן קדשים" לצאת בעקבי הרועים... וכל האומר כי דוברי עברית אלה היו רק „דוברים" ולא „קוראים", טועה במחילת כבודו; חזקה על מורה, שהעברית היא לשונו המדוברת, שיקרא בלשון זו יותר — בכל אופן לא פחות — מבן אומנותו, שהעברית אינה לשונו המדוברת.

ועכשיו? עכשיו כשקברניטי החינוך העברי פוסקים, כי „מעשה" גדול מתלמוד ועברה הרינה במחננו, ששיטת עברית בעברית פסולה — נפסלה גם המזוזה בקרב לבבם של חברינו וגרתעו לאחוריהם והם מדברים בכל הלשונות שהם שומעים, חוץ מעברית: אלה שנולדו או נתחנכו כאן מדברים אנגלית, ואלה שבאו מעבר לים ולא הספיקו עוד להתאנגל כדבעי, מדברים אידית, והדיבור העברי אין בפיהם!

יש אשר תשאני רוחי על כנפי הדמיון (מה טוב להינתק, לפעמים, לשעה קלה, מן המציאות!) ואני הוזה: בעיר מגורי ישנם כחמשים מורים עבריים; בעיר פלונית — כמאה, ובעיר אלמונית — כמה וכמה מאות; הרבה מהם הם בעלי משפחה; אלמלי היו הם ונשיהם ובניהם מדברים עברית בבית־הספר, בבית וברחוב, כדוגמת היחידים המעטים — אחד בעיר ושנים בכרך — שנוהגים ככה, ועליהם היו גלווים כמה „כלי־קודש" ובעלי־בית משכילים עבריים, — הרי היה לנו בכל עיר קהל הגון של דוברי עברית! מה נהדר היה מראה קהל כזה בהתאספו יחד ומה גדולה היתה השפעתו על הנוער שלנו! אולם, כנראה, אין מזל פה לדיבור העברי, עד שמורים עברים מדברים בכל הלשונות, והדיבור העברי אין בפיהם!

אגודות ילדים עבריות

זה כבר שעמדנו על הצורך ההכרחי של ייסוד אגודות ילדים וקיומן, הן מטעמים חינוכיים והן מטעמים חברתיים, ואמנם נמצאות הן במספר הגון במרכזים ובבתי־הספר העבריים, ודוגלות הן בשם „יהודה הצעיר", „הבונים", „הפועל המזרחי" ועוד. וישנן גם אגודות חברתיות, ביחוד במרכזים, העושות שבת לעצמן ואינן משתייכות לשום הסתדרות. במרכז פעולותיהן של רוב האגודות עומדת הציונות לזרמיה השונים, ועל זה וודאי יש לשבחן. מה שנוגע לתכניותיהן בכלל ולהישגיהן בפרט — יש הרבה מה לבקר ומה לתקן, אבל אין זה מענינו.

ברם, על ליקוי אחד רצוני להעיר כאן, והוא: העדר אגודות ילדים עבריות, כלומר, אגודות שהקנאת הדיבור העברי לחברים עד שתהיה העברית לשפת האספות, וחיבובו עליהם עד שישתמשו בו לעתים קרובות בשיחותיהם הפרטיות בבית וברחוב. ואשמת ליקוי זה חלה, כמובן, עלינו המחנכים העבריים. תאמרו: „הרי מגמת האגודות היא ליצור בשביל ילדינו הווי יהודי ולהקנות להם עיקרים ושאיפות יהודיים, כלום לא קל יותר להשיג מטרה זו בעזרת שפתם המדוברת של הילדים, למה איפוא נכביד עליהם?" אלמלי יצאה טענה זו מפי מחנכים סתם, כי אז היתה, אולי, נראית כתשובה ניצחת, אולם לנו, המחנכים העבריים, הדיבור העברי כשהוא לעצמו, הוא עיקר לאומי חשוב מאד בשיטת חינוכנו, הן בבית־הספר והן מחוצה לו, ואל לנו לזלזל בו. אלמלי לא הייתי חושש פן אעלה עלי את חמתם של חוגים ידועים, כי עתה אמרתי, שכדאי הוא טיפוח הדיבור העברי, שקופות החינוך של ערים שונות תקצובנה לו סכומי כסף ידועים, שיאפשרו מינוי מדריכים, הראויים להדריך אגודות עבריות כאלה, הן מפאת ידיעותיהם העבריות והכלליות והן מפאת נסיונותיהם. חייכם, שהיו פורעות לנו קרן ורבית, ורבית דרבית!

אולם יש עוד טענה אחת בפי המחנכים, והיא: „יש שניגשים לארגן אגודה עברית בבית־ספר ואין די ילדים, שרוצים או שמוכשרים להסתפח לה". אמת; אבל היכן מצינו כתוב, שאגודה כזו צריכה להיבנות

מחומר של בית־ספר אחד דוקא? כלום לא ייתכן, שבעיר, שיש בה בתי־ספר אחדים, יימצאו בכיתות העליונות של כל בית־ספר שלשה־ארבעה ילדים רציניים ושקדנים, שיתנדבו אל מערכות ה„עברים" וכולם יחד, כחמשה־עשר או עשרים, ייעשו אגודה עברית אחת, אגודה עירונית, שאינה חתומה בגושפנקה של בית־ספר מסוים?

יש שאני הוזה: „הנה זיכנו הקדוש־ברוך־הוא לייסד אגודות ילדים עבריות, אחת או יותר בעיר. לכל אגודה מדריך אחד או שנים שנתאמנו לכך. האגודה מתאספת פעם בשבוע ומעט־מעט הם מתרגלים בדיבור עברי ורוכשים להם את המונחים הנחוצים להם לניהול האספות. לכל חבר פנקס של כיס ובו הוא רושם את המלים החדשות, ששמע מפי המדריך או שהמדריך אמרן לו על־פי בקשתו. הילדים עורכים, בעזרת המדריכים, התחרויות בדיקלומים, בשירה, בסיפור סיפורים מקוריים ובלתי מקוריים, בסקירות על ספרים שקראו, וכדומה. לעתים קרובות עושים הם משתה ואיזה אורח מרצה לפניהם, בעברית טובה אבל פשוטה וקלה, על איזה נושא או שהוא משעשע אותם בשירה או בנגינה. לפעמים עורכים הם טיול חוצה לעיר או לעיר קרובה ובדרך הם שרים ומדברים עברית. פעמיים בשנה עורכים הם נשף עברי שבו הם נואמים, שרים ומדקלמים בעברית ומציגים מחזה עברי יפה המושך גם את לב הרואים הבוגרים. לרגלי כל נשף הם מוציאים עלון עברי יפה וצנוע. הם מהוללים בפי כל, רואים את פרי עמלם וגאוותם עליהם. ילדים אחרים מתקנאים בהם והאגודות העבריות הולכות ומתרבות"...

„הזיה"? כן; אבל יש שהזיות הופכות מציאות. כלום לא ייתכן, שגם הזיה זו תהפוך מציאות? אם רק נרצה — אין זו אגדה.

המורה העברי והספר העברי

זה כמה שאנו מתחבטים בשאלת ארגון הקוראים העבריים ובשאלת הפצת הספר העברי, אף כבר נתקיים משפט על הקורא העברי ודנו אותו, בצדק, לחובה. לכאורה, שתי פעולות מיוחדות הן, אבל לאמיתו של דבר אינן אלא שתים שהן אחת, כי הא בהא תליא. אלמלי הצלחנו למצוא נתיבות לליבותיהם של הקוראים העברים בפועל ובכוח די בכל אתר ואתר, לעשותם חטיבה אחת ולהציע לפניהם תכנית, שיש בה „חידוש" ושנותנת להם יותר משהיא מקבלת מהם, כי אז היתה שאלת הפצת הספר העברי נפתרת מאליה והיינו יכולים להגדיל לעשות בבחינה זו.

ואם ישאל השואל: „כלום נמנענו עד כה מארגן את ה‚עברים' שלנו? כלום אין לנו, או לפחות לא היו לנו בערים הרבה סניף להסתדרות העברית או ‚חברותא'?" אמנם כן, היו וישנן גם עתה אגודות כאלה, אלא שאם נתבונן בטיב פעולותיהן יתברר לנו מדוע לא הוכתרו בהצלחה ולא הביאונו אל המטרה הנכספת.

מהו טיבן של הפעולות האלה? פעם בחודש או בחדשיים נשלחות הזמנות אל החברים לבוא לאספה, שתתקיים במקום פלוני אלמוני. על־פי רוב מספר המבקרים מיצער, לא רק מחמת אדישותם או טרדתם של החברים, אלא תדיר מאד גם מחמת ריחוק המקום. גולת הכותרת של אספה כזו היא הרצאת אחד ה„גדולים" המקומיים או „גדול" בין־מקומי, המרצה על נושא החביב עליו או החשוב בעיניו. בויכוחים הבאים אחר ההרצאה משתתפים, לרוב, מתי מספר והרוב הגדול של המבקרים פאסיביים הם. כתבלין להרצאה באה לפעמים שירה בציבור, אותם השירים המושרים בכל אספה ומסיבה יהודיות, והגרלת ספר. הנסיונות, שרכשנו לנו מן המגביות השונות, הראונו לדעת, כי החברים הפעילים מעוניינים במיפעל יותר מן החברים הנפעלים, וכאשר יפעילו אותם כן תרבה התעניינותם וכן תגדל פעילותם. מה נעשה איפוא למען עניין יותר את חברי האגודות העבריות ולמען הפעילם, והעיקר, לזרזם לקנות ספרים עבריים בתדירות — ולקראם?!

האוכלוסיה היהודית בארץ זו מרוכזת, ברובה הגדול, בכרכים. כיושבי כרכים מפוזרים אנו בשכונות שונות בכל כנפי הכרך. בכדי להקל מעל העסקנים העברים את ארגון ה„עברים" ולמען הבטיח את ביקורם באספות ובמסיבות על־ידי המעטת טורח הדרך — נוח לנו שנארגן את ה„עברים" שבכל שכונה ושכונה לאגודה מיוחדת, שתתאסף פעם בשבועיים בבית אחד החברים, ופעם או פעמיים בשנה ייערך נשף ספרותי, בעל תכנית עשירה ומושכת בשביל חברי כל האגודות וסתם יהודים. היש בשכונות היהודיות די „עברים" להיעשות אגודה? נסיתי למנות את מיודעי, מורים ומשכילים עברים שבארבע השכונות היהודיות בבאלטימור עיר מגורי, ומצאתי בשכונה אחת שנים־עשר וביתר השכונות — מעשרים עד עשרים וחמשה, ובוודאי ישנם עוד שאיני מכירם או שנשמטו מזכרוני. מצב דומה לזה שורר בוודאי גם בכרכים אחרים.

מה הן הפעולות שהאגודות תושתתנה עליהן ותינקנה מהן את חיותן וגידולן? אפרט כאן רק שלש, שלדעתי הן העיקריות והחשובות ביותר, ואלו הן: לימוד בציבור, טיפוח הדיבור העברי והפצת הספר העברי וקריאתו. אם ה„עברים" יהיו מאורגנים אפשר יהיה, לפי השערתי, — ואני מתרשה לאמר שיש לי קצת נסיון בזה, — להפיץ בעיר מגורי, למשל, מדי שנה כשלש מאות טפסים מהוצאות שונות. ברם, בכדי שהקונים לא ילאו לקנות, עלינו להקריאם בספרים שהם קונים, וזה יושג — אמנם במשך זמן רב ובאמצעים גדולים ועקשניים — אם בכל אספה יסקור חבר אחר מן השורה — חבר־חבר בלשונו: בעברית, באנגלית או באידית — איזה ספר שקרא. וכאן מקום לנו, המורים העברים, להתגדר בו: עלינו להיטפל לחברים, שהם טירונים לסקירת ספר וכדומה, לסייעם, להדריכם ולעודדם. בכלל, עלינו להיות החלוצים העוברים לפני מחנה ה„עברים". תאמרו: „זוהי דרך ארוכה מאד!" — אמנם כן, אולם יש דרך ארוכה והיא קצרה, ו„לפום צערא אגרא".

מתוך מכתבי חברים

(מתפרסמים ברשיון כותביהם)

א.

לפנים והיום

...סופרים ובני אדם סתם רגילים לספר בגנותם של המלמדים לשעבר, בהאשימם אותם בעריצות כלפי חניכיהם. אכן, משפטם זה הוא חד צדדי ומעוקל, משום שהם תולים את הקולר רק במלמד בלבד וההורים — שאך ורק בפקודתם הם רדה המלמד בתינוקות במקל ורצועה — נקיים מכל אשמה. עלוב זה, שעבד בפרך, משעה מוקדמת בבוקר עד שעה מאוחרת בערב, על פת לחם ונזיד עדשים, — היה משמש לא רק כמלמד להועיל אלא גם כשוטר. על כל עברה, קלה כחמורה שעבר הילד בין בבית ובין בחוץ, קבלו ההורים לפניו ודרשו ממנו „להרביץ" בילד. זוכרני — ובודאי זוכר גם אתה — שאבות ואמהות היו באים אל הרבי לקבול על ילדיהם והיו אומרים לו: „דוש את בשרו (של הילד); אל תחוס ואל תרחם; ידע נא שיש ‚חדר' ורצועה, אולי לא ילך עוד שובב בדרך לבו".

המאורע דלהלן, שבשעתו זעזעני עד היסוד בי, נחרת עמוק בלבי ובלילות נדודי שינה, כשזכרונות ילדות טובים ורעים, מתוקים ומרים, ניעורים ומתגודדים בי, ייחלץ הוא לפניהם...

בוקר לא עבות אחד, כשישבנו לפני רבנו ולמדנו שיעורנו בגמרא, נכנס אברהם אידל השוחט. אחר ברכו אותנו ב„צפרא טבא" הורה באצבעו על יואליק בנו, ילד כבן תשע נחמד ומנומס, ואמר לרבנו: „השמעת מימיך שילד ימאס באורז? מדי אכלנו אורז יושב הוא לו בחיבוק ידים ואינו טועם אפילו ממנו, כאילו יירא שמא יורעל חלילה. בבקשה ממך, ברל, (זה היה שם רבנו) שלשל נא תחתוניו והלקהו היטב למען ידע שדון".

בצאתו מן ה„חדר" קרא רבנו אליו את יואליק הבוכה והתחיל

מטפל במכנסיו. הילד בכה והתחנן לו: „אני כבר אוכל אורז; בחיי, אני אוכל את כל שיגישו לי!" והרבי ענהו בנחת, אגב טיפול במכנסיו, „אני מאמין לך, צפור רננים שלי, שכבר תאכל אורז, אבל איני עונשך לשעתיד לבוא אלא לשעבר; הרי שמעת מה שציוני אביך לעשות לך!" מתחהו על הספסל וקיים בו מיצות אביו בשלימות...

באחד הימים, לפנות ערב, הזעיקה לאה השוחטנית, אמו של יואליק, את השכנים שמסביב: „הצילו, יהודים, הצילו; יואליק יקירי התעלף". גם אנכי שכן קרוב למשפחה וחברו של יואליק הייתי בין הנזעקים. ראיתי את בני הבית, שיניהם דא לדא נוקשות, עוטרים את יואליק, שבינתים כבר שבה רוחו אליו, ועל השלחן הערוך — צלחות אורז במרק...

לא אכחד, שמכיון שנצטווה המלמד „לדוש בשר" הגדיש, לפעמים, את הסאה והגיע באמת לידי עריצות אך, כאמור, עד שאנו מגנים אותו על כך נגנה את ההורים, שדרשו את זה ממנו. הדבר הגיע לידי כך, שמלמד עדין נפש או תשוש כוח (במלמדי ילדים מגיל שש עד שתים־עשרה שנה, שהיו בני הלקות, הכתוב מדבר) אפילו אם היה בעל ידיעות ומומחה ועושה מלאכת ד' באמונה לא יכל לבסס לו מעמד. „מה יושיענו זה?" היו אומרים ההורים. לעומת זה ילדים, שההורים לא רצו, מאיזה טעם שהוא, שילקו ב„חדר", לא נח שבט הרבי עליהם אפילו אם עברו עברה חמורה.

וגורלנו אנו, המחנכים העבריים לסוגינו ולדרגותינו כאן בארצות־הברית, מהו? המשוחררים אנו משילטונם של ההורים וסיפק בידנו לנהל ספינת החינוך העברי במסלול שהתווינו לה, או אין אונים אנו לחזק כן תרנה ולכוון שיוטה והיא נישאת אל אשר ישאנה הרוח?

אמנם מצבנו החמרי טוב לאין ערוך משהיה מצבם של המלמדים, אבל — ודא עקא — סיפוק הנפש, שאנו מוצאים עכשיו במקצוענו דל מסיפוק הנפש שהיה לקודמינו בעטיים של ההורים, הפורשים שילטונם עלינו ועל פיהם ישק החינוך העברי. הא כיצד? אם לפנים דרשו ההורים להעמיס על הילד עומס כבד של לימודים, שהיו למעלה מכוחו ונשגבים מבינתו, וכשבא הרבי לבית תלמידו ביום השבת

להעמידו לבחינה היה אביו מודד בזרתו את שיעורו השבועי בגמרא ובחומש עם רש"י ורוטן, שהרבי מקפח אותו ואת בנו; אם לעתים רחוקות מאד קרה, שיאמר אב לילדו — אפילו אם יצא בשלום מן הבחינה השבתית — את מקצת שבחו בפניו, אלא המה לתוך זקנו: „אלמלי חשקה נפשך בתורה כי עתה ידעת הרבה יותר אבל עצל אתה ורודף שעשועים" — הנה עכשיו קפצו ההורים אל קיצוניות מנוגדת: הם דורשים מועט שבמועט תורה כדי שלא להתיש, חלילה, כוחו של הילד; מרוממים הם אותו עד שחקים על כל ידיעה עברית אפסית: „הרי אתה כבר יודע יותר ממני" יאמר אבא ותדבר אמא, והילד מנפח ליסתותיו ואומר בלבו: „אני ואפסי עוד!" היחס הקלוקל הזה של ההורים גורם לכך, שהביקור לקוי והילדים מאחרים לבוא אפילו באותם הימים, שהם פטורים בהם מבית־הספר הציבורי. הכנת עבודת בית — מאן דכר שמה?! ובכלל מזלזלים הם הילדים בכל אותם העיקרים, שהם נזהרים בהם בבית־הספר הציבורי, והמורה העברי אין אונים הוא לעמוד בפרץ ורגש של נחיתות מכרסם את לבו... וכמה צודקת וקולעת היא הגדרתו של אחד המחנכים, שהגדיר את המצב הנוכחי בבתי־הספר העבריים — בלא הבדל אם הם של השמרנים או של האדוקים — במלים מועטות לאמר: „ילדים מבקרים יש לנו הרבה אבל תלמידים — מעט מזעיר"...

„ומה התקנה? תשאל; מה בצע אם נתנה איש לרעהו עקת לבבו והועיל לא נוכל?" אודה ולא אבוש, שאיני יודע כל סממן או להטוט לתת, באמצעותם, בלב אחינו חיבה ומסירות לחינוך העברי השלם ובעל־כרחי אמצא הרגעה כלשהי בשפיכת שיח בלבד. ברם — בהתאם למה שנאמר לעיל — יש שנדמה לי, שאם קברניטי החינוך העברי לא יהיו שוחים עם הזרם, אלא ילחמו מלחמת תנופה בלתי פוסקת נגד האדישות של הקהל לחינוך העברי ונגד השגותיהם הקטנות בו, ובלי היסוס ומורך לב יגלו, השכם וגלה, בעל־פה ובכתב, את קטנות המוחין וכל המגוחך שבהשגות הללו — אפשר יהיה לקוות, שסוף סוף ימצאו דבריהם נתיבות ללב המוני עמנו והם יתנו יד לתקן את המעוות.

לחיזוק הנחה זו וכדוגמה לחולשת אופיים של קברניטי החינוך העברי, אציין כאן עובדה חשובה אחת מן העבר הקרוב, הידועה היטב לכל מורה וותיק. כוונתי ליחסם לשיטת עברית בעברית, שגרם לחיסולם בלי רחמים של הישגים בעלי ערך בשדה החינוך העברי — פרי עמל קודמיהם וגם שלהם עצמם — משום שאנשים מן השוק היו לועגים לדיבור העברי, שבפי תינוקות של בית רבן וכפרו, בכלל, בצורך ללמד את הלשון העברית כלשון חיה. והנה תחת לאזור עוז ולצאת בפעולת הסברה נמרצת, שקדנית ועקבית, בעל־פה ובכתב, לסתור השגות ההמון — מה שלא היה מן הנמנע כלל וכלל — רפו ידיהם ונסו מן המערכה ונשארו בה רק מחנכי מספר, שלבם היה שלם עם ה„עברית", אך מהיותם בודדים במערכה אולצו להיכנע.

למזלנו הרע לקתה אז ארצנו בדיכאון כלכלי, שפגע קשה בקופות מוסדותינו וקברניטי החינוך העברי חשבו, שאם השיטה הטבעית תחוסל ומקומה תירש שיטת התרגום, נקל יהיה לאחד כיתות נמוכות עם גבוהות מהן כדי לקמץ בהוצאות, היות ואם יתרגמו כל מלה לאנגלית לא יהיה השיעור כספר החתום גם לבני הכיתה הנמוכה. אך כידוע, טעו בחשבונם.

ברם, כדי להרגיע את מצפונם יגעו קברניטי חינוכנו ומצאו, כביכול, שהמחזיקים בשיטה הטבעית מוציאים כל מרצם וכשרונם לשים בפי החניכים דיבור עברי קלוקל, ואילו מה שנוגע להקנאת קריאה רהוטה ב„סידור" וידיעה מספיקה בקורותינו, נחלו כשלון. אולם לאמתו של דבר החסרונות הללו, שהיו מונים בהם את מחייבי השיטה הטבעית רחוקים מאד מן האמת. עובדה היא, שאפשר לאשרה על־ידי עדים נאמנים, שחניכינו דאז „רצו" בסידור וידעו קורותינו, למיצער, לא פחות מן החניכים דהאידנא; פירוש המלים וודאי הבינו אז יותר; ועל ההתאמצות להרגילם בקריאה עברית עצמית — יעידו המון החוברות העבריות ועתוני הילדים העבריים, שהמורים טרחו וכתבו על־גבי או בצד המלים הקשות שבהם, ביאורן העברי או תרגומן האנגלי, כדי להריץ בהם את קוראיהם הקטנים, ושאפשר עוד לראותם בכמה בתי־ספר כזכר לחורבן...

ובכן, על יסוד האמור כאן רשאים אנו להטעים, בכל מילי דהטעמה, כי הרבה מאד היה תלוי אז — וודאי לא פחות מזה גם עכשיו — בהגבה נמרצת ובדעתנות עשויה לבלי חת של קברניטי החינוך העברי.

„ההיסטוריה תאלפנו בינה" אומר הפתגם. ניתי, אי־פוא, קורותינו ונחזי היש בהן איזו תקופה, שירידה בחיינו הדתיים־לאומיים, שהיתה מסוכנת לקיום אומתנו, קיבלה בה את תיקונה הטוב בלא העמידה בפרץ וההתאמצות רבת האונים והבלתי נלאית של דברי האומה ומתכני חייה הרוחניים, ששחו נגד הזרם? בטוחני שלא נמצא כזו.

שלך, יהושע

ב.

נימנעות הפכו אפשרויות

...נראה, שאתה חושדני שאני מעלים עין מן האורות, המנצנצים פה ושם בשדה החינוך העברי. לפיכך העתקת בשבילי, מתוך יומנך, חוויות והפתעות, שיש בהן משום חיזוק ידים רפות ואימוץ לב מתיאש. כדי להוציא את זה מלבך אמדוד לך במדתך וארשום בזה רק שתים מעשרות החוויות וההפתעות שהיו לי להודיעך, שלא העלמתי ואיני מעלים עין גם עכשיו מכאלה.

I

מאיר נער כשרוני ורגיש במקצת נעשה בר־מצוה. ממחרת ההילולא בישרני שעם התחלת החודש הבא יחדל לבקר בבית־ספרנו. כיון שידעתי מן הנסיון המר, שבני־מצוה משולים לאגוזים; מה האגוזים — אתה נוטל אחד מהם וכולם מדרדרים ומתגלגלים זה אחר זה, כך הם בני־מצוה: פוסק אחד מהם לבקר פוסקים גם האחרים, וחושש הייתי שמא תתדלדל הכיתה — התחננתי אליו, שיוסיף לבקר עד סיימו את בית־ספרנו ולא יהא טקס הבר־מצוה שלו גם חגיגת הסיום שלו, וכו' וכו'. הוא החריש, אך הכרת פניו ענתה בו, שדברי אינם עושים עליו את הרושם המבוקש. לא החמצתי את השעה וטרחתי והלכתי לבית־מסחרו של אביו לדבר עמו על זה.

אביו הסביר לי פנים, כיבדני ביי"ש משופרא דשופרא, השמור אצלו במשרדו לשמח בו לב לקוחות חשובים ונציגי חברות, שהוא נושא ונותן עמהן, וחלק לי מחמאות על הישגי בית־ספרנו הגדולים בהכנת בנו לבר־מצוה. „הכל — אמר — מן הברכות על התורה עד הברכות האחרונות היה נהדר ונלבב. והנאום?! הרי הוא נאם כזקן ורגיל! מימי לא שמעתי נאום בר־מצוה יפה ונשגב כזה!" „כן — עניתי — מאיר הצליח יפה בטקס הבר־מצוה שלו וגאוותנו עליו, אך מה בצע בזה אם הוא כבר הודיעני שעם התחלת החודש הבא יחדל לבקר בבית־ספרנו? הרי לא טקס הבר־מצוה עיקר אלא קניית העברית

עד כדי היות יודע ספר, ואם יפסיק עכשיו ממישנתו העברית מה ממנה יישאר עמו לימים יבואו ואפילו לעתיד הקרוב ביותר?!"

הוא קמט מצחו כמהרהר בדברי ואמר: "מילא; אם אתה מוכרן טוב ותוכל למכור למאיר שלי עוד תורה — מהיכי תיתי; שלם אשלם במיטב כספי, ולא — לא אוכל הועיל. כשאני לעצמי הנני ניטרלי לגמרי בענין זה ולא אדבר למאיר עליו מטוב ועד רע".

"ואלמלי אמר מאיר, שרצונו לחדול מלכת לבית־הספר הציבורי, ההחרשת גם אז?" שאלתי. הוא העמיד עלי עינים תמוהות והריע: "מה אתה סח, אדוני? לימוד העברית הוא דבר שבמותרות, שאפשר להתקיים בלעדיו, ואילו בית־הספר הציבורי — לחם חוקנו הוא! לחם, לחם, ידידי; המבין אתה?" תפסני בידי והוליכני מחלון אל חלון, הורה באצבעו על הבנינים שמסביב ואמר: "הביטה נא אל בתי־החרושת, אל החנויות ואל כל התנועה והתשואה שמסביב ואמר נא לי באמת ובתום לב: מי צריך כאן לעברית? זכורני, בילדותי בעירה אוקראינית, כשאמי עה"ש היתה מוכיחתני על מיעוט התמדתי בתורה, היתה אומרת לי: אם תהיה ניבער מדעת התורה מי יחפץ בך לחתן לבתו? טענה זו היתה מועילה במקצת, היות ושמעתי תכופות, שיושבי קרנות או נשים מוזרות בלבנה משוחחים על בעלי־בית ידועים בעיירתנו, שזיווגם עלה להם בקושי משום שהם ריקים מתורה. ולעומתם נמצאו שם בעלי־בית למדנים, שכפי שלמדתי משיחתם של הנ"ל הזהיבום המחותנים על למדנותם. ואילו כאן בארץ הזהב — מה ערך לתורה וליודעיה?"

לא נסיתי אפילו לסתור טענותיו, הן משום שהיה ברי לי שאטרח לשוא והן משום שראיתי שהוא נעשה עסוק במסחרו. וכך נפרדתי ממנו מאוכזב ומיואש ותולעת של נחיתות כרסמה אי־שם בפינה שבלב לאמר: "עלוב אתה ועלוב תפקידך במסכת החיים של אחיך כאן. לעבוד עבודת בר־מצוה הועידך מזלך. השלם, איפוא, עם גורלך ואכל בשמחה לחמך"...

ברם, כשם שדחיפה קטנה מניעה, לפעמים, גלגל גדול ולחיצה קלה — מכונה ענקית, כך יש שמאורע קטן, לכאורה, גורם לשינוי כביר בחיי אדם, כגדול כקטן.

לאמו של מאיר דודה זקנה בעיר פלונית. ימים רבים התכוננה, לדבריה, לבוא לחגיגת הבר־מצוה של מאיר, אך בעוונותיה הרבים — אמרה — חלתה ערב יציאתה לדרכה. כעבור שבועיים, אך שבה לאיתנה, באה אליהם בליוית בחיר נכדיה יהודה, נער כבן שתים־עשרה שנה, מצוין — ביחס לגילו — בידיעות עבריות וכלליות.

אחר שסחה עם מאיר על טקס הבר־מצוה היפה שלו ועל נאומו הנמלץ, שכפי שכתבו לה כבש את כל הלבבות, אמרה לו: „הבאתי לך מתנה, שכל חפציך לא ישוו בה". קמה והוציאה ממזוודתה תנ"ך בכריכת עור משובח עם שולי זהב ואמרה לו: „כיון שנפשך חושקת בתורה ובוודאי תמשיך לימודיך העבריים עד שתדע לקרוא ולהבין ספר קדוש זה — אני נותנת אותו לך למתנה ולמזכרת נצח". מאיר הודה לה בשפה רפה ובאדיבות מעושה (וודאי אמר בלבו: למה לי עוד ספר, האם חסר ספרים אנכי?) ולא פתחו אפילו לעיין בו מעט. אך יהודה דודנו ניטפל אליו ואמר לו: „הבה נקרא נא בתנ"ך שלך כמה מן הדברים, שכבר למדנום בבית־הספר העברי". פתחו וקרא ובאר את הענין בעברית ובאנגלית עד שהסב אליו תשומת־לבם של כל הנוכחים, שעודדוהו והללוהו ומאיר, שמטבעו הוא קנאן ושאפן, מילא כל אותה שעה תפקיד של שומע סביל...

הכשלון הזה, כפי שהוגד לי אחר־כך, עשה עליו רושם מדכא וכנראה גמר אומר להראות את כוחו גם הוא בבחינה זו. ואמנם לשמחתי הגדולה המשיך לימודיו אצלנו עד סיימו בהצטיינות. אחר נכנס ללמוד בבית־ספר עברי גבוה ועכשיו לומד הוא במדרשה עברית ומתקדם יפה. תאמר: „הפלא ופלא; לא ייאמן כי יסופר!" כן, ידידי, אבל כתר נא זעיר, עדיין לא הגעתי לשיא סיפורו של המעשה; שימעה איפוא: לפני זמן־מה נזדמנתי בסעודת בר־מצוה עם הוריו, שזה כבר העתיקו דירתם לשכונה אחרת ולא ראיתים זה שנים אחדות. הם לא הרפו ממני ובקשו מאיש אחד, שהיה צריך לשבת על־ידם להחליף מקומו במקומי כדי שנשב יחד ונוכל לשוחח בין תבשיל לתבשיל.

רוב שיחתנו נסב, כמובן, על מאיר. „התאמין לי, קרא האב בנעימה, שהיתה בה מזיגה של שמחה ותמיהה, שהוא כבר משמש

כמורה לי? ולוא ראית באיזו רצינות הוא מחזר אחרי, שאלמד מפיו פרק בנביאים או שיעור בלשון העברית!" "גם אותי רוצה הוא ללמד עברית" קראה האם בגאון.

מצץ האב סיגרתו מציצה תאוונית, הפליט מפיו ומנחיריו גלי עשן ואמר כמדבר אל עצמו: "כלום יכול מישהו להרגיש כמו בתענוגו של אב הלומד תורה מפי בנו?" אחר פנה אלי ולחש לי: "שער בנפשך — בן מלמד את אביו תורה!" לפתני בידו האחת והוסיף "אכן, ידידי, לכם המכשירים ומי שרוצה לדעת עברית יכול ללמדה ולדעתה גם כאן". "ככתוב בתורה (דברים ל', י"ב-י"ד) — הוספתי נופך משלי — לא בשמים היא, לאמר: מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו?... ולא מעבר לים היא לאמר: מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו? כי קרוב אליך הדבר מאד"...

II

ועוד אספר לך, בקיצור, מעשה בעורך־דין אחד, שבגיל העמידה זכה "לתורה ולגדולה במקום אחד". לגדולה — זכה, בעצם, זה מכבר ואילו לתורה זכה זה עתה, כשכבר השיא בת אחת והשניה עומדת להינשא. ומעשה שהיה כך היה: אדם זה אינו מחונן בכשרונות יוצאים מן הכלל אלא בשאפנות ומרץ והיה מעדיף תמיד מעשה על תלמוד. הוא הצליח במקצועו והשתכר היטב ובשעות הפנאי, כשרצה להתבדר ולהתפרק את משא עבודתו, שהוא חושבה לחדגונית ומייגעת, שיחק בקלפים ובדומה לזה.

היות ואינו מוקיר רגלו ביותר מבית־כנסתו והוא "נופל" שם, לפרקים, ביום השבת או בחג, וביום הזכרון לאביו או לאמו הוא עובר לפני התבה בערב ובבוקר — נחשב הוא לאחד הלמדנים, שבין ילידי אמריקה או גידוליה, שלא שכחו גירסא דינקותא ונהירין להם שבילי הסידור והמחזור.

ויהי היום, ונשיא בית־הכנסת שם עינו עליו לטובה ומינהו ליושב־ראש וועד בית־הספר הכנסיתי שלהם, בהצהירו מעל דוכן בית־הכנסת, שחזקה על בר־אוריין, בעל־מרץ ושאפן כמוהו, שיצליח לשפר את בית־הספר ולהעלותו לרמה גבוהה, שכל תלמידיו יוכלו להגיע לאותה

הדרגה, שהיושב־ראש שלו עצמו הגיע אליה... הוא קיבל את מינויו לא בלי היסוס, אך משקיבלו הקדיש לו תשומת־לב, זמן ומרץ כדרכו: היה מבקר תכופות במחלקות בית־הספר והיה מתוועד עם חבר המורים ודן עמהם על הבעיות החינוכיות והכספיות של בית־הספר.

והנה מגעו הקרוב עם המוסד וחבר עובדיו הוכיחהו לדעת — כך התוודה פעם לפני מנהל לישכת החינוך העברי — כי רחוק הוא מהיות בר־אוריין, כאשר יכנהו נשיא בית־הכנסת, ואינו רואה את עצמו ראוי לתפקיד חשוב זה, שכדי למלאותו בשלימות ובהצלחה עליו לדעת הרבה יותר עברית.

אז הציע לו מנהל לישכת החינוך העברי לבקר שני קורסים לבוגרים, שבהנהלתו והוראתו. אחר שידולים והוכחות רבים קיבל את ההצעה. ברם, משהתחיל לבקרם גדלה התעניינותו בהם, ותשוקתו להשתלם בעברית הלכה הלך וחזק ונעשה אדוק בה, כאדם שדבק באיזה עיסקון מרענן ומשעשע אחר עבודת יום שיגרתית. הוא לא הסתפק עוד בשני הקורסים ההם אלא גם קיבל לקחים פרטיים, ובמשך חמש שנים קנה לו ידיעות הגונות בלשון העברית, תנ"ך, משנה ואגדה. גם ספריה עברית ראויה לשמה רכש לו. ולא עוד, אלא הוא מבקש קירבתם של תלמידי חכמים ובחברתם יבלה תכופות ודן עמהם על פירושו של איזה פסוק חמור, מדרש פליאה, אגדה סתומה או יצירה ספרותית חדשה, הראויה לתשומת־לב מיוחדה.

כראותך, ידידי, איני מעלים עין מן האורות שבחינוך העברי, בין לקטנים ובין לגדולים, ויכולתי להוסיף לך כהמה וכהמה מנסיונותי אני או מנסיונותיהם של אחרים. אך להצטרף למקהלתך, השרה הימנון לבית־ישראל דאמריקה, שבעלי־תשובה כאלה שרויים בתוכו — לא אובה ולא אוכל. כבודם של בעלי־תשובה במקומם מונח, אבל היוצא מן הכלל מאשר את הכלל...

ואל נא תסיק מדברי אלה, שאני תולה את הסירחון רק בתלמידים בלבד. כלל וכלל לא. ודאי, שהאשם גם בנו, שטרם מצאנו את הגישה הנכונה והיחס הרצוי להסדרו המוצלח של חינוך עברי לבוגרים, כי... אך מכתבי כבר ארוך ביותר. מוטב להמשיך את הדיון על זה בפעם אחרת.

שלך, יעקב

ג.

מדריכים ומודרכים

...ועכשיו אתכבד לדון כאן בבעיה חינוכית חשובה אחת, אשר כמורים עבריים אנו נפגשים עם חריפותה יום יום. כוונתי לאגודות נוער בכלל ואגודות תלמידים בפרט, הן ותכניותיהן ומדריכיהן.

אנו נוהגים לשלב ידיעות ארץ־ישראל, מנהגים וארחי חיים יהודיים, לתוך לימוד התנ"ך ושאר העניינים. והכל מודים, שכשאנו מגיעים לתוספות שבעל־פה תגדל התעניינותם של חניכינו ועל־פי־רוב יזכרון, לפרטי פרטיהן, יותר מן הפנים גופו. ויש, שכיון שהילדים מעוניינים מאד בזה והם מבקשים עוד ועוד, לא יעמוד המורה בנסיון וחלק גדול מן הזמן הקצוב ללימוד הפנים ניתן לאותן התוספות שבעל־פה ונמצא, שהעיקר — השיעור בענין הנילמד גופו — חסר מן הספר...

ושוב גלוי וידוע לכל, שהילדים מלאים שאלות כרימון: שאלות דתיות, לאומיות, חברתיות. והתוכן של הלימודים העבריים הוא ברובו הגדול כזה, המחריף עוד יותר תמיהתם של הילדים על תופעות חיים ידועות ומגרה סקרנותם לדרוש במופלא מהם ולדון על זה עם רבם. והוא — הרב — אם אינו רוצה להיראות בעיני חניכיו כמקפח זכותם וכמסתיר מהם את שהם תאבים כל־כך לדעת, עליו לתת להם פתחון פה להביע כל שמוקשה להם, כל שמתמיה אותם, ולהדריכם בנתיבות תעלומתם. גם זה מכווץ, כמובן, את הזמן הדל הקצוב ללימוד השיעור גופו. אכן, מה טוב ומועיל היה אלמלי היה לנו די זמן לחבר לאחדים תורה שבכתב עם תורה שבעל־פה והאחת לא תימלא מחסרונה של חברתה אך, לדאבוננו, ההיפך מזה שורר במציאות. איך נפתור, איפוא, את השאלה הזאת באופן, שיהיה הגדי שלם והזאב שבע?

ייתכן, שיש למצוא פתרונה באגודות תלמידים, הקיימות בבתי־ספרנו ובמרכזים, ובמקום שאינן עדיין אפשר לארגנן. ואין כוונתי לאגודות, שתכניתן כולה רוח; כאלה לא תמשוכנה את לב ילדינו משום שיראו בהן תוספת והמשך לבית־הספר העברי גופו, אלא תחת לבקר

עוד פעם אחת בשבוע אחר־הצהרים, יבקרוהו בערב אחר הארוחה. כוונתי לאגודות ספורט ושעשועים, החביבות על הילדים והם נמשכים אליהן כדבורים אל הדבש, אך בתכניתן תוקצה שעה הגונה גם לדברים שברוח. מובן מאליו, שהמדריכים צריכים להיות מומחים במקצוע זה, שידעו לא רק מה להשיב לשואליהם אלא גם להיות להם, לפעמים, לפה.

היש לנו מדריכים כאלה? כל מי שמתבונן בעין פקוחה בטיב האגודות ואיכות מדריכיהן יענה על שאלה זו בשלילה. תדיר מאד יש לראות אגודות גדולות בכמות וקטנות באיכות יען כי „נער קטן נוהג בם". נער קטן — לאו דוקא בשנים אלא בידיעת היהדות וקורותינו, ויהא אפילו מתוך כלי שני, מתוך תרגומן לשפת ארצנו, ויש שמדריך כזה יודע רק פרק אחד יותר מן המודרכים על־ידיו. וסוד אגלה לך, ידידי, כי מה שנוגע להדרכת נוער להשיג על ידיה את משאלתנו שהובעה לעיל, הייתי מעדיף — באין ברירה — מדריך, היודע מעט עברית אבל קרא ושנה על היהדות והפילוסופיה שלה וידוע לו תסביך בעיותינו הכאובות והנסיונות שנעשים ושצריכים להיעשות לפתרונן האפשרי — על זה, שיודע יותר עברית אבל נחשל הוא בידיעות הללו.

ובמי האשם, שמדריכים ראויים לשמם הם יקרי המציאות כל כך? מדוע הגענו למצב כזה, שכל הרוצה ליטול את השם „מדריך" בא ונוטל אפילו באגודות, שתכניתן כוללת גם שיחות ודיונים על דברים העומדים ברומו של עולמנו? כל מי שהוגה ברעה חולה זו מוכרח לבוא לידי מסקנה כי שתי סיבות לה. האחת: המדרשות העבריות, המקיימות מדורות שונים ומחלקות שונות, טרם נתנו תשומת־לבן השלמה לצורך הדחוף בחינוך מדריכים ראויים לשמם. אמנם בזמן האחרון התחילו הסתדרויות נוער ציוניות לעסוק בחינוך מדריכים, שכמה מהם גם נשלחים ישראלה לשנה אחת להתחנך שם, לקיים מה שנאמר „אוירא דארץ־ישראל מחכים". כל זה טוב ויפה ומועיל, אבל הכיוון העיקרי שבחינוך זה הוא ציוני בלבד, ואילו כאן מדובר בחינוך יהודי כללי, כפי הדרוש לענייננו, שנתברר לעיל. מלבד זה „אין הקומץ משביע את הארי" והכמות המועטת של המתחנכים להדרכת נוער

בסיוען של הנ"ל ובסיועם של מחנות־קיץ אחדים תוכל לספק רק אחוז קטן מן הצורך במדריכים כאלה ברחבי אמריקה.

וכמה דחוף הצורך בהם! הרי רובם הגדול של תלמידינו עוזבים אותנו כשהם בגיל צעיר. הקשר בינם לבינינו ניתק לגמרי, וכעבור זמן לא רב שוכחים הם את המעט שהספיקו ללמוד אצלנו. ובית אבא חסר, על־פי־רוב, אותה האוירה, שתזכיר להם ותחזירם על מה שלמדו וכל־שכן שאינו עלול לתרץ להם קושיותיהם ובעיותיהם ולהרחיב את השגתם על יהודים ויהדות. תבואנה נא האגודות ותשלמנה את שמחסיר בית אבא! ברם, במה דברים אמורים — כשיש לאגודות ההדרכה המוכשרת והמומחית, אבל כשזו איננה — מה טעם לקיומן ומה ערך לפעולותיהן?

נחוץ, איפוא, שבכל עיר וכרך, שיש שם הכוחות החינוכיים הדרושים לכך, ייפתח מדור לחינוך מדריכים. זה יהיה מפעל שאין ערוך לנחיצותו והשקעה שתביא רווחים, שלא יסולאו בכתם אופיר. אלמלא דמסתפינא הייתי אומר, שנחיצותו אינה פחותת ערך בהרבה מבית־הספר העברי גופו.

הסיבה השנית למחסור במדריכים הגונים היא העובדה שמוסדותינו, ברובם הגדול, מחזרים אחרי מדריכים, שישמשו את האגודות שלא על מנת לקבל פרס או, במקרה הטוב ביותר, יותן להם שכר שכמוהו כאין, ובזמן הזה הרי אין הרבה קופצים על עבודה שאין מתן שכרה בצדה... והללו, שנענים לקריאה לעבודה כזו — עליהם, לפחות על רובם הגדול, נאמר: „אסיא דמגן (והוא הדין גם בעובדים דמגן אחרים) — מגן שוה".

חזון נפרץ הוא, שנערים או נערות מתכנסים ומתאגדים לאגודה והם עצמם מבקשים ומוצאים להם מדריך, שאינו עולה עליהם לא בתורה ולא בחכמה אלא בשנים בלבד והרבה זמן, מרץ וכוונה טובה של צעירים מתבזבז ואובד ללא תועלת להם.

כלום לא הגיעה עוד השעה, שאפוטרופסי החינוך שבכל עיר וכרך יקחו את המכשלה הזאת תחת ידם? כי — ובטוחני שתמים דעים אתה עמי בזה — כשם שכל יהודי הנאמן עם עמו ואלהיו מודה בנחיצותו של חינוך עברי בכלל, כך רואה הוא צורך בעבודה החינוכית,

שמחוץ לתכנית הלימודים המוגבלה, שתעודתה להשלים את שתחסיר היא מחוסר זמן, כפי שנתברר לעיל.

ואם תאמר: מדוע לא ישמשו המורים העבריים כמדריכים לאגודות וישגו, לפחות, פתרון חלקי? על זה יש להשיב: היות וכדי לעניין את הילדים במפעל זה, על האגודות להיות בעיקר אגודות לספורט ושעשועים ולא כל מורה מוכשר לכך. ואפילו הללו שהם מסוגלים לזה, מוטב שלא ינהלו אגודות במוסדם הם, אלא מורי בית־ספר א' יפעלו בבחינה זו בבית־ספר ב' וכן להיפך, כדי שיראו הילדים פנים חדשות ולא יהיו חוששים שמא אין זה אלא תוספת מסווית ללימודי בית־הספר, כאמור למעלה.

והרשני נא לספר לך עובדה מנסיונותי אני: תלמיד היה לי, נער כבן שלוש־עשרה שנה, שלא הצטיין בשקידה יתרה אלא בנטיה לחקירה ולפולמוס. פעם בשעת לימוד קורותינו שאלני לתומו, בלא כוונה לקנטר, אם אני מאמין באלהים וכי הוא בחר בנו מכל העמים. אם כן — למה יתן אותנו להרג ולמשיסה?! מחוסר פנאי עניתיו בשפה רפה. עם תום הלימודים וכל תלמידי הכיתה הלכו הביתה ראיתי, שהוא נשאר בפרוזדור ומבע פניו עונה בו, שהוא מתרעם על שדחיתיו בקש, ויש לו עוד מה להקשות ועל מה להתפלמס. כיון, שמנהגי היה ללכת ברגל הביתה, מהלך של יותר מחצי שעה, והוא גר בכיוון ההוא, — הזמנתיו להילוות אלי. בדרך זרזתיו לשאול כל אשר עם לבבו ואנכי עניתיו מה שעניתי ובארתי לו דעתי והשקפתי על הענין הנדון, כיד בינתי המעטה, ונפרדנו. לאחר שסיים בית־ספרנו הייתי רואהו לעתים רחוקות מאד.

שנים עברו. פעם נפגשתי עמו בהיסח הדעת, והוא כבר שב אז מעבודתו בצבא ומהשתתפותו במאבקים בכמה חזיתות, גם נפצע פעמיים וקיבל אות כבוד. הוא שמח ונתפעל מפגישתנו הבלתי מקווה ובמרוצת שיחתנו אמר: „עדיין אני מתלבט בין אמונה לכפירה אך שיחתנו אז, כשהלכנו יחד הביתה, באה כשמן הטוב בעצמותי, ובשעה שדיכאון ורעיונות אפלים עוכרים את רוחי ומיאשים את לבי — היא מאמצתני ומאירה נתיבתי". שלך, משה

סודר ונדפס בדפוס
Hadar Linotyping & Publishing Co.
87 Crosby Street, New York 12, N. Y.

אורלי יקירי, שתמיד תהיה בהתכוונה
ב"כ מאוזן ולעשות צדקה.

בהערכה, ע. כרמי